

แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าอุทัยธานี

สำนักงานนโยบายและแผน
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าอุทัยธานี

- จัดทำโดย กองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
118/1 อาคารทิปโก้ 2 ชั้น 15
ถนนพระรามที่ 6 แขวงพญาไท เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400
โทรศัพท์ - โทรสาร: 0 2265 6580

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
31 ถนนหน้าพระลาน แขวงพระบรมมหาราชวัง
เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200
- ผู้แต่ง เกรียงไกร เกิดศิริ - อิศรชัย บุรณะอรรจน์
- แผนที่ - GIS กีก้อง เสือดี
- บรรณาธิการ กิตติคุณ จันทร์แย้ม
- บรรณาธิการผู้ช่วย จิรวัฒน์ ทศตะ
- กองบรรณาธิการ ปัทม์ วงศ์ประดิษฐ์ - ปภาวดี สະນัย - สิริชัย ร้อยเที่ยง - ธนิศ หมื่นคำวัง
- ออกแบบรูปเล่ม เกรียงไกร เกิดศิริ - อิศรชัย บุรณะอรรจน์ - กีก้อง เสือดี
- ภาพปก กีก้อง เสือดี
- ภาพกราฟิก อนุรักษ ชำนาญช่าง - อิศรชัย บุรณะอรรจน์ - ธนิศ หมื่นคำวัง
- แบบสถาปัตยกรรม ศิริลักษณ์ สุขสุวรรณ - พริษฐ์ ผ่องประเสริฐ - ลือชัย แป้นงาม - ปภาวดี สະນัย
อภิสิทธิ์ ศิริวัฒนาทกุล - ภาณุภักดี แสงมณี - จรรยารัตน์ อุสันติวงศ์
- แบบสถาปัตยกรรมสามมิติ อิศรชัย บุรณะอรรจน์ - Lattanaxay Vanasy - Nittha Bounpany - ศิริลักษณ์ สุขสุวรรณ
- Augmented Reality ศรศักดิ์ นวลภักดี - สกนธ์ ม่วงสุน
- ภาพถ่าย เกรียงไกร เกิดศิริ - อิศรชัย บุรณะอรรจน์ - รัฐนคร ปิยะศิริโสฬส - กนก สุไลมัน - กีก้อง เสือดี
รุย์ดา อาปิติน - ลือชัย แป้นงาม - ธเนศ รัตนกุล - กิตติคุณ จันทร์แย้ม - ปัทม์ วงศ์ประดิษฐ์
- ภาพถ่ายมุมสูง อิศรชัย บุรณะอรรจน์ - รัฐนคร ปิยะศิริโสฬส - กนก สุไลมัน
- จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม
- พิมพ์ที่ อี.ที.พัลลภซึ่ง ซ.ลาดพร้าว 101 แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
- พิมพ์ครั้งแรก มกราคม พ.ศ. 2564

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าอุทัยธานี. 2564.

1. แผนที่
2. มรดกวัฒนธรรม
3. อุทัยธานี

ISBN 978-974-641-768-6

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ที่ปรึกษาโครงการ

1. ดร.รวิวรรณ ภูริเดช	เลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผน
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. นายประเสริฐ ศิรินภาพร	รองเลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผน
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. นางกิตติมา ยืนเจริญ	ผู้อำนวยการกองจัดการสิ่งแวดล้อม
ธรรมชาติและศิลปกรรม

คณะกรรมการกำกับโครงการ

1. นางสาวกรพินธุ์ พัยคมประการณ์	นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการพิเศษ
2. นางสาวกนกกาญจน์ โกดิรัมย์	นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการพิเศษ
3. นางสาววรนิช ไกรพินิจ	นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการ
4. นางสาวน้ำทิพย์ ศรีวงษ์ฉาย	นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการ
5. นางสาวนิลอุบล ไวปรีชี	นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการ

ที่ปรึกษาทางวิชาการ และเอื้อเฟื้อข้อมูล

นายคณิต รัตนวัฒน์กุล	ผู้อำนวยการสำนักงาน
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
จังหวัดอุทัยธานี
นายปฏิภาณ วงศ์กาญจนา
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์	ประธานชุมชนอุทัยเมืองวิไล
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รองศาสตราจารย์โรจน์ คุณเอนก	คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิลาวัณย์ ภมรสวรรณ	คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
นายธงชัย ลิขิตพรสวรรค์	สำนักพิมพ์ต้นฉบับ
นายอเนก นาวิกมูล	บ้านพิพิธภัณฑ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กวิฏ ตั้งจรัสวงศ์	คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพมุมสูงบันทึกจากฝั่งเกาะเทโพมองข้ามแม่น้ำสะแกกรัง
กลับไปยังฝั่งเมืองเก่าอุทัยธานี ด้านบนของภาพ คือ ภูเขา
สะแกกรังซึ่งเป็นจุดหมายสำคัญของอุทัยธานี
ภาพโดย: อิศรชัย บุรณะอรุณ

ภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถ วัดอุโปสถาราม จ.อุทัยธานี
แสดงเหตุการณ์ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จโปรด
พุทธมารดาและเจ้าพรรยาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเสด็จ
กลับลงมาบนโลก ในวันออกพรรษา แรม 1 ค่ำ เดือน 11
ซึ่งเป็นที่มาของประเพณีตักบาตรเทโวโรหณะในปัจจุบัน
ภาพโดย: อิศรชัย บุรณะอรรจน์

“เมืองอุทัยธานี” ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสะแกกรังเป็นเมืองเป้าหมายในการขับเคลื่อนกลไกการอนุรักษ์และพัฒนาบนฐานทุนวัฒนธรรมและศักยภาพเชิงพื้นที่เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คนที่อยู่อาศัยภายในพื้นที่ที่ได้รับประโยชน์จากการอนุรักษ์และการพัฒนาภายใต้กรอบแนวความคิดของการเป็น “เมืองเก่า” ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 ซึ่งในปัจจุบันมีการดำเนินการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าแล้วทั้งสิ้น 33 เมือง กระจายตัวอยู่ทุกภูมิภาคของประเทศไทย และอยู่ในระหว่างการดำเนินการเสนอชื่อเพื่อการประกาศขอบเขตเพิ่มเติมในปี พ.ศ. 2564 จำนวน 3 เมือง คือ เมืองเก่าฉะเชิงเทรา เมืองเก่าตรัง และเมืองเก่าอุทัยธานี

สำหรับเมืองเก่าตรัง และเมืองเก่าฉะเชิงเทราได้ดำเนินการศึกษาองค์ประกอบของพื้นที่ภายในเมืองเก่าเพื่อรวบรวมข้อมูลประเภทต่าง ๆ ทั้งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมจับต้องได้ และมรดกทางวัฒนธรรมจับต้องไม่ได้ และนำเสนอข้อมูลประเภทต่าง ๆ ด้วยการใช้แผนที่ เพื่อแสดงองค์ประกอบของเมืองในพื้นที่เมืองเก่า ทั้งนี้ “พื้นที่เมืองเก่าเมืองตรัง” หรือที่รู้จักกันในนามว่า “เมืองทับเที่ยง” และ “พื้นที่เมืองเก่าฉะเชิงเทรา” ได้ดำเนินการจัดทำและเผยแพร่หนังสือแผนที่วัฒนธรรมไปแล้ว ทว่า “พื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี” ยังไม่ได้ดำเนินการศึกษาและจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรม

ด้วยเหตุความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องขับเคลื่อนการสร้างองค์ความรู้เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการอนุรักษ์และการพัฒนาในพื้นที่เมืองเก่าภายหลังมีมติคณะรัฐมนตรีประกาศขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า และเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมของชุมชนท้องถิ่นด้วยการส่งเสริมองค์ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่เมืองเก่าอันเป็นกลไกสำคัญที่จะนำไปสู่การสร้างความรู้ตระหนักรู้ในคุณค่าซึ่งจะขับเคลื่อนการอนุรักษ์และการพัฒนาเมืองเก่าไปสู่ความยั่งยืนต่อไป

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยกองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม ร่วมกับ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงจัดทำ “โครงการศึกษา สืบค้น และจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าอุทัยธานี” เพื่อสืบค้นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และการพัฒนาเมืองเก่าอุทัยธานีด้วยเครื่องมือต่าง ๆ และนำเสนอข้อมูลในรูปแบบแผนที่ และดำเนินการจัดพิมพ์ “แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าอุทัยธานี” สำหรับเป็นข้อมูลอ้างอิงในการวางแผนการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าอุทัยธานี พร้อมได้จัดทำ Application Augmented Reality ใช้ประกอบกับหนังสือ เป็นการเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับเมืองเก่าอุทัยธานีเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าอุทัยธานีบนฐานคุณค่าและการใช้สอยในบริบทสังคมร่วมสมัยตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

บรรยากาศงานดื่กบาตรเทโวในวันออก
พรรษาที่วัดสังกัสรัตนคีรีเป็นงานประจำปี
สำคัญของอุทัยธานี
ภาพโดย: อิศรชัย บุรณะอรกรณ์

- คำนำ	7
- สารบัญ	9
- อธิบายการใช้หนังสือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม	10
- ข้อมูลเบื้องต้นของอุทัยธานี	13
- สภาพภูมิศาสตร์ และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอุทัยธานี	17
- เมืองเก่าอุทัยธานี จากอดีตสู่ปัจจุบัน	33
- การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี	51
- เส้นทางสัญจร และท่าหน้า ในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี	63
- วัด และศาลเจ้า ในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี	81
- ย่านสำคัญ ในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี	95
- การจำแนกรูปแบบการอยู่อาศัย ในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี	103
- พัฒนาการรูปแบบบ้านร้านค้า ในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี	107
- เรือนแพ ชุมชนลอยน้ำ ในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี	121
- เมืองเก่าอุทัยธานี: ดันทุนในการพัฒนาเศรษฐกิจ ฐานวัฒนธรรมในบริบทสังคมร่วมสมัย	129
- บทสรุป	135
- บรรณานุกรม	138

การใช้แอปพลิเคชัน AR (Augmented Reality) ในหนังสือ

หนังสือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมอุทัยธานี ได้ประยุกต์การนำเสนอด้วยเทคโนโลยี AR หรือ Augmented Reality ในเนื้อหาบางส่วนของหนังสือ ซึ่งเป็นการนำเสนอมุมมองในลักษณะของการผจญภัยเสมือน ซ้อนทับลงบนสภาพแวดล้อมจริง ทั้งนี้ การนำเสนอเนื้อหาแบบ AR ต้องมีการใช้งานร่วมกับแอปพลิเคชันบนโทรศัพท์มือถือสมาร์ทโฟน โดยวิธีการดังต่อไปนี้

- 1 สแกน QR-Code เพื่อดาวน์โหลดโปรแกรมติดตั้งแอปพลิเคชัน UthaiMap.apk บนโทรศัพท์มือถือ

หมายเหตุ: แอปพลิเคชันใช้กับโทรศัพท์มือถือระบบปฏิบัติการแอนดรอยด์ (Android) เท่านั้น และต้อง Login บัญชีของ Gmail บนโทรศัพท์มือถือเพื่อเชื่อมต่อกับ google drive

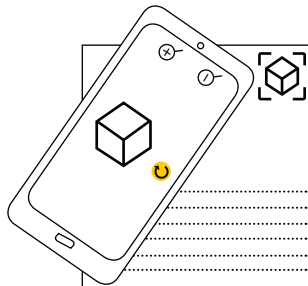

- 2 กดติดตั้งโปรแกรม และเมื่อดาวน์โหลดเสร็จจะมีข้อความว่า “ติดตั้งแอปแล้ว”

หมายเหตุ: แนะนำให้เชื่อมต่อกับ WiFi ในการดาวน์โหลด เนื่องจากไฟล์มีขนาดใหญ่กว่า 300 MB

- 3 หาสัญลักษณ์ UthaiMap เพื่อเปิดใช้งานแอปพลิเคชัน

- 4 แอปพลิเคชัน UthaiMap จะทำงานร่วมกับกล้องถ่ายรูปบนโทรศัพท์มือถือ ทั้งนี้ เมื่อเห็นภาพประกอบที่มีสัญลักษณ์ บนหนังสือให้นำกล้องถ่ายรูปส่องไปที่สัญลักษณ์ดังกล่าว จากนั้น ภาพของวัตถุเสมือนจะปรากฏขึ้นบนหน้าจอของโทรศัพท์มือถือโดยอัตโนมัติ

กด เพื่อ Zoom-in เข้าหาวัตถุ

กด เพื่อ Zoom-out ออกจากวัตถุ

กด เพื่อ reset วัตถุให้อยู่ในตำแหน่งเริ่มต้น

ความหมายของสัญลักษณ์ในหนังสือ

เขตห้ามล่าสัตว์ป่า

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

อ่างเก็บน้ำ | หนอง

แม่น้ำ

พื้นที่เพื่อการวิจัย

พื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว

ศาสนสถาน

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

สถาปัตยกรรมชุมชนเมือง

แหล่งมรดกโลก

แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม
เมืองเก่าอุทัยธานี

ภาพมุมสูงของชุมชนเรือนแพที่ประกอบอาชีพการเลี้ยงปลา
กระชังในแม่น้ำสะแกกรังหน้าเมืองเก่าอุทัยธานี
ภาพโดย: อิศรชัย บุณยะอรุณ

ข้อมูลเบื้องต้น ของ
อุทัยธานี

ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับจังหวัดอุทัยธานี

“จังหวัดอุทัยธานี” มีคำขวัญที่สะท้อนให้เห็นถึงมิติทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และอัตลักษณ์ต่าง ๆ ความเป็น “อุทัยธานี เมืองพระชนกจักรี ปลาแรดรสดี ประเพณีเทโว ส้มโอบ้านน้ำตก มรดกโลกห้วยขาแข้ง แหล่งต้นน้ำสะแกกรัง ตลาดนัดดังโคกระบือ”

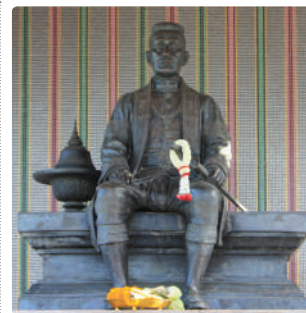
แม้ว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ท่าเลที่ตั้งเมืองอุทัยธานี จะไม่ได้ตั้งอยู่ในทำเลที่ตั้งปัจจุบัน ทว่าทำเลที่ตั้งตรงจุดนี้ก็มีผู้คนตั้งถิ่นฐาน มาแล้วตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างช้า ดังประวัติศาสตร์กล่าวว่า บ้านสะแกกรังนี้เป็นนิวาสสถานเดิมของ “สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก” ซึ่งมีพระนามเดิมว่า “ทองดี” ผู้เป็นสมเด็จพระบรมชนกนาถในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

ทั้งนี้ เพื่อเป็นการระลึกถึงความสำคัญของทำเลที่ตั้งอันเป็นมงคล จังหวัดอุทัยธานีจึงได้ดำเนินการปรับปรุงพื้นที่บนยอดเขาสะแกกรังเพื่อการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก โดยเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2514 ภายใต้อาณัติความร่วมมือและการประสานงานของ จังหวัดอุทัยธานีกับหน่วยงานต่าง ๆ อาทิ กระทรวงมหาดไทย เทศบาลเมืองอุทัยธานี สำนักผังเมือง กรมศิลปากร โครงการทางหลวงท้องถิ่น จังหวัดอุทัยธานี

เมื่อโครงการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ พลับพลาประดิษฐาน และการพัฒนาพื้นที่ต่าง ๆ โดยรอบเสร็จสมบูรณ์ ในวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2522 พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ และทรงปลูกต้นโพธิ์ และต้นไทร ซึ่งนับเป็นต้นไม้มงคล อันเป็นต้นไม้มงคลแห่งความเป็นสิริมงคลของจังหวัดอุทัยธานี

ด้วยเหตุอันเป็นมงคลนี้ จังหวัดอุทัยธานีจึงคัดเลือก “รูปพลับพลาประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก” บนภูเขาสะแกกรังเป็นตราประจำจังหวัดอุทัยธานี

ทั้งนี้ พลับพลาประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์เป็นพลับพลาโถง ผังหลังคาแบบจัตุรมุข ตกแต่งด้วยองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมแบบไทย ประเพณี มีมุขลดและมีชายคาปีกนกโดยรอบ ตรงกลางพลับพลายกเป็นฐาน ปัทมกรูด้วยหินอ่อน ด้านบนประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์โลหะรมดำ ประทับนั่งบนพระราชอาสน์ พระกรซ้ายทรงพระแสงดาบประทับไว้ข้างพระวรกาย

พลับพลาพระบรมราชานุสาวรีย์
สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก

ตราประจำจังหวัดอุทัยธานี

สำหรับต้นไม้ประจำจังหวัดอุทัยธานี คือ “ต้นสะเดา (*Azadirachta indica* A. Juss var. *siamensis* Valetton)” ซึ่งเป็นพืชประจำถิ่นที่ขึ้นได้ดีในเขตร้อนแห้งแล้ง ใบและดอกมีรสขม และมีสรรพคุณทางยา นิยมนำมาลวกน้ำร้อนหรือเผาและรับประทานกับเครื่องจิ้มที่มีรสหวาน อาทิ น้ำปลาหวาน เป็นอาหารเลื่องชื่อในสำหรับอาหารคาวของไทยมาแต่โบราณ

สำหรับดอกไม้ประจำจังหวัดอุทัยธานี คือ “ดอกสุพรรณิการ์ (*Cochlospermum regium* (Schränk) Pilg.)” เป็นไม้กลุ่มเดียวกับ “ฝ้ายคำ” ทว่าสุพรรณิการ์ที่ปลูกประดับกันอย่างแพร่หลายนั้นมีดอกซ้อนชั้น มีถิ่นกำเนิดเดิมอยู่ในแถบทุ่งหญ้าเขตร้อนในทวีปอเมริกาใต้ ถูกนำเข้ามาปลูกเป็นไม้ประดับอย่างแพร่หลายในประเทศไทย และได้ถูกให้ความหมายในฐานะเป็นดอกไม้ประจำจังหวัดอุทัยธานี

นอกจากต้นไม้ และดอกไม้ประจำจังหวัดดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว อุทัยธานียังมีชื่อเสียงเรื่องผลผลิตทางการเกษตรอื่น ๆ โดยเฉพาะ “ส้มซ่า (*Citrus aurantium* L.)” ซึ่งเป็นพืชตระกูลส้มและมะนาว ยืนต้นสูง 7-10 เมตร ต้นและกิ่งมีหนามยาว ใบประกอบชนิดลดรูปเหลือใบย่อยใบเดียว ดอกมีสีขาว มีกลิ่นหอม ผลกลมโตกว่ามะนาวมีเปลือกหนาและผิวขรุขระ แต่ไม่ขรุขระเท่ามะกรูด เนื้อมีสีขาวคล้ายส้มโอ รสเปรี้ยวอมหวานเล็กน้อย ส้มซ่าเป็นพืชพันธุ์โบราณที่สันนิษฐานกันว่าเป็นพืชที่มีถิ่นกำเนิดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และปลูกแพร่หลายในไทยมาแต่โบราณ ดังที่ปรากฏกล่าวถึงในตำราการปรุงยาไทยตำรับต่าง ๆ รวมไปถึงการนำไปปรุงรสชาติของอาหารไทยโดยเฉพาะ “หมี่กรอบ”

นอกจากนี้ จังหวัดอุทัยธานีมีชื่อเสียงจากการประมงน้ำจืดเพาะเลี้ยงปลากระชังในแม่น้ำสะแกกรัง โดยเฉพาะการเลี้ยง “ปลาแรด (*Osphronemus goramy* Lacepede, 1801)” จนมีคุณภาพดีเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย กรมทรัพยากรทางปัญญาได้ขึ้นทะเบียนให้ “ปลาแรดลุ่มน้ำสะแกกรัง อุทัยธานี ทะเบียนเลขที่ สข 56100061” เป็น “สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications หรือ GI)” ซึ่งหมายถึง ผลิตภัณฑ์ที่มีความเฉพาะเจาะจงอ้างอิงกับตำแหน่งหรือพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ทำให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพดีและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

ชื่อสามัญ: สะเดา
ชื่อวิทยาศาสตร์: *Azadirachta indica*
A. Juss. var. *siamensis* Valetton

ชื่อสามัญ: สุพรรณิการ์ / ฝ้ายคำ
ชื่อวิทยาศาสตร์: *Cochlospermum regium* (Schränk) Pilg.

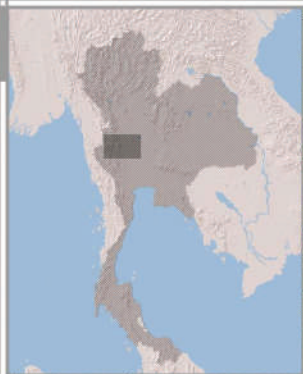
ชื่อสามัญ: ส้มซ่า
ชื่อวิทยาศาสตร์: *Citrus aurantium* L.

ที่มา: เต็ม สมิตินันท์. (2557). *พรรณไม้แห่งประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. หน้า 64 137 และ 146.

บรรยากาศภายในโถงถ้ำหลุมยุบของหุบป่าตาดซึ่งมีภูมิลักษณะทางธรรมชาติที่งดงาม และมีพืชพันธุ์ที่เป็นเอกลักษณ์ คือ “ต้นตาด” พืชตระกูลปาล์มใบขนนก รวมไปถึงในพื้นที่ชั้นของถ้ำภายในหุบหลุมยุบยังพบสิ่งมีชีวิตชนิดใหม่ของโลก คือ “กิ้งกือมังกรสีชมพู”
ภาพโดย: เกรียงไกร เกิดศิริ

สถาปัตยกรรม และ
สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ
อุทัยธานี

แผนที่ประเทศไทย

จ.ตาก

อ่างเก็บน้ำทับเสลา

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

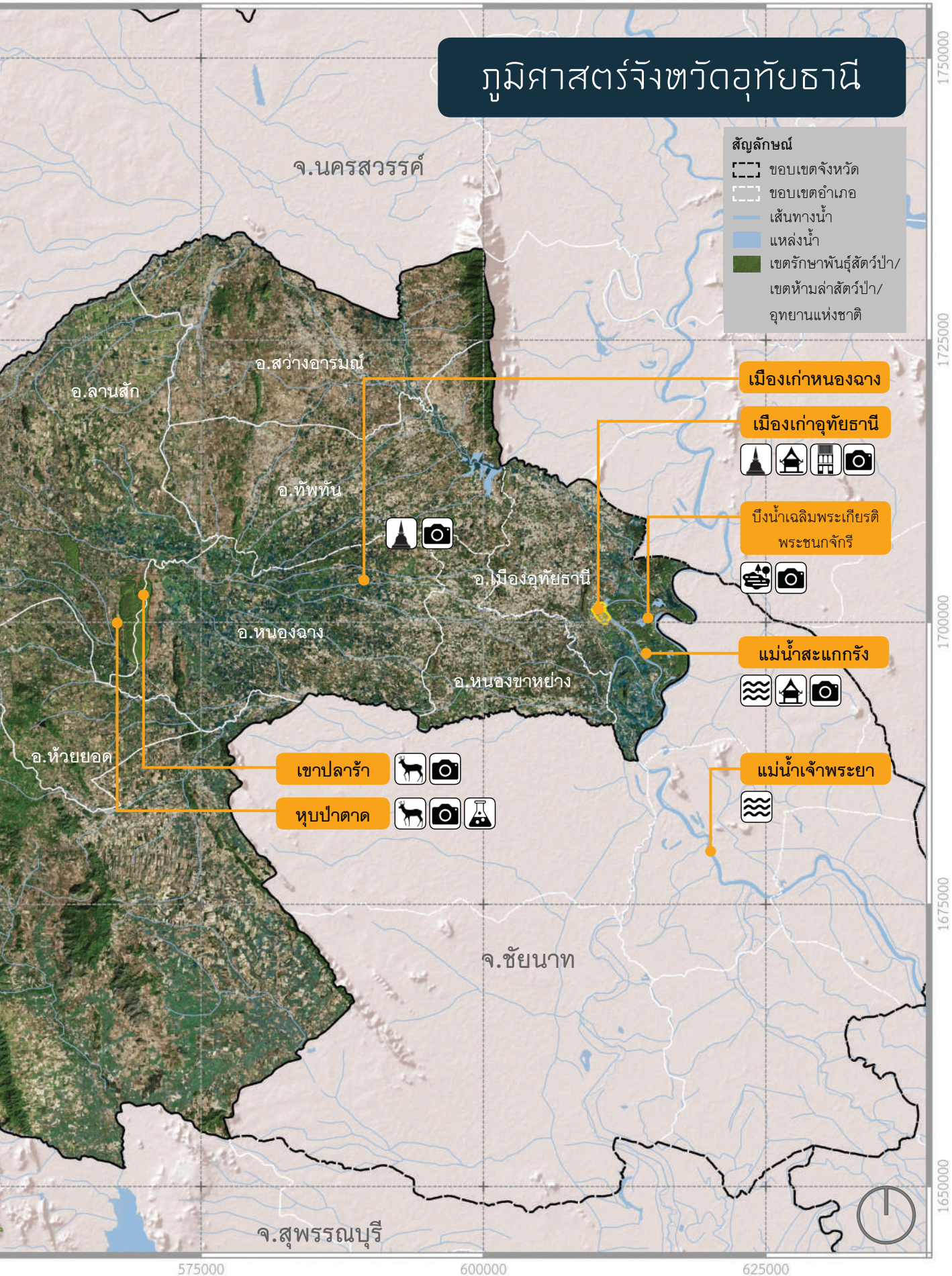

อ.บ้านไร่

จ.กาญจนบุรี

- เขตห้ามล่าสัตว์ป่า
- เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
- อ่างเก็บน้ำ | หนอง
- แม่น้ำ
- พื้นที่เพื่อการวิจัย
- พื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว
- ศาสนสถาน
- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
- สถาปัตยกรรมชุมชนเมือง
- แหล่งมรดกโลก

ภูมิศาสตร์จังหวัดอุทัยธานี

อุทัยธานี: ภูมิศาสตร์ และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ

ทำเลที่ตั้งของจังหวัดอุทัยธานี ตั้งอยู่ในภาคกลางตอนบน ห่างจากกรุงเทพมหานคร 206 กิโลเมตร มีที่ตั้งสัมพันธ์กับพื้นที่จังหวัดชัยนาททางทิศใต้และทิศตะวันออก สัมพันธ์กับจังหวัดนครสวรรค์ทางทิศตะวันออกและทิศเหนือ และพื้นที่จังหวัดตากทางทิศตะวันตก และถัดออกไปคือพรมแดนไทย-เมียนมา

จังหวัดอุทัยธานีมีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น 6,730 ตารางกิโลเมตร แบ่งขอบเขตการปกครองออกเป็น 8 อำเภอ คือ

อำเภอเมืองอุทัยธานี	มีพื้นที่	250 ตารางกิโลเมตร
อำเภอทัพทัน	มีพื้นที่	323 ตารางกิโลเมตร
อำเภอสว่างอารมณ์	มีพื้นที่	341 ตารางกิโลเมตร
อำเภอหนองฉาง	มีพื้นที่	341 ตารางกิโลเมตร
อำเภอหนองขาหย่าง	มีพื้นที่	347 ตารางกิโลเมตร
อำเภอบ้านไร่	มีพื้นที่	3,621 ตารางกิโลเมตร
อำเภอลานสัก	มีพื้นที่	1,080 ตารางกิโลเมตร
อำเภอห้วยคต	มีพื้นที่	424 ตารางกิโลเมตร

ในมิติของพัฒนาการทางความคิด และองค์ความรู้ทางภูมิศาสตร์ของโลกนั้น จังหวัดอุทัยธานีมีความสำคัญด้วยเป็นที่ตั้งของ “หมุดโลก” ที่ใช้เป็นหมุดอ้างอิงสำหรับระบุพิกัดบนแผนที่โลกในการสำรวจแผนที่การทหารเมื่อปี พ.ศ. 2518 หน่วยงานแผนที่เพื่อความมั่นคง (Defense Mapping Agency (DMA)) สหรัฐอเมริกา ร่วมกับกรมแผนที่ทหารได้ทำการปรับแก้จุดอ้างอิงพิกัดจากภูเขาที่เมืองเกเลียน ปูร์ (Kalian Pur) รัฐอุตตรประเทศ (Uttar Pradesh) ประเทศอินเดีย มาใช้จุดอ้างอิงที่ยอดเขาสะแกกรัง โดยใช้ดาวเทียมดอปเปลอร์เป็นเครื่องมือ วิธีการรังวัดจะมีความเที่ยงตรงจะต้องใช้โครงข่ายสามเหลี่ยม ซึ่งได้ตรึงเข้ากับหมุดอ้างอิงทั้งสิ้น 426 สถานี เรียกผลลัพธ์จากการปรับแก้โครงข่ายสามเหลี่ยมในครั้งนี้ว่า “พื้นหลักฐาน Indian 1975”¹

หมุดโลกบนเขาสะแกกรังตั้งอยู่ยอดสูงสุด ถัดลงมาจากยอดเขาอันเป็นที่เป็นที่ตั้งของมณฑปสิริมหาयाกฤดาการ และผ่านพลับพลาประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกตามลำดับ และถัดขึ้นไปจนถึงจุดสูงสุดของภูเขาจะพบหมุดโลกซึ่งมีลักษณะเป็นแท่งคอนกรีตรูปตัว U) คำว่า ซึ่งกรมแผนที่ทหารใช้เป็นจุดตรึงค่าพิกัดทางภูมิศาสตร์ คือ ละติจูด 15 องศา 22 ลิปดา 56.0487 ฟิลิปดาเหนือ และลองจิจูด 100 องศา 0 ลิปดา 59.1906 ฟิลิปดาตะวันออก มีกำหนดสูง 140.98 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง

¹ Shyam Singh. (1995). “International Geoid Commission National Report for India” in International Geoid Commission Activity Report 1991-1995. pp. 91-101.

ภาพซ้าย: แท่งคอนกรีตรูปที่ตั้งของหมดโลกบนยอดเขาสะแกกรัง | ภาพขวา: ทำเลที่ตั้งอาคารสำคัญบนยอดเขาสะแกกรัง ได้แก่ มณฑปสิริมหามายากุฎาคาร พลับพลาพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก และที่ตั้งของหมดโลก

ภูมิทัศน์ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

ลักษณะทางกายภาพโดยรวมของจังหวัดอุทัยธานีนั้นมีลักษณะเป็นพื้นที่ภูเขาสูง และพื้นที่ลาดชันที่ปกคลุมด้วยป่าชนิดต่าง ๆ ทางทิศตะวันออกของจังหวัดอุทัยธานีเป็นพื้นที่ราบลุ่มผืนเล็กซึ่งมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำสะแกกรัง มีภูมิอากาศแบบกึ่งร้อนชื้นไปจนถึงอากาศแบบร้อนชื้น ทั้งนี้ ในบริเวณป่าและภูเขาทางทิศตะวันตกมีฝนตกชุก ในขณะที่บริเวณพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำทางด้านทิศตะวันออกมีอากาศร้อนและแห้งแล้ง มีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดทั้งปีประมาณ 28 องศาเซลเซียส

พื้นที่ทางทิศตะวันตกมีลักษณะเป็นป่าดิบเขา มีภูมิประเทศแบบภูเขาหินปูนเชื่อมต่อกับแนวทิวเขาตะนาวศรีทางตอนเหนือ และแนวทิวเขาถนนธงชัยตะวันตก และเอียงลาดลงมาทางตะวันออกลงสู่พื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา-สะแกกรัง สำหรับพื้นที่สูงทางฝั่งตะวันตก ส่วนใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ในแถบอำเภอบ้านไร่ อำเภอลานสัก และอำเภอยะผา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรป่าไม้สมบูรณ์ ประกอบด้วยป่าดิบเขา ป่าดิบชื้น ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณ ซึ่งอุดมไปด้วยไม้มีค่า เช่น ตะเคียนทอง ยาง กระบาก มะค่าโมง แดง ประดู่ ฯลฯ รวมทั้งทรัพยากรแร่ธาตุที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น เหล็ก ดินขาว แกรนิต และหินอ่อน เป็นต้น

นอกจากนี้ ผืนป่าทางฝั่งตะวันตกของจังหวัดอุทัยธานียังเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ซึ่งเชื่อมต่อกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร อันเป็นผืนป่าตะวันตกผืนใหญ่ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย และต่อเนื่องกับผืนป่าในเขตประเทศเมียนมา ทำให้เป็นแหล่งกระจายพันธุ์ของสัตว์ป่าที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป

สำหรับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เป็นส่วนหนึ่งของทิวเขาถนนธงชัยซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรที่อยู่ในจังหวัดตากและกาญจนบุรี พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่ราบเชิงเขาลาดเทไปทางตอนใต้ จุดสูงสุดของพื้นที่ คือ ยอดเขาปลายห้วยขาแข้ง (1,678 เมตรจากระดับน้ำทะเล) มีแหล่งน้ำสำคัญ คือ ลำห้วยขาแข้ง ระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตร ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำแม่กลอง ปกคลุมด้วยผืนป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ด้วยคุณค่าและความสำคัญ องค์การยูเนสโก (UNESCO) จึงยกย่องให้พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง (Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuaries) เป็นแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2534² ตามเกณฑ์คุณสมบัติของคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล (Outstanding Universal Value) ในเกณฑ์ข้อที่ 7 9 และ 10³

² เกรียงไกร เกิดศิริ และอิสริชัย บุรณะอรรจน์ (2561). *คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก*. กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. หน้า 26.

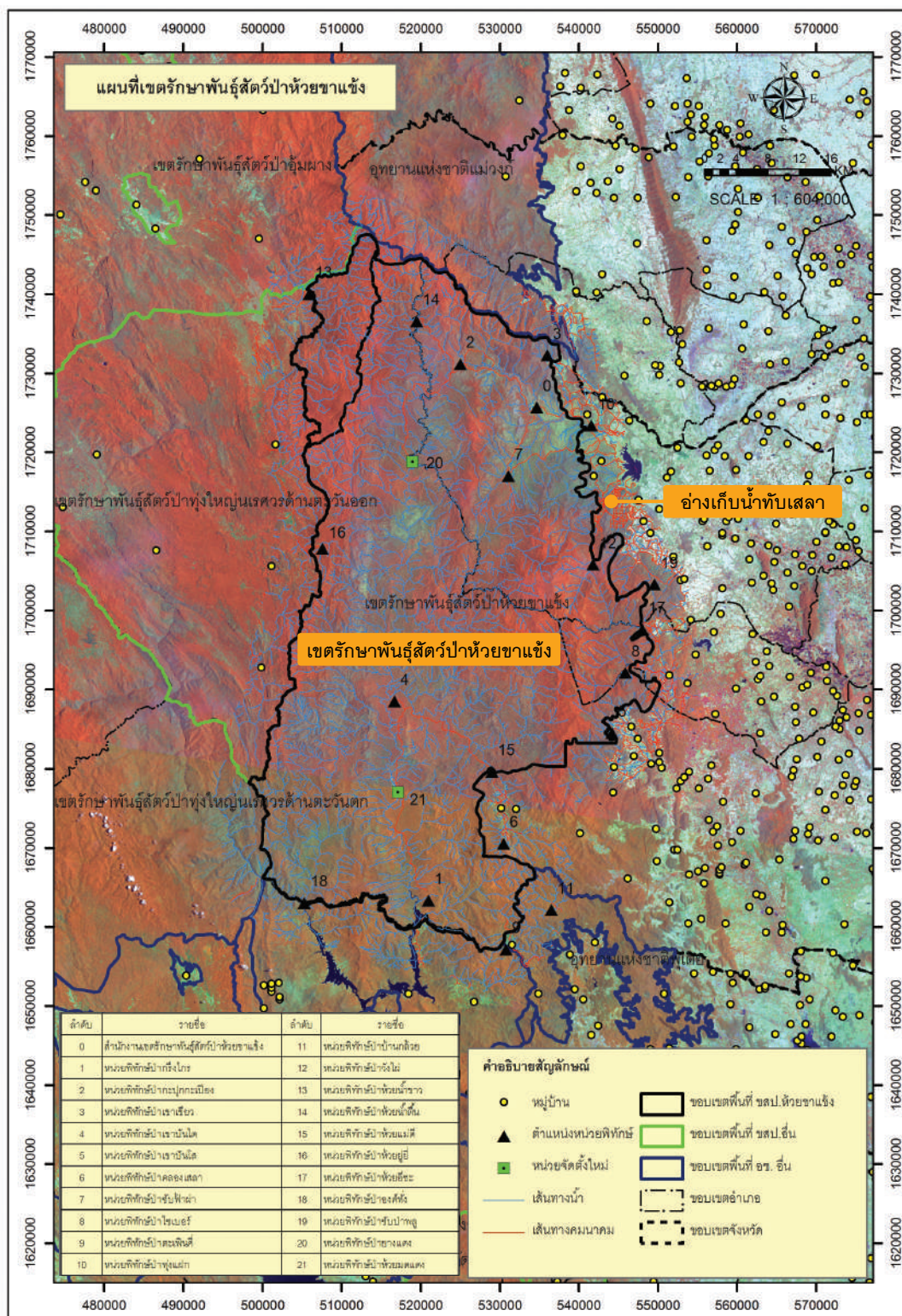
³ เพิ่งอ้าง.

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

การจัดตั้ง:	เรื่องกำหนดให้ป่าห้วยขาแข้งเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503
ราชกิจจานุเบกษา:	เล่ม 89 ตอนที่ 132 วันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2515
พิกัดภูมิศาสตร์:	Latitude 15° 55' N Longitude 99° 45' E
ระวางแผนที่:	WGS 1984 UTM Zone 47N
ท้องที่:	ต.ระบำ ต.ป่าอ้อ อ.ลานสัก ต.ทองหลาง อ.ห้วยคต ต.คอกควาย ต.แก่นมะกรูด อ.บ้านไร่ จ.อุทัยธานี ต.แม่ละมั่ง อ.อุ้มผาง จ.ตาก
เนื้อที่:	2,780 ตารางกิโลเมตร (1,737,587 ไร่)
หน่วยงานในพื้นที่:	สำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อ.ลานสัก จ.อุทัยธานี 61160
เวลาทำการ:	จันทร์-ศุกร์ เวลา 08.00-16.30 น.
ค่าธรรมเนียม:	ผู้ใหญ่ 20 บาท เด็ก 10 บาท
การใช้ประโยชน์:	เป็นพื้นที่คุ้มครองตาม พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2562 สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย และแหล่งเจริญพันธุ์ของสัตว์ป่า เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ และค้นคว้าด้านวิชาการ

แผนที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

ที่มา: ส่วนสารสนเทศด้านสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
เข้าถึงจาก: www.anp.go.th/wildlife_it

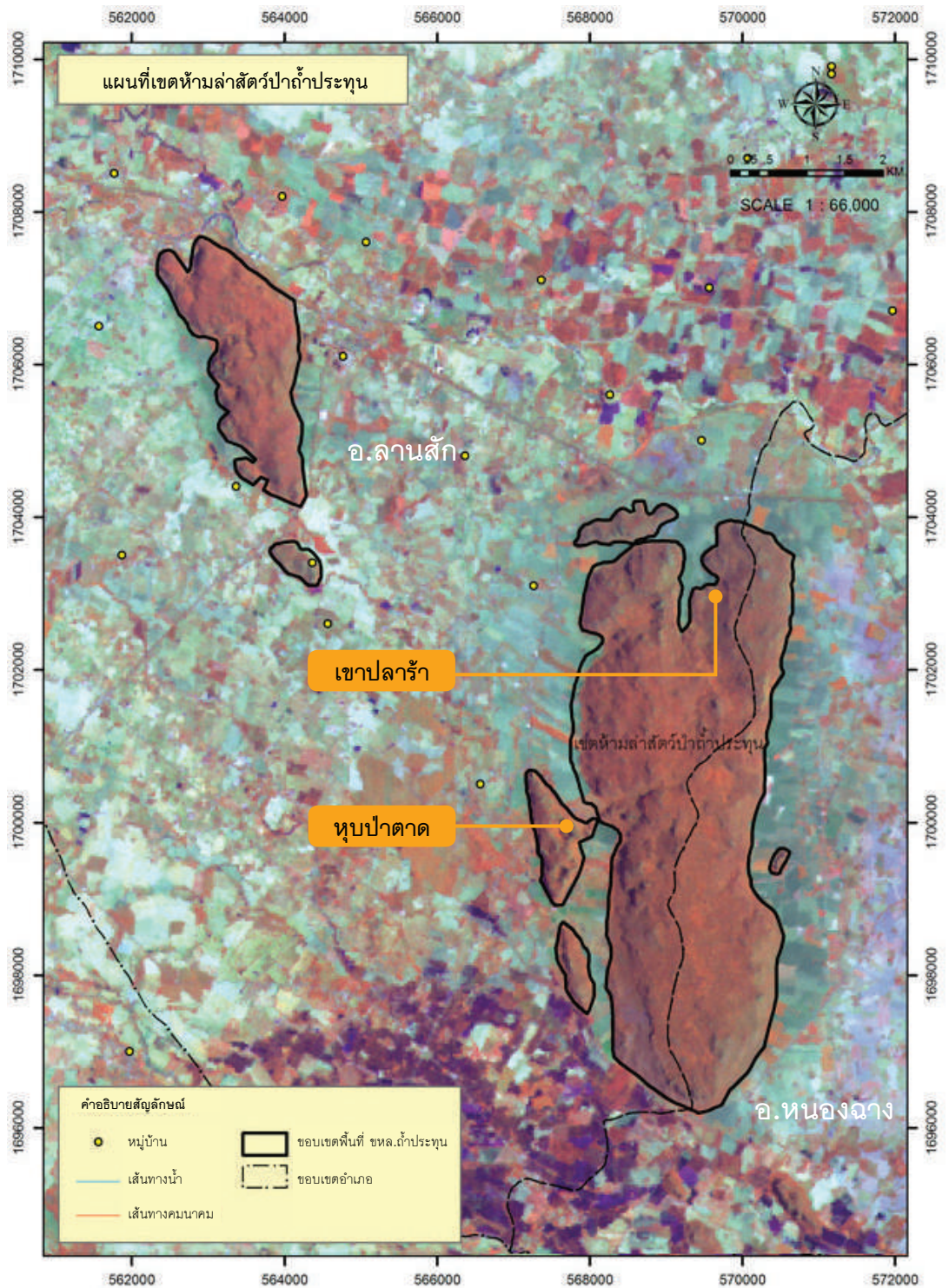
นอกจากนี้ อุทัยธานียังมีความโดดเด่นของภูมิลักษณะทางธรรมชาติ และระบบนิเวศ โดยเฉพาะภูมิลักษณะภูเขาหินปูนซึ่งเรียกว่า “ภูมิลักษณะแบบ คาสต์ (Karst)” ที่เกิดจากน้ำฝนได้ทำปฏิกิริยาเคมีกลายเป็นกรดคาร์บอนิก เมื่อไหลผ่านหินปูนจึงทำปฏิกิริยากับแร่แคลไซต์ หรือแคลเซียมคาร์บอเนต (CaCO_3) และละลายออกมากลายเป็นโพรงถ้ำ หลุมยุบ และหินงอก หินย้อย ทำให้ภูมิลักษณะภูเขาหินปูนจึงเต็มไปด้วยหลุมยุบ โพรงถ้ำ และทางน้ำใต้ดิน

ซึ่งภูมิลักษณะทางธรรมชาติของ “หุบป่าตาด” เกิดจากการยุบตัวของ ภูเขาหินปูนกลายเป็นหลุมลึกโอบล้อมด้วยผาหินปูนที่สูงชัน ทำให้ในหุบมีระบบ นิเวศลักษณะเฉพาะตัว ภายในใจกลางหุบเขาเต็มไปด้วย “ต้นตาด (*Arenga Westerhoutii* Griff.)” ซึ่งเป็นพืชตระกูลปาล์มใบขนนก และพบพันธุ์ไม้หายากอีกหลายชนิด อาทิ ขนุนดิน (*Balanophora fungosa* J.R. & G. Forst.) ต่อมาใน ปี พ.ศ. 2550 ได้มีการค้นพบสัตว์ชนิดใหม่ของโลก คือ “กิ้งกือมังกรสีชมพู (*Desmoxys purpurea* Enghoff, Sutcharit & Panha, 2007)” อีกด้วย

ทั้งนี้ บนทิวเขาแนวเดียวกันกับทิวเขาอันเป็นที่ตั้งของแหล่งธรรมชาติ หุบป่าตาด ยังมีมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ คือ “แหล่งโบราณคดีสมัย ก่อนประวัติศาสตร์ภาพเขียนสีเขาปลาร้า” กำหนดอายุได้ประมาณ 3,000 ปี มาแล้ว อยู่บนเพิงผายาวประมาณ 9 เมตร แสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของ ภูมิลักษณะทางธรรมชาติที่มีลักษณะโดดเด่นที่เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของผู้คน สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เคยตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้เมื่อหลายพันปีมาแล้ว

ด้วยความสำคัญของภูมิลักษณะทางธรณีวิทยา ความหลากหลาย ทางชีวภาพของระบบนิเวศ ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ยุคโบราณกับ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ตนได้ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่นั้น ทำให้มีแนวคิดในการ เสนอแหล่งภูมิลักษณะทางธรณีวิทยานี้เป็นมรดกของมนุษยชาติในฐานะ ของ “อุทยานธรณีโลก” ด้วยสามารถใช้มรดกทางธรณีอันเป็นต้นทุนสำคัญ ของพื้นที่เชื่อมโยงกับมรดกทางนิเวศวิทยาที่เป็นบริบทแวดล้อม และรวมไปถึง หลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ยืนยันปฏิสัมพันธ์ ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างความเข้าใจและความตระหนักในคุณค่า และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วม ของชุมชนท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นให้ สามารถสร้างงาน อาชีพ และความภาคภูมิใจอันจะนำไปสู่ความห่วงแหน แหล่งอุทยานธรณี ความหลากหลายทางชีวภาพ และคุณค่าหลากหลายมิติอย่าง ยั่งยืนต่อไป

แผนที่แสดงเขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำประทุน เขาปลาร้า และหุบป่าตาด

ที่มา: ส่วนสารสนเทศด้านสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
เข้าถึงจาก: www.anp.go.th/wildlife_it

การจัดตั้ง:	เรื่อง กำหนดพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำประทุน ตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535
ราชกิจจานุเบกษา:	เล่ม 116 ตอนที่ 18 ง วันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2542
พิกัดภูมิศาสตร์:	Latitude 15° 20' 26" N Longitude 99° 34' 52" E
ระวางแผนที่:	4939IV WGS 1984 UTM Zone 47N
ท้องที่:	ต.ป่าอ้อ อ.ลานสัก ต.เขากวางทอง ต.ทุ่งโพ ต.เขากวางแรก อ.หนองฉาง
เนื้อที่:	20.88 ตารางกิโลเมตร (13,052 ไร่)
หน่วยงานในพื้นที่:	ที่ทำการห้ามล่าสัตว์ป่าถ้ำประทุน ต.ป่าอ้อ อ.ลานสัก จ.อุทัยธานี 61160

เขาปลาร้า

พิกัดภูมิศาสตร์: Latitude 15° 23' 58" N
Longitude 99° 39' 20" E

เวลาทำการ: ทุกวัน 08.00-17.00 น.

ค่าธรรมเนียม: ไม่มี

พื้นที่เขาปลาร้า เป็นภูเขาหินปูนที่มีถ้ำกระจายตัวอยู่หลายแห่ง และเป็นถิ่นที่อยู่ของเลียงผา ที่ผืนังถ้ำประทุนบนเขาปลาร้า มีภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์กำหนดอายุราว 3,000 ปี เป็นลายเส้นสีดำและสีแดง มีภาพมนุษย์ และภาพสัตว์ รวมประมาณ 40 ภาพ

หุบป่าตาด

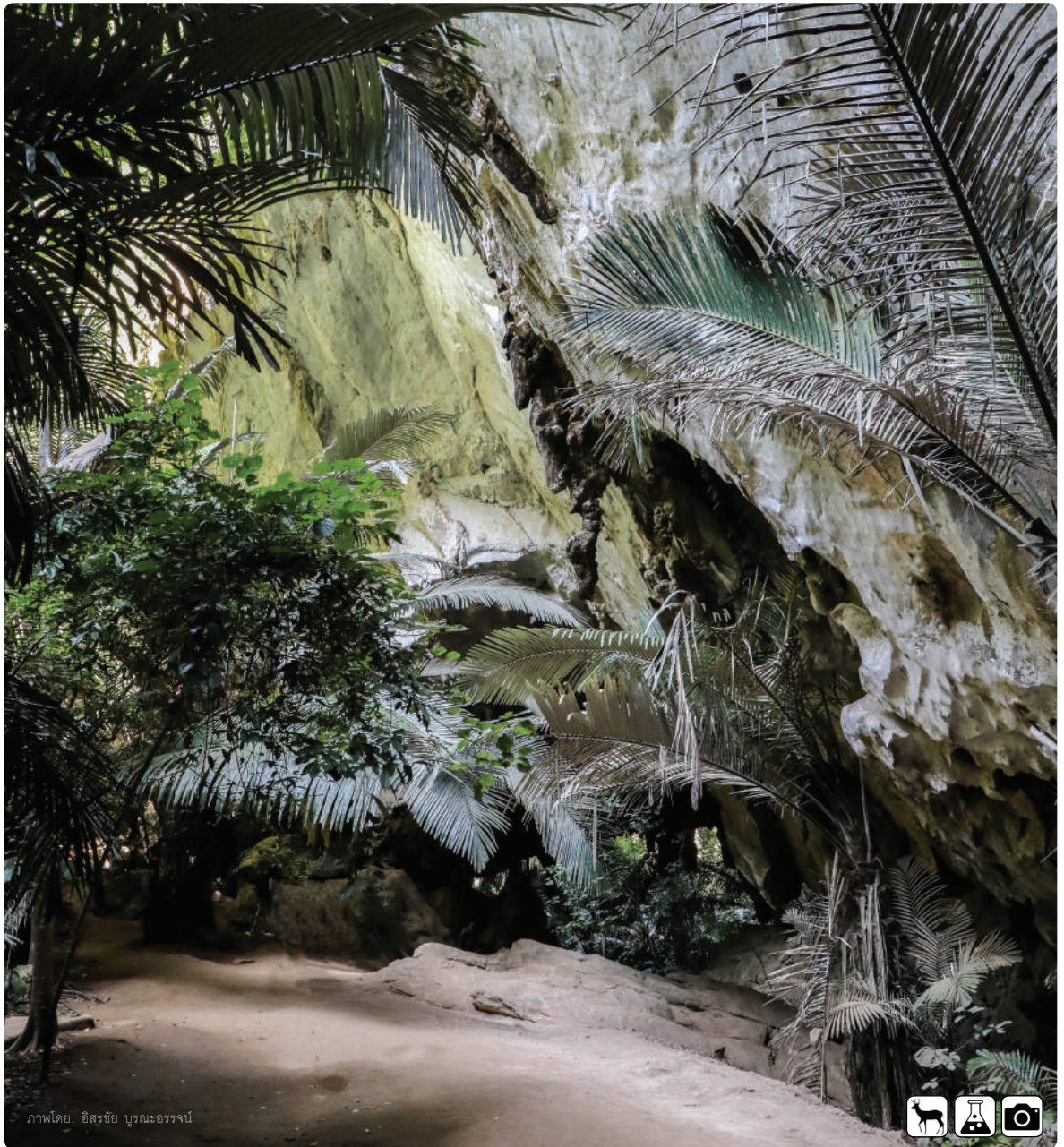
พิกัดภูมิศาสตร์: Latitude 15° 22' 33" N
Longitude 99° 37' 49" E

เวลาทำการ: ทุกวัน 08.00-17.00 น.

ค่าธรรมเนียม: ไทย ผู้ใหญ่ 20 บ. | เด็ก 10 บ.

ต่างชาติ ผู้ใหญ่ 200 บ. | เด็ก 100 บ.

หุบป่าตาด ถูกโอบล้อมด้วยเขาหินปูนสูงชัน มีสภาพแวดล้อมคล้ายป่าดึกดำบรรพ์ มีระบบนิเวศ 4 ลักษณะ คือ ป่าดิบแล้ง ป่าผลัดใบผสม ป่าดิบแล้งกึ่งป่าผลัดใบผสม และป่าละเมาะเขาหินปูน ภายในหุบมี “ต้นตาด” หรือ “ต้าว” พืชโบราณตระกูลปาล์ม นอกจากนี้ ยังค้นพบสัตว์ที่มีลักษณะเฉพาะ คือ กิ้งกือมังกรสีชมพู

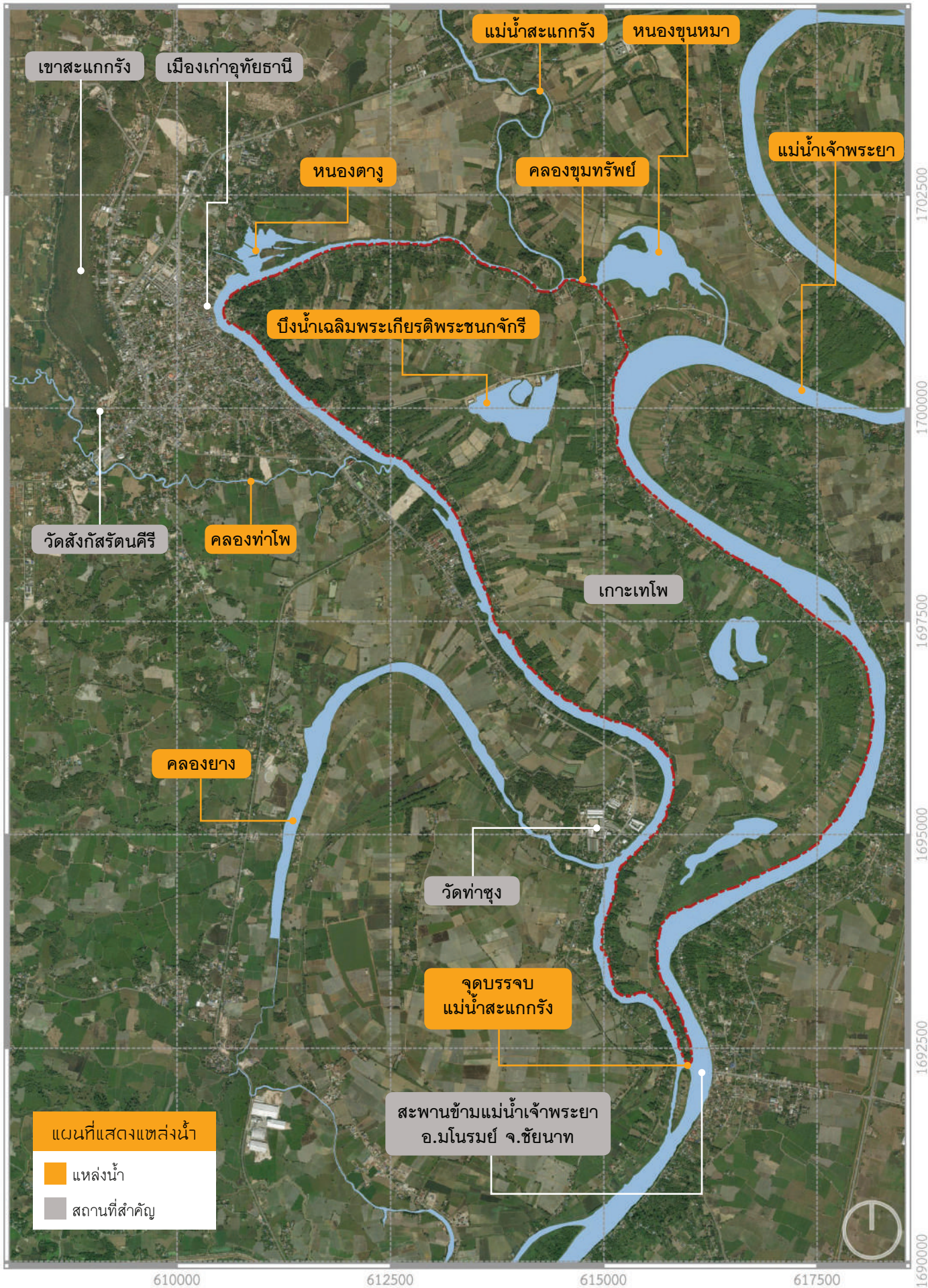
ภาพโดย: อิศรชัย บุณยะอรุณ

ภาพโดย: อิศรชัย บุณยะอรุณ

บน: ภูมิลักษณะของภูมิประเทศแบบคาสต์ (Karst) ที่เป็นหลุมยุบ และโถงถ้ำซึ่งเป็นสภาพภูมิลักษณะที่ดึงดูดตามแปลกตาของหุบป่าตาด

ล่าง: กิ้งกือมังกรสีชมพู (*Desmoxytes purpureosa* Eng-hoff, Sutcharit, & Panha, 2007) เป็นสิ่งมีชีวิตที่ค้นพบใหม่ของโลก ในปี พ.ศ. 2558 แสดงถึงความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ภายในระบบนิเวศได้เป็นอย่างดี

แม่น้ำ - ลำคลอง ในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี

เทือกเขาแห่งผืนป่าฝั่งตะวันตกเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญของจังหวัดอุทัยธานี โดยเฉพาะบริเวณทิวเขาแม่วงก์ทางตอนใต้ของเทือกเขาดงพญาเย็น เป็นแหล่งต้นน้ำของ “แม่น้ำสะแกกรัง” ที่ไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ผ่านที่ตั้งของเมืองเก่าอุทัยธานีแล้วจึงไหลไปบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท

สำหรับพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานีมีแม่น้ำและลำคลองหลายสายที่อยู่ในพื้นที่ อาทิ “แม่น้ำสะแกกรัง” ซึ่งมีต้นน้ำอยู่ในเทือกเขาโมโกจู ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ จังหวัดกำแพงเพชร มีความยาวประมาณ 225 กิโลเมตร ซึ่งหล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรกรรม ชุมชน และเมือง ไหลผ่านอำเภอสว่างอารมณ์ อำเภอทัพทัน และอำเภอเมืองอุทัยธานี จากนั้นจึงไหลไปบรรจบแม่น้ำเจ้าพระยาตรงท่าเลที่เรียกกันว่า “ปากคลอง” เป็นสายน้ำสำคัญที่หล่อเลี้ยงวิถีชีวิตการประมงน้ำจืด การเกษตรกรรม อีกทั้งในอดีตยังใช้เป็นเส้นทางสัญจรสำคัญที่เชื่อมอุทัยธานีกับเมืองอื่น ๆ ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้คนที่อาศัยในเขตเมืองเก่าอุทัยธานีจึงมีวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดและพึ่งพาอาศัยสายน้ำสะแกกรังซึ่งเป็นองค์ประกอบธรรมชาติที่สำคัญของเมืองเก่าอุทัยธานี อันเปรียบได้กับเส้นเลือดหล่อเลี้ยงชีวิตชาวเมืองอุทัยธานีมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน

นอกจากแม่น้ำสะแกกรังที่เป็นสายน้ำหลัก ในเขตพื้นที่เมืองเก่า และพื้นที่ต่อเนื่องยังมีลำคลองอื่น ๆ เช่น “คลองท่าโพ” ซึ่งเกิดลำห้วยหลายสายที่ไหลลงมาจากเขตภูเขาทางด้านตะวันตกในบริเวณอำเภอหนองฉาง แล้วจึงไหลมาทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของภูเขาสะแกกรังและมาบรรจบกับแม่น้ำสะแกกรังบริเวณที่อยู่ด้านใต้ของเมืองเก่าอุทัยธานีลงมาเล็กน้อยจากการศึกษาภาพถ่ายดาวเทียม พบว่า แนวลำคลองท่าโพเชื่อมต่อเข้าไปยังพื้นที่ตอนในทางด้านตะวันตกซึ่งเป็นท่าเลที่ตั้งของเมืองอุทัยธานีเก่าที่อำเภอหนองฉาง ในที่นี้ จึงสันนิษฐานว่า คลองท่าโพทำหน้าที่เป็นเส้นทางสัญจรและการเดินทางในสมัยโบราณด้วย

ถัดลงไปทางใต้ของเมืองเก่าอุทัยธานีมี “คลองยาง” ซึ่งตรงบริเวณปากคลองนั้นเป็นที่ตั้งของวัดสำคัญของจังหวัดอุทัยธานี คือ “วัดท่าซุง” จากการศึกษาดูภาพถ่ายดาวเทียมและการแปลความหมายด้วยเทคนิคการสัมผัสระยะไกล (Remote Sensing) จึงมีข้อเสนอว่า ในอดีตคลองยางเคยเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำสะแกกรังที่ไหลโค้งตัวเนื่องจากไหลผ่านที่ราบลุ่ม ต่อมาเกิดการกัดเซาะหรืออาจจะมีการขุดเป็นคลองลัดมาบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงตำแหน่งที่เรียกว่า “ปากคลอง” คำว่า “คลอง” ตามความหมายเดิมหมายถึง “เส้นทางน้ำที่มนุษย์ขุดขึ้น” จึงสันนิษฐานว่า แม่น้ำสะแกกรังช่วงปลายตรงจุดที่บรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางน้ำที่เกิดจากการขุดขึ้นเพื่อย่นระยะทาง จนทำให้แม่น้ำสายเดิมช่วงที่เป็นคลองยางนั้นดินเลนจนบางจุดน้ำแห้งขอด เหลือเพียงร่องรอยของแม่น้ำเดิมมีลักษณะเป็นที่ลุ่มมีความชุ่มชื้นบนผิวโลก (Meander Scar) ซึ่งยังแสดงให้เห็นร่องรอยแนวแม่น้ำสายเก่าได้จากการแปลภาพถ่ายดาวเทียม และในเวลาต่อมานั้น การรับรู้ของผู้คนว่าคลองยางเคยเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำสะแกกรังก็ติดขัดลงไปจากความทรงจำของผู้คน และให้ชื่อเส้นทางน้ำในส่วนนี้ว่า “คลองยาง” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในอดีตนั้นคงเป็นแหล่งต้นยางนาใหญ่เป็นจำนวนมากนั้นเอง

เขาสะแกกรัง

เขาหลวง

เขาพะวง

เมืองเก่าอุทัยธานี

วัดท่าซุง

เกาะเทโพ

แม่น้ำสะแกกรัง

แม่น้ำเจ้าพระยา

จุดที่แม่น้ำสะแกกรัง
บรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา

ภาพถ่ายมุมสูงแสดงตำแหน่งที่เรียกว่า “ปากคลอง” ซึ่งเป็นตำแหน่งที่
แม่น้ำสะแกกรังไหลมาบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา ชุมชนทางขวามือของ
ภาพ คือ ตลาดคู้สำเภา อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท สะพานข้าม
แม่น้ำเจ้าพระยาและปากคลอง เปิดใช้งานเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2562
ทำให้แพขนานยนต์ที่เปิดให้บริการมากกว่า 80 ปีได้ยุติกิจการลง
ภาพโดย: อิศรชัย บุรณะอรุณ

แหล่งน้ำ

สถานที่สำคัญ

“แม่น้ำสะแกกรัง” มีต้นกำเนิดในเขตเทือกเขาโมโกจู ปัจจุบันอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ จังหวัดกำแพงเพชร มีความยาวประมาณ 225 กิโลเมตร ไหลลงใต้ผ่านเมืองอุทัยธานีแล้วไปบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา ในบริเวณที่ชาวจังหวัดอุทัยธานีในอดีตเรียกว่า “ปากคลอง” ปัจจุบันอยู่ในเขตบ้านท่าซุง ตำบลท่าซุง อำเภอเมืองอุทัยธานี ซึ่งอีกฟากหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา คือ “ตลาดคู้งสำเภา” อำเภอมนोरมย์ จังหวัดชัยนาท แม่น้ำสะแกกรังยังเป็นแหล่งพักพิงของชุมชนเรือนแพแห่งสุดท้ายของไทย

สำหรับพื้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสะแกกรังคือ “เกาะเทโพ” ซึ่งเป็นเกาะที่เกิดจากการไหลโอบของแม่น้ำสะแกกรังและแม่น้ำเจ้าพระยา มีขนาดพื้นที่ประมาณ 24 ตารางกิโลเมตร (15,000 ไร่) ถือเป็นภูมิประเทศแบบเกาะที่มีแม่น้ำไหลโอบที่ใหญ่ที่สุดของประเทศไทย

ภาพโดย: เกรียงไกร เกิดศิริ

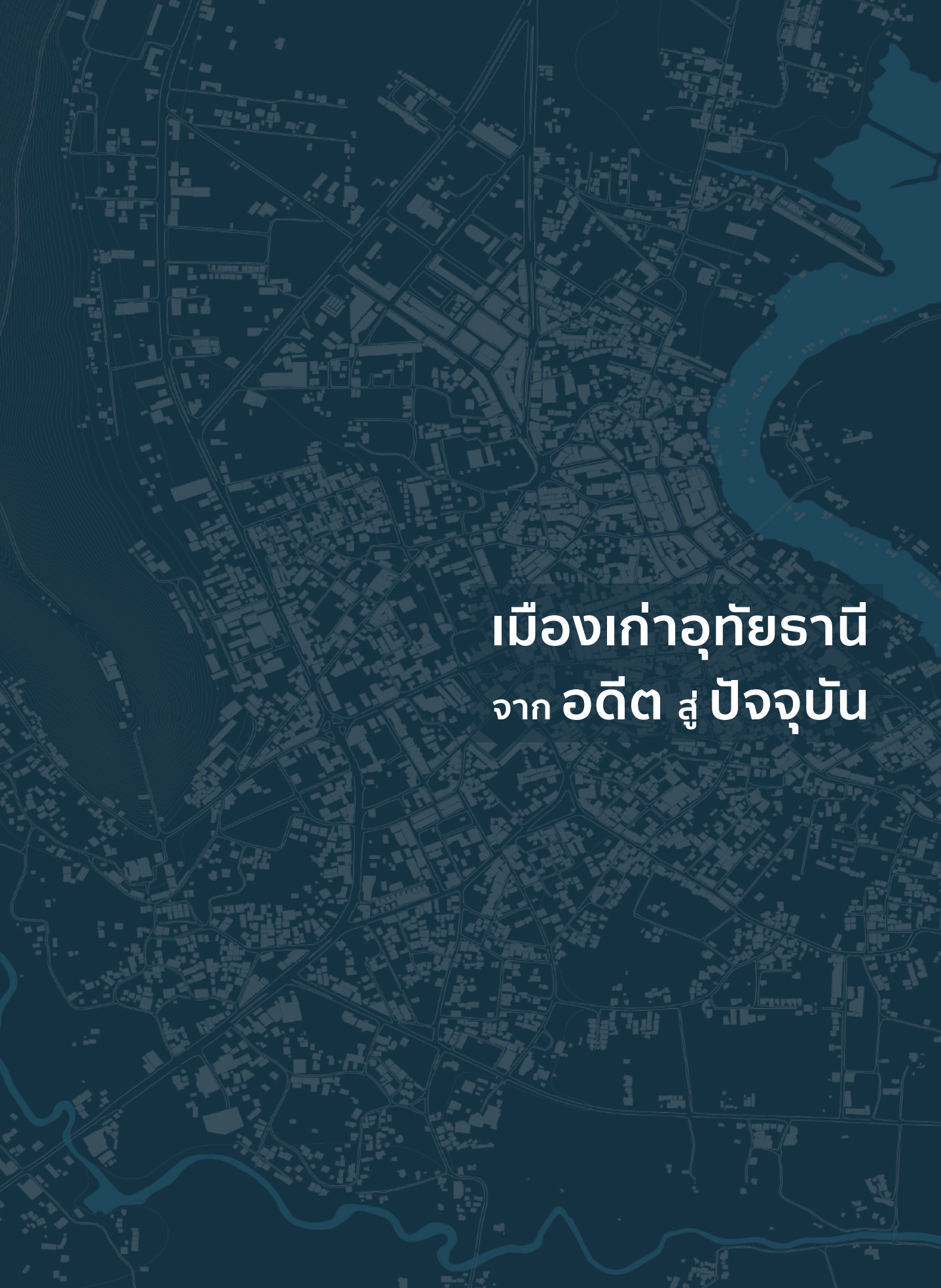
การทำประมงพื้นบ้านในแม่น้ำสะแกกรัง เช่น การยกยอ และการเพาะเลี้ยงปลาในกระชัง เป็นต้น

“ปลาราด” เป็นปลาน้ำจืดขนาดใหญ่ ที่นิยมเลี้ยงในกระชังบริเวณแม่น้ำสะแกกรัง

โครงข่ายเส้นทางสัญจรในเมืองเก่าอุทัยธานี
ภาพโดย: อิศรัชย์ บุณยะอรกรณ์

เมืองกาญจนาภิเษก

จาก อดีต สู่ ปัจจุบัน

หน้าบันมุขทิศเหนือของมณฑป
ฝังแปดเหลี่ยมของวัดอุโปสถาราม
ตกแต่งด้วยงานปูนปั้นลงสีฝีมือ
ช่างจีน

เมืองเก่าอุทัยธานี: จากอดีตสู่ปัจจุบัน

ในท้องที่เขตจังหวัดอุทัยธานีพบหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันการตั้งถิ่นฐานของผู้คนมาตั้งแต่สมัยเหล็ก ดังปรากฏหลักฐานภาพเขียนสีที่เพิงผาที่เขาปลาร้า อำเภอลานสัก กำหนดอายุราว 3,000 ปี และยังพบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อย่างต่อเนื่องจนถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย อาทิ “แหล่งโบราณคดีบ้านหลุมเข้า”¹ อำเภอหนองขาหย่าง “แหล่งโบราณคดีบ้านท่าทอง” อำเภอเมืองอุทัยธานี แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของผู้คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ลงหลักปักฐานโดยมีทำเลที่ขยับเข้ามาใกล้บริเวณแม่น้ำมากขึ้น เนื่องจากเป็นจุดเริ่มต้นความเปลี่ยนแปลงจากชุมชนที่ดำรงชีวิตโดยพึ่งพาและใกล้ชิดกับธรรมชาติเป็นหลัก และพัฒนาสู่การเป็นสังคมเกษตรกรรมมากขึ้น

เมื่อล่วงเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น พบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของผู้คน “สมัยทวารวดี” ซึ่งมีอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 อาทิ “แหล่งโบราณคดีบ้านคูเมือง” ที่ตำบลคลองขวาง ในอำเภอหนองขาหย่าง “เมืองโบราณการุ้ง” ที่ตำบลวังหิน อำเภอบ้านไร่ “แหล่งโบราณคดีบ้านไต้” ตำบลหนองเต่า อำเภอเมืองอุทัยธานี “เมืองโบราณบึงคอกช้าง” ที่ตำบลไผ่เขียว ในอำเภอสว่างอารมณ์ จากหลักฐานการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าภูมิลักษณะ ระบบนิเวศ และความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ได้ส่งเสริมการตั้งถิ่นฐานของผู้คนมาอย่างยาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จากการทบทวนข้อเขียนทางประวัติศาสตร์ที่มีนั้น พบการกล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองในอุทัยธานีว่ามีมาแต่ครั้งสมัยสุโขทัย สันนิษฐานว่าการเรียบเรียงข้อเขียนประวัติศาสตร์ดังกล่าวอ้างอิงจากการพบพระพุทธรูปพุทธศิลป์แบบสุโขทัย² มาเป็นเครื่องสนับสนุนการเขียนเรียบเรียงเนื้อหา ทว่าจากการศึกษาเชิงพื้นที่นั้นยังไม่พบหลักฐานอื่นใดที่หนักแน่นพอที่จะสนับสนุนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์กับสมัยสุโขทัย เนื่องจากการใช้การปรากฏของพระพุทธรูปเป็นหลักฐานโดยขาดหลักฐานแวดล้อมอื่น ๆ อย่างเพียงพอ นั้น จึงยังไม่อาจสรุปได้ชัดเจนนัก เนื่องจากพระพุทธรูปเป็นสิ่งที่เคลื่อนย้ายได้ และที่ผ่านมามีธรรมเนียมการอัญเชิญพระพุทธรูปจากชุมชนหรือเมืองที่ถูกทิ้งร้างไปบูชายังเมืองที่สร้างขึ้นใหม่ โดยเฉพาะการเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปจากเมืองร่วมวัฒนธรรมสุโขทัยที่ถูกทิ้งร้างลงไปยังกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้น

ประวัติศาสตร์อุทัยธานีเริ่มชัดเจนขึ้นในช่วงสมัยอยุธยา ดังหลักฐานกล่าวถึง “เมืองอุไทยธานี” ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตท้องที่อำเภอหนองฉาง ทั้งนี้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 1991-2031)

¹ กรมศิลปากร. (2531). บ้านหลุมเข้า: รายงานเบื้องต้นเรื่องชั้นดินและหลักฐานทางโบราณคดีบางประเภท. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

² จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2508). พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ 5 พิมพ์ครั้งที่ 3, พระนคร: กรมศิลปากร. หน้า 12.

ทรงตรากฎหมาย “พระไอยการตำแหน่งนาหัวเมือง”³ โปรดเกล้าฯ ให้ยก “เมืองอุไทยธานี” เป็น “เมืองขึ้นเมืองศรี” มีตำแหน่ง “ออกพระพิไชยสุนทร” เป็นผู้ครองเมือง⁴

ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2133-2148) เมืองอุไทยธานีมีบทบาททางยุทธศาสตร์อย่างสำคัญ ต่อเสถียรภาพความมั่นคงของกรุงศรีอยุธยา จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง ด่านขึ้นที่เมืองอุไทยธานี (ที่บ้านคลองค่าย) รวมถึงด่านแม่กลอง ด่านเขาปูน ด่านหนองหลวง ด่านสลักพระ โดยมีเมืองอุไทยธานีเป็นหัวเมืองด่านชั้นนอก ดูแลด่านต่าง ๆ

ในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2148-2163) เมืองอุไทยธานีมีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านชั้นนอก ดังระบุในกฎหมาย ลักษณะพระธรรมนูญว่า “เมืองอุไทยธานีเป็นหัวเมืองขึ้นแก่มหาดไทย” และมีบทบาท ในฐานะเมืองหน้าด่านมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่งการเสีย กรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2310

หลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2310 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงกอบกู้เอกราช และปราบปรามชุมนุมต่าง ๆ ที่ตั้งตน ขึ้นเป็นใหญ่เพื่อรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่น ในครั้งนั้น เมืองอุไทยธานีก็ได้ ดำรงบทบาทเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญที่ใช้ในการคัดกรองผู้คน ตลอดจน การรับศึกที่อาจมีขึ้นทุกเมื่อ และดำเนินบทบาทดังกล่าวเรื่อยมา จนถึงสมัย รัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2367-2394) จึงมีการย้ายทำเลที่ตั้งของเมือง อุไทยธานีไปจากท้องที่เดิมที่อำเภอหนองฉางไปยังบ้านสะแกกรัง ซึ่งเป็นที่ตั้ง เมืองเก่าอุทัยธานีในปัจจุบัน

จากการศึกษาหลักฐานทางศิลปสถาปัตยกรรมและพุทธศิลป์ พระพุทธรูปที่วัดพิชัยปุณาราม ทำให้มีข้อสันนิษฐานว่า ในท้องที่แห่งนี้มี ย่อมต้องมีการตั้งถิ่นฐานของผู้คนมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ทว่าคง มีบทบาทมากขึ้นในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา ดังข้อความในพระราชประวัติ “สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี)” ซึ่งมีนิวาสสถานที่บ้านสะแกกรัง เป็นบุตรใน “พระยาราชนิกุล (ทองคำ)” ปลัดทูลฉลองมหาดไทยในสมัย กรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (ครองราชย์ระหว่าง ปี พ.ศ. 2275-2301)

การย้ายที่ตั้งของเมืองอุไทยธานีมาที่ตั้งใหม่ที่บ้านสะแกกรัง ในปี พ.ศ. 2376 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2367-2394) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง “พระยาเมืองอุทัยธานี (เสื่อ พยัฆวิเชียร)” ให้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมือง อุไทยธานี ซึ่งได้พิจารณาทำเลที่ตั้งบ้านสะแกกรังว่ามีความสะดวกในการ คมนาคมทางน้ำเชื่อมต่อไปยังแม่น้ำเจ้าพระยา และมีความอุดมสมบูรณ์

ภาพบน: วิหารวัดพิชัยปุณาราม เคยเป็นวิหารเก่าของวัดกร่างซึ่งเป็นวัดโบราณที่ทิ้งร้าง มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เสนอกันว่าเป็นสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาตอนต้น

ภาพล่าง: พระพุทธรูปประธานในวิหารวัดพิชัยปุณารามเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ในซุ้มเรือนแก้ว

³ ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์ตามต้นฉบับหลวง. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน. หน้า 1121-1149.

⁴ ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). เพิ่งอ้าง. หน้า 1158.

เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน การทำเกษตรกรรม และการประมงน้ำจืด จึงขอพระราชทานย้ายที่ตั้งเมืองจากเมืองอุไทยธานีเก่า มายังที่ตั้งเมือง ณ ท้องที่ปัจจุบัน ซึ่งเดิมนั้นเป็นพื้นที่ในความดูแลของเขตเมืองมโนรมย์ ภายใต้การปกครองของเมืองไชยนาท ในเวลาต่อมาจึงเกิดความขัดแย้งกับเมืองไชยนาท เรื่องการจัดเก็บผลประโยชน์ในท้องถื่น จนในที่สุดทางส่วนกลางที่กรุงเทพฯ จึงได้มอบหมายให้พระยามหาอำมาตย์ดำเนินการไต่สวน และจัดแบ่งขอบเขตพื้นที่ระหว่าง 2 เมือง⁵

จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2453) เป็นช่วงเวลาที่ระบบการบริหารบ้านเมืองมีความเปลี่ยนแปลงมาก มีการจัดตั้งระบบ “มณฑลเทศาภิบาล” ซึ่งในการนั้นได้ดำเนินการจัดตั้ง “มณฑลนครสวรรค์” ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2438 โดยมีพื้นที่ครอบคลุมเมืองนครสวรรค์ เมืองไชยนาท เมืองกำแพงเพชร เมืองมโนรมย์ เมืองพยุหะคีรี เมืองสรรคบุรี เมืองตาก รวมทั้งเมืองอุไทยธานีด้วย⁶

นอกจากนี้ พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินมาเมืองอุไทยธานีเพื่อทำความเข้าใจบริบทแวดล้อมต่างๆ ถึง 2 ครั้ง กล่าวคือ ครั้งแรกในคราวเสด็จพระราชดำเนินประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือปี พ.ศ. 2444 และครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2449 และได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาประจำวันบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ทรงพบเห็นซึ่งเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญสำหรับการศึกษาถึงสภาพบ้านเมืองและวิถีชีวิตของชุมชนบ้านสะแกกรังเมื่อร้อยกว่าปีที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี⁷

เมืองอุไทยธานีมีพัฒนาการในการตั้งถิ่นฐาน และความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจมากขึ้น ทำให้ราชสำนักส่วนกลางได้เข้ามามีบทบาทในการบริหารราชการอย่างใกล้ชิดขึ้น กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2450 “พระไชยนาทนาค (ม.ล.อ้น เสนีวงศ์)” ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองอุไทยธานี มีการก่อสร้างศาลากลางเมืองอุไทยธานีเป็นอาคารไม้ยกพื้น ทว่าถูกรื้อถอนไปแล้วเมื่อปี พ.ศ. 2508 เพื่อการก่อสร้างศาลากลางตามแบบมาตรฐานที่พบตามจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งนิยมก่อสร้างขึ้นในภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ซึ่งมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบไทยประยุกต์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2453-2468) ทรงเสด็จพระราชดำเนินมายังเมืองอุไทยธานีในปี พ.ศ. 2459 ซึ่งการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนั้นมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ไทย คือ เป็นบริบทร่วมทางประวัติศาสตร์ให้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยให้เปลี่ยนรูปแบบธงชาติจากธงช้างเผือกมาเป็นธงไตรรงค์ที่เป็นแถบสามสีเพื่อให้เกิดความสะดวกแก่การใช้งานโดยไม่ต้องกังวลว่าจะติดกลับหัวแต่อย่างใด ดังที่จอมอมรตฤณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช)⁸ ได้บันทึกไว้

⁵ ดูเพิ่มเติมใน พลาติศัย สิทธิธัญกิจ (2559). เมืองอุไทยธานี. กรุงเทพฯ: โครงการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองอุไทยธานี. หน้า. 63-64.

⁶ พลาติศัย สิทธิธัญกิจ. (2550). จดหมายเหตุเมืองอุไทยธานี. อุทัยธานี: สมาคมชาวอุไทยธานี.

⁷ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2508). พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ ในรัชกาลที่ 5. พิมพ์ครั้งที่ 3, พระนคร: กรมศิลปากร.

⁸ อมรตฤณารักษ์, จมื่น. (2512). พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 6. กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณา.

กลุ่มเรือนแพและเรือบ้านที่ริมแม่น้ำสะแกกรัง หน้าวัดอุโปสถาราม
ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ของรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ.2449
เชื้อเพื่อภาพ: เอนก นาวิกมูล และธงชัย ลิขิตพรสวรรค์ สำนักพิมพ์ต้นฉบับ

ศาลากลางเมืองอุไทยธานีหลังเก่าที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาที่พระโชยณฤนาท (ม.ล.อ้น เสนีวงศ์) เป็นผู้ว่าราชการเมืองอุไทยธานี เมื่อปี พ.ศ. 2450 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

ในช่วงเวลานี้มีการก่อสร้าง “โรงเรียนเบญจมราชูทิศ” จัดการเรียนการสอนครั้งแรกในปี พ.ศ. 2456 และมีการก่อสร้างอาคารที่ทำการของหน่วยงานต่าง ๆ อาทิ “สำนักงานที่ดิน” ที่สร้างขึ้นในราวปี พ.ศ. 2460 “ศาลเมืองอุไทยธานี” ซึ่งสร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2470

ทั้งนี้ ในปี พ.ศ. 2465 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนวิธีการสะกดชื่อเมืองจาก “อุไทยธานี” เป็น “อุทัยธานี” และมีการก่อตั้ง “โรงเรียนอุทัยวิทยเวท” เพื่อให้เป็นโรงเรียนบุรุษประจำจังหวัดอุทัยธานีในปีเดียวกันนั้นด้วย

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2468-2478) ทรงประกาศยกเลิกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ในปี พ.ศ. 2476 และได้เปลี่ยนสถานะจากเมืองอุทัยธานีเป็น “จังหวัดอุทัยธานี”

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม และเมืองอุทัยธานีในช่วงแรกเริ่มของการก่อรูปย่านพาณิชย์กรรมในเมืองอุทัยธานี แต่เดิมเต็มไปด้วยเรือนแถวไม้ซึ่งสร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และสร้างต่อเติมขยายตัวชุมชนเรื่อยมา ทว่าการก่อรูปก่อร่างของผังเมืองนั้นไม่ได้มีการวางแผนผังเมืองอย่างเป็นทางการก่อนหน้าที่จะมีการขยายตัวของชุมชนเมือง เป็นแต่เพียงการขยายออกไปตามความต้องการทางเศรษฐกิจและการตั้งถิ่นฐาน ทำให้ถนนหนทางที่มีมาแต่เดิมนั้นคับแคบและคดโค้ง

ต่อมาในปี พ.ศ. 2478 ได้มีเหตุอัคคีภัยซึ่งสร้างความเสียหายอย่างใหญ่หลวงต่อย่านการค้าในเมืองอุทัยธานี โดยเฉพาะพื้นที่ละแวก “วัดขวิด” จึงมีการสร้างอาคารตึกสร้างอาคารตึกแถวขึ้นมาแทนที่เรือนแถวไม้เดิมที่ถูกไฟไหม้ไป การพัฒนาในช่วงเวลาดังกล่าวย้ายได้ย้ายเขตสังฆาวาสของวัดขวิดออก เพื่อเปิดโอกาสสำหรับการขยายตัวของย่านพาณิชย์กรรมโดยการวางผังและการตัดถนนที่เป็นระบบขึ้น ในการนั้นได้นิมนต์พระสงฆ์ที่เดิมจำพรรษาที่วัดขวิดไปจำพรรษาที่ “วัดทุ่งแก้ว” ซึ่งได้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดมณีสถิตกปิฏฐาราม” เพื่อรักษาข้อมูลประวัติศาสตร์ของเหตุการณ์ที่ได้รวมกันของ “วัดขวิด” และ “วัดทุ่งแก้ว” ขึ้นในโอกาสนี้

บริเวณศูนย์กลางย่านพาณิชย์กรรมของเมืองอุทัยธานีบริเวณพื้นที่ริมแม่น้ำสะแกกรังซึ่งเป็นที่ตั้งของท่าเรือต่าง ๆ ซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อการขนถ่ายผู้คนและสินค้าประเภทต่าง ๆ ทั้งสินค้าเกษตรกรรมและของป่าที่นำออกไปจากอุทัยธานีและสินค้าที่นำเข้ามาจากกรุงเทพมหานคร จึงเป็นย่านที่มีความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจสูงเหมาะสมสำหรับการตั้งตลาดแลกเปลี่ยนสินค้า และมีการก่อสร้างเรือนแถวไม้เพื่อการพาณิชย์กรรมและการอยู่อาศัย

ตลอดพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองอุทัยธานี นับตั้งแต่ย้ายเมืองมายังทำเลที่ตั้งปัจจุบัน ทำเลที่ตั้งนี้ได้ทำหน้าที่เป็นชุมชนการค้าซึ่งเป็นจุดรวบรวมนสินค้าและผลิตภัณฑ์ และขนถ่ายสินค้าลงไปยังชุมชนและเมืองอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ตลอดสองฟากแม่น้ำเจ้าพระยาจนกระทั่งถึงกรุงเทพมหานคร ทำเลที่ตั้งของบ้านสะแกกรังแห่งนี้จึงมีความสำคัญต่อคนไทยที่ตั้งถิ่นฐานมาแต่เดิม และชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่เพื่อแสวงหาโอกาสทางธุรกิจ โดยเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ละแวกพื้นที่ริมแม่น้ำสะแกกรัง เป็นบรรพบุรุษของชาวไทยเชื้อสายจีนที่ขับเคลื่อนมิติทางเศรษฐกิจของเมืองอุทัยธานีมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน

ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ลงมาการเชื่อมต่อมายังอุทัยธานีต้องใช้การสัญจรทางน้ำเป็นสำคัญ แม้จะมีการตัดเส้นทางรถไฟจากส่วนกลางขึ้นสู่ภาคเหนือว่าเส้นทางรถไฟนั้นไม่ได้ตัดผ่านอุทัยธานี ทั้งนี้ หากชาวเมืองอุทัยธานีเดินทางโดยสารรถไฟจะต้องข้ามแม่น้ำสะแกกรังด้วยเรือข้ามฟากไปยังเกาะเทโพแล้วเดินทางลัดข้ามไปยังพื้นที่อีกฟากของเกาะและข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา และเดินทางต่อไปยังสถานีรถไฟเนินมะกอก อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อโดยสารรถไฟขึ้นเหนือหรือลงทางใต้ ดังจะเห็นได้ว่ากว่าจะเดินทางไปถึงสถานีรถไฟนั้นก็ประสบกับความทุรกันดารยากลำบาก นอกจากนี้ ที่ตั้งของเมืองยังอยู่ห่างออกมาจากถนนสายหลักที่เปรียบเป็นเส้นเลือดใหญ่ที่เชื่อมจากกรุงเทพฯ ไปยังภาคเหนือด้วย ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานั้นจึงทำให้เส้นทางการสัญจรทางน้ำมีบทบาทอย่างสูงต่อเมืองอุทัยธานี

จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2500 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองอย่างสูง เนื่องด้วยมีความเปลี่ยนแปลงจากเหตุปัจจัยแวดล้อมทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศอย่างพลิกฝ่ามือ ในช่วงเวลาดังกล่าวโครงการก่อสร้างเขื่อนเจ้าพระยาได้ดำเนินการแล้วเสร็จเพื่อการจัดการชลประทานในพื้นที่ราบภาคกลางตอนบน อย่างไรก็ตาม แม้จะเขื่อนเจ้าพระยาจะมีประโยชน์อย่างสูงต่อการยกระดับการเกษตรกรรมของประเทศ จนทำให้ประเทศไทยได้เป็นมหาอำนาจทางการกสิกรรมด้วยสามารถผลิตข้าวส่งออกเป็นจำนวนมาก แต่เมื่อเขื่อนเปิดดำเนินการทำให้ระดับน้ำเหนือเขื่อนและได้เขื่อนมีความแตกต่างกัน ส่งผลให้เรือเมล์ขนส่งมวลชนและเรือสินค้าต้องรอคอยเวลาเปิด-ปิดประตูน้ำเพื่อให้สามารถสัญจรต่อไปได้ ทว่าก็ไม่เป็นการสะดวกและได้ยุติลงโดยปริยาย ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อสถานะทางเศรษฐกิจของเมืองอุทัยธานีให้ซบเซาลงไปด้วย

ต่อมามีการพัฒนาระบบการขนส่งทางบกมากขึ้น ด้วยการตัดถนนขึ้นสู่ภาคเหนืออันนำพาความเจริญไปยังจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ตามเส้นทางที่ถนนพาดผ่าน ทว่าถนนสายหลักดังกล่าวได้อยู่ห่างออกจากเมืองอุทัยธานีออกไป ความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจของอุทัยธานีก็มีปริมาณน้อยลงและไม่คึกคักดังเดิมเหมือนเมื่อครั้งที่การขนส่งทางน้ำยังเฟื่องฟู

ความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจหลักของเมืองเก่าอุทัยธานีอยู่บริเวณย่านพาณิชย์กรรมละแวกตลาดสดริมแม่น้ำสะแกกรัง ถัดออกไปจะมีความเข้มข้นของการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อธุรกิจการค้าลดลง จึงมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยไม่หนาแน่น ก่อสร้างอาคารเดี่ยวสำหรับพักอาศัยและแทรกด้วยพื้นที่เปิดโล่ง ตลอดจนเป็นที่ตั้งของอาคารที่ทำการของรัฐ และบ้านพักข้าราชการซึ่งตั้งอยู่ห่างจากศูนย์กลางย่านการค้าออกไป

จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศเก่า (หน้าที่ 76-77) จะเห็นว่า ถัดออกจากย่านศูนย์กลางพาณิชย์กรรมของเมืองออกไปจะเป็นพื้นที่ทุ่งโล่งและมีวัดวาอารามต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเก่าอุทัยธานี

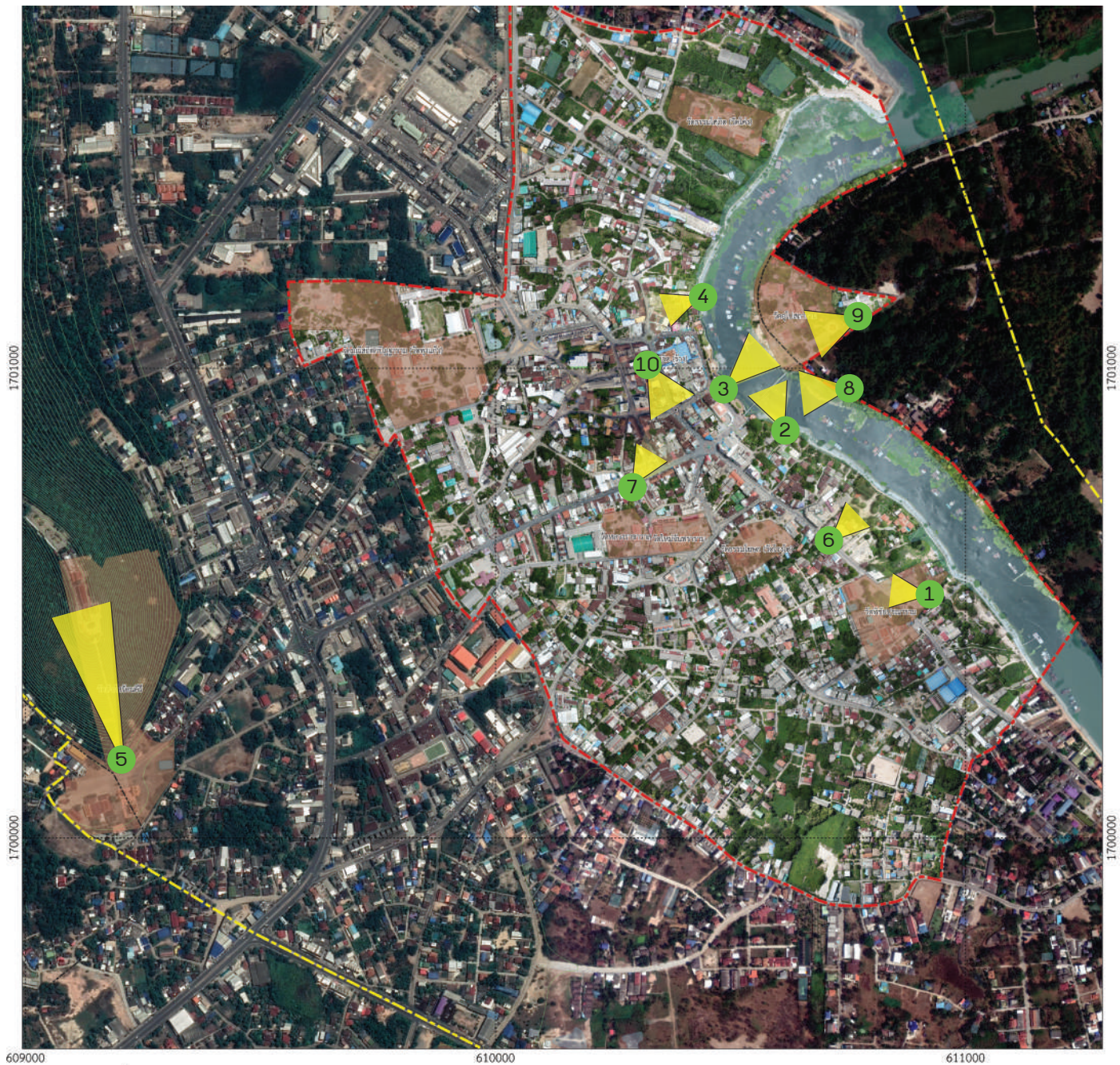
อย่างไรก็ดี ในราวปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจได้ถูกขัดเซาะขึ้นจากกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจในนามของการท่องเที่ยว นับตั้งแต่พื้นที่ป่าไม้อันอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าทางปากตะวันตกของอุทัยธานี ซึ่งเป็นป่ารอยต่อกับพรมแดนเมียนมานั้นได้รับการยกย่องให้เป็นแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2534 ในนามของ “แหล่งมรดกโลกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง (Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuaries)” ทำให้ “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Eco-Tourism)” เริ่มมีบทบาทเคลื่อนไหวไปตามบริบทแวดล้อมของสากลมากขึ้น ต่อมาสังคมไทยเริ่มมีความนิยม “การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Tourism)” โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ทำความเข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งทำให้พื้นที่ต่าง ๆ ในอุทัยธานีได้รับโอกาส และบทบาทใหม่จากการท่องเที่ยว จนกล่าวได้ว่าด้วยมูลเหตุที่เมืองอุทัยธานีคงรักษาสีงแวดล้อมในพื้นที่เมืองเก่าไว้ โดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจนสูญเสียคุณค่าและอัตลักษณ์ ทำให้เมืองอุทัยธานีในวันนี้กำลังได้รับประโยชน์จากการรักษาด้านทุนทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าไว้ได้และได้เริ่มต้นเก็บเกี่ยวดอกผลแล้วในปัจจุบัน

กล่าวคือ ในราวสามทศวรรษที่ผ่านมา เป็นช่วงเวลาที่เมืองเก่าอุทัยธานีพัฒนาไปอย่างช้า ๆ จึงทำให้ยังรักษาด้านทุนทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ในขณะที่หลายพื้นที่ได้ละทิ้งและมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไปที่ผ่านมาจึงทำให้มีเวลาขบคิดและตั้งคำถามต่อความเปลี่ยนแปลง เพราะว่าความเปลี่ยนแปลงโดยไม่อาจรักษาคูณค่าและตัวตนทางวัฒนธรรมดังที่เกิดขึ้นมาแล้วในพื้นที่อื่น ได้เป็นบทเรียนแล้วว่า ไม่ได้สร้างความยั่งยืนเท่ากับการเติบโต และต่อยอดจากทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของพื้นที่ เพื่อให้ตอบโจทย์บริบทสังคมร่วมสมัยได้อย่างสง่างามเช่นในปัจจุบัน

เมืองเก่าอุทัยธานีสามารถเก็บรักษามรดกทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นมรดกวัฒนธรรมจับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) และมรดกวัฒนธรรมจับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) อันเป็นประจักษ์แก่สายตาสาธารณชน ปัจจุบันเมืองอุทัยธานีจึงเป็นพื้นที่ที่ได้รับความสนใจจากภาคีต่าง ๆ ที่มุ่งหมายจะขับเคลื่อนต้นทุนทางวัฒนธรรมไปสู่การต่อยอดการใช้สอยในบริบทของสังคมร่วมสมัย และเศรษฐกิจฐานวัฒนธรรม บนฐานการรักษาคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมของเมืองเก่าไว้เพื่อเป็นต้นทุนสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ทั้งนี้ ปี พ.ศ. 2563 สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ร่วมมือกับคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จัดทำ “โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี” พร้อมกับเมืองเป้าหมายอื่น ๆ อีก 2 เมือง คือ เมืองเก่าฉะเชิงเทรา และเมืองเก่าตรัง (ทับเที่ยง) โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เมืองเก่า เพื่อรายงานผลการศึกษาเสนอต่อคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า และคณะรัฐมนตรี พิจารณาให้ความเห็นชอบขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ก่อนดำเนินการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าเพื่อเป็นกลไกเสริมสร้างการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าให้เป็นต้นทุนในการพัฒนาอย่างยั่งยืนในมิติต่าง ๆ ต่อไป

จากคุณค่าและความเข้มแข็งของหน่วยงานทุกภาคส่วนในเมืองเก่าอุทัยธานี ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ซึ่งมีความร่วมมือในการดำเนินการขับเคลื่อนให้มีการประกาศขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า ในการนี้ เพื่อเป็นการหนุนเสริมความเข้มแข็งของการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าให้ดำเนินต่อไปได้อย่างเข้มแข็งบนฐานขององค์ความรู้อันจะนำไปสู่การจัดทำผังแม่บทและแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าต่อไป ด้วยความสำคัญดังกล่าวมาสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงร่วมกับคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ดำเนินโครงการศึกษาโดยวิธีการสำรวจภาคสนามในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานีเพื่อรวบรวมข้อมูลด้านต่าง ๆ ภายใต้อำเภอ “โครงการศึกษาสำรวจและจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าอุทัยธานี” ในปี พ.ศ. 2563 โดยการสืบค้นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ทั้งประวัติศาสตร์ลายลักษณ์ และประวัติศาสตร์บอกเล่าที่อยู่ในความทรงจำของชาวเมืองอุทัยธานี และนำมาประมวลผลจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมและเพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการวางแผน การบริหารจัดการของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ภายใต้อำเภอความร่วมมือกับภาคเอกชน และภาคประชาชนเพื่อขับเคลื่อนกระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าอุทัยธานีบนฐานคุณค่าอย่างเหมาะสมต่อไป

แผนที่แสดงตำแหน่งภาพถ่าย เก้า-ใหม่ อุทัยธานี

0 250 500 m

แผนที่แสดงตำแหน่งอ้างอิงมุมมองภาพถ่าย
ปัจจุบัน และภาพถ่ายเก่า ซึ่งจะปรากฏขึ้นบน
อุปกรณ์สื่อสาร เมื่อใช้ Augmented Reality
Application ในหนังสือหน้าที่ 45-50

หมายเลข	สถานที่
1	อุโบสถวัดพิชัยปุณาราม
2	แม่น้ำสะแกกรัง บริเวณเมืองอุทัยธานี
3	วัดอุโปสถาราม
4	ศาลเจ้าพ่อกวานอุ
5	วัดสังกัสรัตนคีรี
6	เรือนพระยามรามราชภักดี
7	บ้านขุนกอบกัยกิจ
8	ภาพมุมสูงเมืองเก่าอุทัยธานี
9	ภาพมุมสูงเมืองเก่าอุทัยธานี
10	ภาพถ่ายมุมสูงวงเวียนน้ำพุ

สัญลักษณ์ในแผนที่

- ตำแหน่งภาพถ่ายเก่า
- แหล่งน้ำ, แม่น้ำ
- ขอบเขตเมืองเก่าอุทัยธานี

อุโบสถวัดพิชัยปฐนาราม ตั้งหันหน้าทางทิศตะวันออกเข้าหาแม่น้ำสะแกกรัง เป็นอาคารแบบไทยประเพณี สำหรับภาพถ่ายเก่าได้บันทึกเหตุการณ์ประเพณีตรุษสงกรานต์ ในปี พ.ศ. 2490 บริเวณลานข้างอุโบสถมีการก่อเจดีย์ทรายประดับธงทิวและมีประจักษ์จั่วคราวสำหรับทำกิจกรรม ทว่าปัจจุบันประเพณีนี้ไม่ได้จัดเหมือนดังแต่ก่อนแล้ว คงเหลือไว้เพียงความทรงจำที่ถูกบันทึกไว้ในภาพถ่ายเก่าที่ทำหน้าที่เก็บความทรงจำในอดีตไว้เท่านั้น

แม่น้ำสะแกกรังบริเวณหน้าเมืองอุทัยธานีในอดีตคลาดล่ำด้วยเรือนแพที่อยู่อาศัยและเรือที่ใช้สัญจรไปมาเป็นจำนวนมาก ดังเป็นประจักษ์จากภาพถ่ายฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินมาที่เมืองอุทัยธานีเมื่อปี พ.ศ. 2449 เมื่อเทียบกับปัจจุบันจะเห็นว่ามิเรือแพอยู่อย่างหนาแน่น ทำเลที่นี้ มีเรือข้ามฟากให้บริการ แต่เมื่อมีการสร้างสะพานขึ้นเพื่อร่วมเฉลิมฉลองในวาระ 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2525 เรือข้ามฟากก็ลดบทบาทลงและเลิกกิจการไปในที่สุด

“วัดอุโปสถาราม” หรือที่เรียกกันโดยสามัญว่า “วัดโบสถ์” ในอดีตนั้นเรียกกันว่า “วัดโบสถ์โนนรมย์” แสดงให้เห็นว่าวัดนี้มีอายุเก่าแก่กว่าช่วงเวลาที่ย้ายทำเลที่ตั้งเมืองในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ชุมชนบ้านสะแกกรังยังขึ้นกับเมืองมโนรมย์วัดตั้งอยู่บนเกาะเทโพทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสะแกกรัง ตรงข้ามกับตลาดสดเทศบาล เมื่อมองไปจะเห็นภาพของวัดอุโปสถารามตั้งอยู่ริมน้ำ มีฉากหลังเป็นต้นยางนาขนาดใหญ่ ทำให้เป็นภาพจำและจุดหมายตาที่สำคัญของเมืองอุทัยธานี แต่สิ่งที่เปลี่ยนไปคือจำนวนเรือนแพที่ลดหายไปตามกาลเวลา

“ศาลเจ้าพ่อกวานอุ” เป็นอาคารที่มีการวางผังและองค์ประกอบตกแต่งสถาปัตยกรรมแบบจีน แต่สิ่งที่น่าสนใจคือ การออกแบบตัวอาคารแบบยกใต้ถุน ซึ่งแสดงการปรับตัวให้เหมาะสมสอดคล้องกับภูมิโนนของพื้นที่ที่มีน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากจนทำให้เรือค้าขายขนาดใหญ่สามารถเข้ามาจอดเทียบได้ถึงด้านหน้าของศาลเจ้าพ่อกวานอุ เพื่อขนถ่ายข้าวกับทำข้าวและโรงสีที่อยู่ด้านหลังของศาลเจ้าได้โดยสะดวก

“ประเพณีตักบาตรเทโว” ณ วัดสังกัสรัตนคีรี เป็นประเพณีสำคัญของจังหวัดอุทัยธานี พระสงฆ์นับร้อยรูปเดินลงจากยอดเขาเพื่อรับบิณฑบาตจากพุทธศาสนิกชนที่เฝ้ารอคอยอยู่บริเวณเชิงเขา เป็นสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงถึงเหตุการณ์ในพุทธประวัติตอนพระพุทธองค์เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หลังจากโปรดพุทธมารดา ทั้งนี้ ตามเรื่องราวในพุทธประวัติกล่าวว่าเสด็จลงมายังโลกมนุษย์ ณ เมืองสังกัสสนคร จึงตั้งนามวัดตามชื่อเมือง อันเนื่องในเหตุการณ์นี้ว่า “วัดสังกัสรัตนคีรี”

“เรือนพระยารามราชภักดี (ใหญ่ ครลัมพ์)” เป็นชาวเมืองอุทัยธานีแต่ไปเติบโตในหน้าที่การงานราชการในท้องที่อื่น และในชีวิตหลังเกษียณอายุราชการได้กลับมาปลูกสร้างบ้านเพื่อการอยู่อาศัยเป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนสูง แต่เดิมมุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผา เรือนประธานหันลงสู่แม่น้ำ ส่วนเรือนรองเป็นอาคารกึ่งโถงเปิดออกสู่เส้นทางสัญจรทางบก

“ขุนกอบกัยกิจ” หรือ “ตั้งอยู่สุน” เป็นชาวจีนแต่จิวที่อพยพเข้ามาลงหลักปักฐานประกอบธุรกิจในเมืองอุทัยธานี อาคารสร้างราวปี พ.ศ. 2436 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นเรือนแถวสองชั้น พื้นที่ชั้นล่างใช้เพื่อการพาณิชย์ พื้นที่ชั้นบนเป็นที่พักอาศัยผนังอาคารชั้นบนทำด้วยโครงไม้ไผ่ขัดสานแล้วฉาบปูน เพื่อให้เหมือนเป็นผนังเครื่องก่อและตกแต่งเขียนสีแบบจีน ปัจจุบันอาคารอยู่ในสภาพทรุดโทรม เนื่องจากถูกรื้อลงบางส่วนเพื่อขยายความกว้างถนน เมื่อปี พ.ศ. 2538

ภาพถ่ายทางอากาศมองเข้าไปยังพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี จะเห็นได้ว่าการพัฒนาพื้นที่ริมแม่น้ำสะแกกรัง และมีการก่อสร้างอาคารตลาดหลังใหม่ทดแทนอาคารตลาดหลังเดิม สำหรับภาพถ่ายทางอากาศเก่า จาก Augmented Reality Application ซึ่งเป็นภาพมุมสูงของอุทัยธานีไว้เมื่อราว 68 ปีมาแล้ว จากภาพจะเห็นว่าด้านหลังโรงพยาบาลนครนิเวศอุทัยยังไม่ได้ก่อสร้างตลาดจึงยังคงเห็นอุโบสถของวัดขวิดอย่างชัดเจน มุมด้านล่างซ้ายตรงที่เป็นฟุ่มไม้ใบเขียวเป็นที่ตั้งของโรงสีทำต้นจันทร์

ภาพถ่ายทางอากาศมองเข้าไปยังพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี จะเห็นว่าภาพถ่ายเก่าจาก Augmented Reality Application บันทึกภาพไว้ในช่วงฤดูแล้งที่น้ำแห้งงวดลงทอดท้องแม่น้ำและยังมีเรือนแพจำนวนมากในแม่น้ำสะแกกรัง ภาพเก่ายังเห็นวิหารวัดขวิดก่อนที่จะถูกรื้อลงในภายหลัง

ภาพถ่ายมุมสูงวงเวียนน้ำพุและถัดขึ้นไป คือ วงเวียนห้าแยกวิทย์ ซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างถนนเปรมประชา ถนนศรีอุทัย และ ถนนท่าช้าง ถนนในเมืองอุทัยธานีนี้นั้นเกิดขึ้นมาจากการขยายตัวตามความต้องการใช้สอย ไม่ได้มีการวางผังเมืองโดยการตัดถนนขึ้นก่อน ซึ่งจะเห็นว่าจุดที่ถนนสายต่าง ๆ ตัดมาบรรจบกันนั้นไม่ตั้งฉากกัน ถนนในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานีจึงมีความคดโค้ง และมีตรอกซอยจำนวนมาก

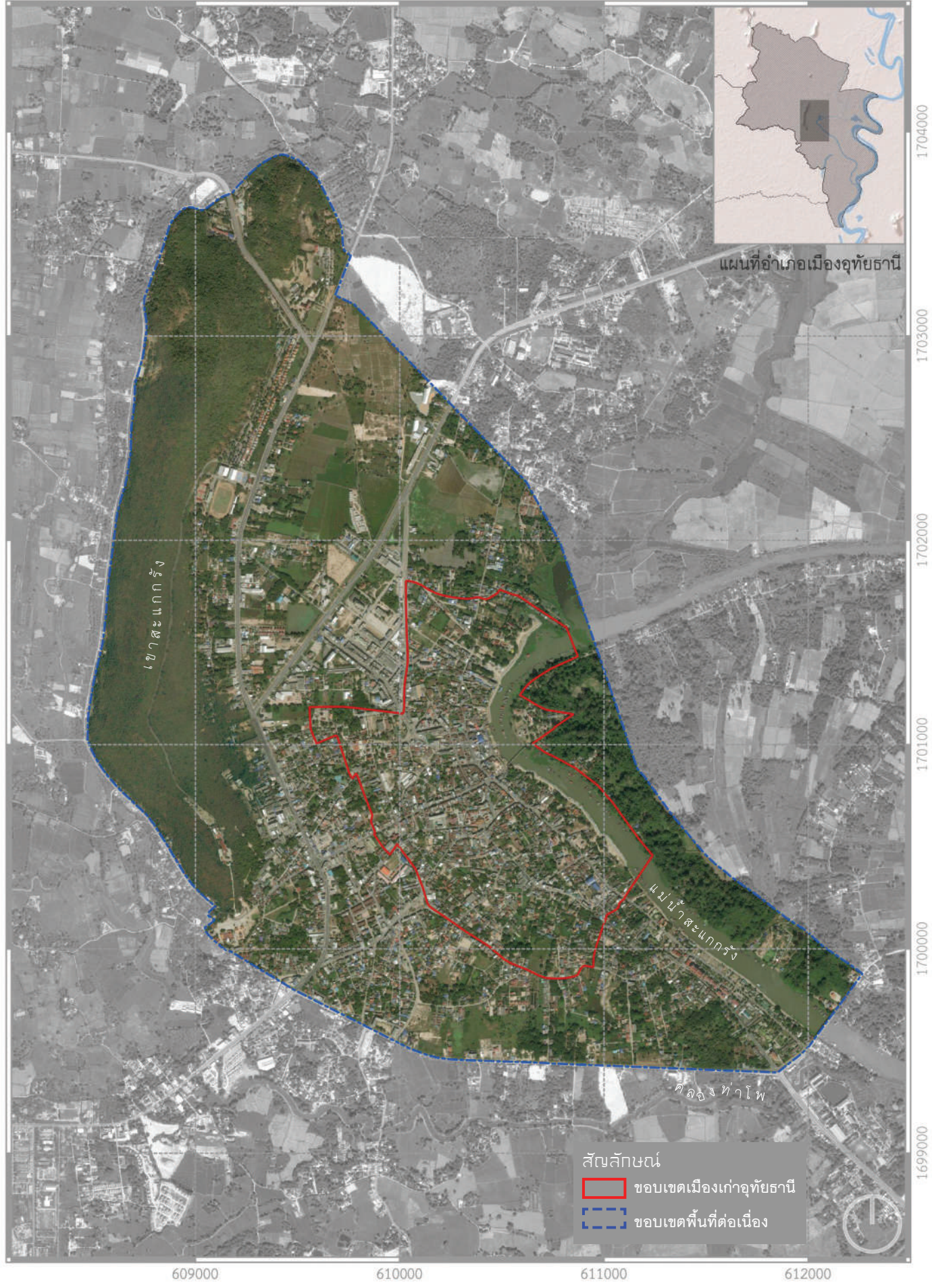

การกำหนดขอบเขตพื้นที่ เมืองเก่าอุทัยธานี

ภาพทางอากาศเมืองเก่าอุทัยธานีจากเทคนิควิธี
โฟโตแกรมเมตรี (Photogrammetry)

แผนที่อำเภอเมืองอุทัยธานี

เขาสะแกกรัง

แม่น้ำสะแกกรัง

คลองท่าโพ

- สัญลักษณ์
- ขอบเขตเมืองเก่าอุทัยธานี
 - ขอบเขตพื้นที่ต่อเนื่อง

เมืองเก่าอุทัยธานี

จากการศึกษาใน “โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี” เมื่อปี พ.ศ. 2563 ได้ศึกษาองค์ประกอบของพื้นที่เมืองเก่าเพื่อนำไปสู่การกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

ทั้งนี้ ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานีมีพื้นที่ครอบคลุมย่านสำคัญของเมือง คือ บริเวณถนนศรีอุทัย ถนนท่าช้าง และบริเวณใกล้เคียง รวมถึงครอบคลุมองค์ประกอบเมืองเก่า และพื้นที่ที่ส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าอุทัยธานีในอนาคต

ซึ่งในการดำเนินการนั้น ได้กำหนดขอบเขตพื้นที่เป็น 2 บริเวณ คือ “พื้นที่เมืองเก่า” และ “พื้นที่ต่อเนื่อง” (ดูแผนที่ หน้า 54)

ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี

จากผลการศึกษาเพื่อกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี ได้ดำเนินการกำหนด “ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า” หรือ “พื้นที่หลัก (Core Zone)” ซึ่งเป็นขอบเขตที่มีความสำคัญด้วยมีองค์ประกอบที่มีคุณค่าของเมืองเก่าที่เกาะกลุ่มกันอย่างชัดเจน ตลอดจนยังธำรงรักษาคุณค่าอันโดดเด่นที่แสดงถึงองค์ประกอบร่วมกันอย่างสมบูรณ์ (Integrity) และความเป็นของแท้ดั้งเดิม (Authenticity) ซึ่งมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องมีการบริหารจัดการเพื่อรักษาคุณค่า ด้วยการอนุรักษ์และการพัฒนาอย่างเหมาะสมในด้านต่าง ๆ ต่อไป

ทั้งนี้ ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี มีเนื้อที่รวมทั้งหมด 1.69 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,058.87 ไร่ โดยมีอาณาเขตและที่ตั้งสัมพันธ์ ดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ

จดทางแยกตัดถนนศรีเมืองกับซอยแยกถนนศรีอุทัย บริเวณพิกัด $X = 610030$ และ $Y = 1701801$ ต่อเนื่องไปทางทิศตะวันออกตามแนวกิ่งกลางซอยแยกถนนศรีอุทัยจนสุดถนน บริเวณพิกัด $X = 610817$ และ $Y = 1701574$ ข้ามแม่น้ำสะแกกรัง และต่อเนื่องเป็นเส้นตรงไปจนถึงแนวเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี (ขนานและห่างจากฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสะแกกรังไปทางทิศตะวันออก 40 เมตร) บริเวณพิกัด $X = 610872$ และ $Y = 1701432$

ทิศตะวันออก

จุดแนวเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี (ขนานและห่างจากฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสะแกกรังไปทางทิศตะวันออก 40 เมตร) บริเวณพิกัด $X = 610872$ และ $Y = 1701432$ ต่อเนื่องลงไปทางทิศใต้ตามแนวเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี จนกระทั่งจุดแนวเขตที่ดินของวัดอุโปสถาราม บริเวณพิกัด $X = 610588$ และ $Y = 1701243$ และต่อเนื่องไปทางทิศตะวันออกตามแนวเขตที่ดินของวัดอุโปสถาราม จนถึงบริเวณจุดตัดกับถนนสะแกกรัง บริเวณพิกัด $X = 610625$ และ $Y = 1701222$ และต่อเนื่องไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ตามแนวเขตที่ดินของวัดอุโปสถาราม จนจุดถนนโยธาธิการบริเวณพิกัด $X = 610852$ และ $Y = 1701149$ ต่อเนื่องลงมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ตามแนวถนนโยธาธิการ จนจุดแนวเขตที่ดินของวัดอุโปสถารามบริเวณพิกัด $X = 610756$ และ $Y = 1701084$ และต่อเนื่องลงมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ จนจุดแนวเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี (ขนานและห่างจากฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสะแกกรังไปทางทิศตะวันออก 40 เมตร) บริเวณพิกัด $X = 610652$ และ $Y = 1701006$ และลงมาทางทิศใต้ตามแนวเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี (ขนานและห่างจากฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสะแกกรังไปทางทิศตะวันออก 40 เมตร) จนกระทั่งถึงบริเวณพิกัด $X = 611238$ และ $Y = 1700458$

ทิศใต้

จุดแนวเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี (ขนานและห่างจากฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสะแกกรังไปทางทิศตะวันออก 40 เมตร) บริเวณพิกัด $X = 611238$ และ $Y = 1700458$ ต่อเนื่องเป็นเส้นตรงไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ข้ามแม่น้ำสะแกกรัง และขึ้นฝั่งไปจุดกับถนนศรีอุทัยซอย 4 บริเวณพิกัด $X = 611124$ และ $Y = 1700288$ และต่อเนื่องไปตามแนวกิ่งกลางถนนศรีอุทัยซอย 4 จนถึงทางแยกตัดถนนศรีอุทัยกับถนนศรีอุทัย ซอย 7 ต่อเนื่องไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ตามแนวกิ่งกลางถนนศรีอุทัย ซอย 7 เชื่อมต่อกับถนนวงศาโรจน์ ซอย 10 เรื่อยไปจนกระทั่งจุดทางแยกตัดถนนวงศาโรจน์ บริเวณพิกัด $X = 610947$ และ $Y = 1699910$

ทิศตะวันตก

จุดทางแยกตัดถนนวงศาโรจน์ ซอย 10 กับถนนวงศาโรจน์ บริเวณพิกัด $X = 610947$ และ $Y = 1699910$ ต่อเนื่องขึ้นไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือตามแนวกิ่งกลางถนนวงศาโรจน์ ผ่านทางแยกตัดถนนศรีน้ำซึมเชื่อมต่อกับถนนณรงค์วิทย์ ต่อเนื่องไปตามแนวกิ่งกลางถนนณรงค์วิทย์ จนถึงทางแยกตัดถนนพรพิบูลย์อุทิศ บริเวณพิกัด $X = 609988$ และ $Y = 1700514$ และต่อเนื่องไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ตามแนวกิ่งกลางถนนพรพิบูลย์อุทิศ จนจุดทางแยกตัดถนนท่าช้าง ซอย 7 ต่อเนื่องไปตามแนวกิ่งกลางถนนท่าช้าง ซอย 7 จนกระทั่งจุดทางแยกตัดถนนท่าช้างกับถนนมณีรัตน์ ซอย 3 และต่อเนื่องขึ้นไปทางทิศเหนือตามแนวกิ่งกลางถนนมณีรัตน์ ซอย 3 จนจุดทางแยกตัดถนนมณีรัตน์ บริเวณพิกัด $X = 609786$ และ $Y = 1700860$ ต่อเนื่องไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ตามแนวกิ่งกลางถนนมณีรัตน์ จนถึงทางแยกบริเวณพิกัด $X = 609769$ และ $Y = 1700835$ และต่อเนื่องขึ้นไปทางทิศเหนือตามแนวกิ่งกลางถนนหลังวัดมณีสถิตปิฎการาม

จนถึงทางแยกตัดถนนรักการดี 13 บริเวณพิกัด $X = 609565$ และ $Y = 1701077$ และขึ้นไปทางทิศเหนือตามแนวเขตที่ดินของวัดมณีสถิตกปิฏฐาราม จนถึงบริเวณพิกัด $X = 609558$ และ $Y = 1701184$ ต่อเนื่องไปทางทิศตะวันออกตามแนวเขตที่ดินของวัดมณีสถิตกปิฏฐาราม จนถึงบริเวณพิกัด $X = 609784$ และ $Y = 1701180$ และต่อเนื่องเป็นเส้นตรงไปทางทิศตะวันออกจนจดทางแยกตัดถนนเดิบริกับถนนศรีเมือง บริเวณพิกัด $X = 610014$ และ $Y = 1701152$ และต่อเนื่องขึ้นไปทางทิศเหนือตามแนวกึ่งกลางถนนศรีเมือง จนกระทั่งจดทางแยกตัดถนนศรีเมืองกับซอยแยกถนนศรีอุทัย บริเวณพิกัด $X = 610030$ และ $Y = 1701801$

พื้นที่ต่อเนื่องเมืองเก่าอุทัยธานี

พื้นที่ต่อเนื่อง (Buffer Zone) ของเมืองเก่าอุทัยธานีอยู่ถัดจาก “พื้นที่เมืองเก่า” หรือ “พื้นที่หลัก” ออกไปโดยรอบ สำหรับพื้นที่ต่อเนื่องนั้นอาจมีหรืออาจไม่มีองค์ประกอบที่สำคัญ เช่น พื้นที่หลักก็ได้ ทว่าพื้นที่ส่วนนี้มีความสำคัญต่อการส่งเสริมกลไกการอนุรักษ์และพัฒนาในพื้นที่เมืองเก่า กล่าวคือ ทำหน้าที่ส่งเสริมให้พื้นที่หลักมีความโดดเด่น และเป็นพื้นที่ที่ช่วยแบ่งเบาภาระการใช้สอยพื้นที่อย่างเข้มข้น รวมไปถึงแบ่งประเภทกิจกรรม และการใช้สอยพื้นที่ที่อาจจะสร้างผลกระทบทางลบต่อพื้นที่หลัก ทั้งนี้ ในการกำหนดพื้นที่ต่อเนื่องนั้นก็เพื่อให้หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาคราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้พิจารณานำไปสู่การวางแผนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อย่างเหมาะสมต่อไป

สำหรับพื้นที่ต่อเนื่องเมืองเก่าอุทัยธานี คือ บริเวณที่อยู่โดยรอบพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ มีเนื้อที่รวมประมาณ 7.21 ตารางกิโลเมตร หรือ 4,504.43 ไร่ โดยมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ

จดทางแยกตัดบริเวณทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3220 กับถนนซอยวัดสังกัสรัตนคีรี บริเวณพิกัด $X = 609761$ และ $Y = 1703394$ ต่อเนื่องไปทางทิศใต้ตามแนวกึ่งกลางทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3220 จนจดแนวเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี บริเวณพิกัด $X = 609685$ และ $Y = 1703200$ ต่อเนื่องไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ตามแนวเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี จนถึงบริเวณพิกัด $X = 609775$ และ $Y = 1703157$ และต่อเนื่องเป็นเส้นตรงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ จนจดแนวเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี บริเวณพิกัด $X = 610621$ และ $Y = 1702286$ และต่อเนื่องไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ตามแนวเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี

ข้ามแม่น้ำสะแกกรัง จนกระทั่งไปจดแนวเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี บริเวณพิกัด $X = 610963$ และ $Y = 1701474$ และต่อเนื่องเป็นเส้นตรงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ จนจดแนวกึ่งกลางถนนโยธาธิการ บริเวณพิกัด $X = 611045$ และ $Y = 1701234$

ทิศตะวันออก

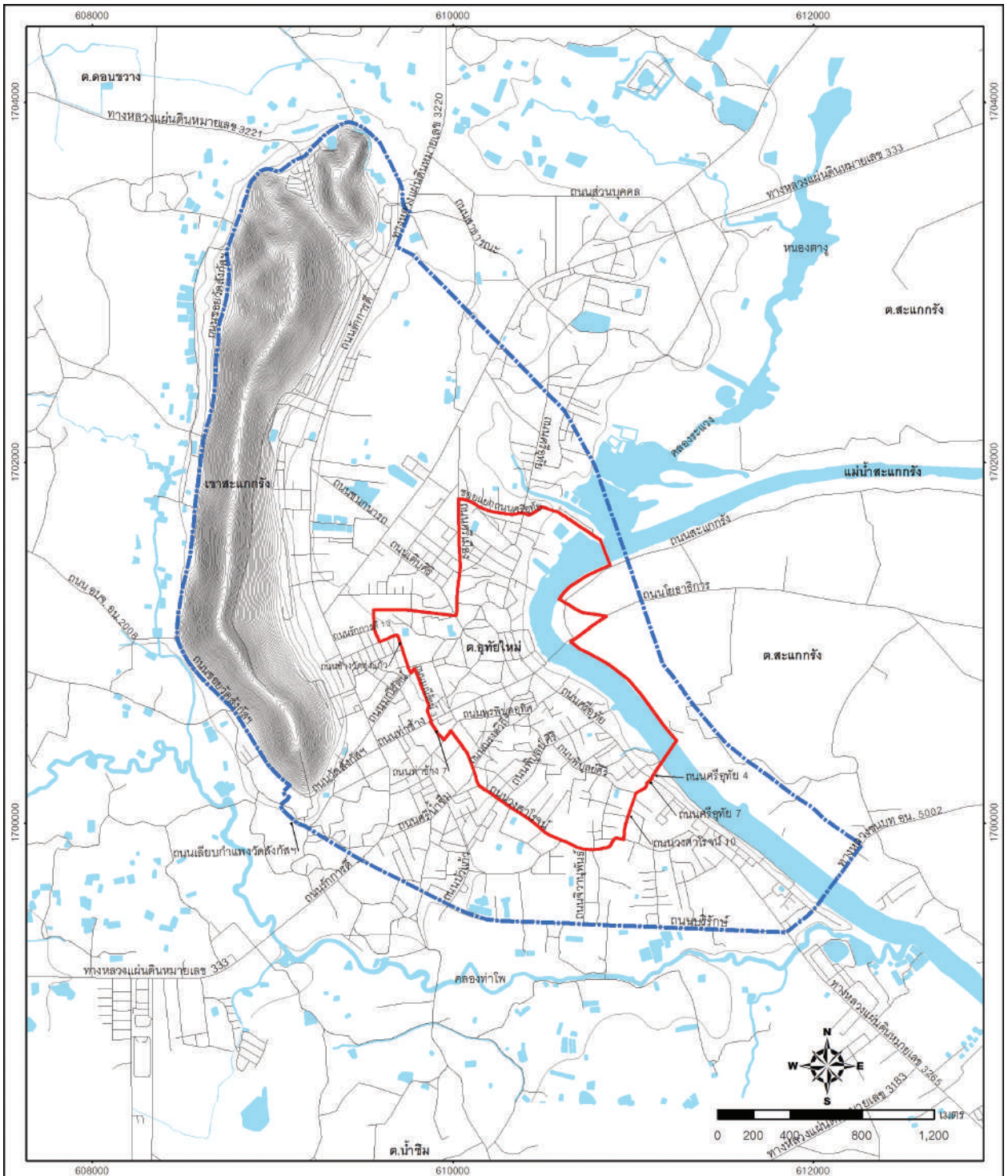
จดแนวกึ่งกลางถนนโยธาธิการ บริเวณพิกัด $X = 611045$ และ $Y = 1701234$ ต่อเนื่องเป็นเส้นตรงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ จนถึงจุดตัดเส้นขนานระยะ 200 เมตร จากแนวเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี บริเวณพิกัด $X = 611163$ และ $Y = 1700883$ และต่อเนื่องลงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตามแนวเส้นขนานระยะ 200 เมตร จากแนวเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี จนกระทั่งจดแนวกึ่งกลางทางหลวงชนบท อน.5002 บริเวณพิกัด $X = 612266$ และ $Y = 1699879$

ทิศใต้

จุดจุดตัดแนวเส้นขนานระยะ 200 เมตร จากแนวเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานีกับแนวกึ่งกลางทางหลวงชนบท อน.5002 บริเวณพิกัด $X = 612266$ และ $Y = 1699879$ ต่อเนื่องไปตามแนวกึ่งกลางทางหลวงชนบท อน.5002 ข้ามแม่น้ำสะแกกรัง และต่อเนื่องไปตามแนวกึ่งกลางทางหลวงชนบท อน.5002 จนกระทั่งจดทางแยกตัดถนนบริรักษ์กับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3265 บริเวณพิกัด $X = 611849$ และ $Y = 1699396$

ทิศตะวันตก

จดทางแยกตัดทางหลวงชนบท อน.5002 ถนนบริรักษ์ และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3265 บริเวณพิกัด $X = 611849$ และ $Y = 1699396$ ต่อเนื่องไปทางทิศตะวันตกตามแนวกึ่งกลางถนนบริรักษ์ จนกระทั่งจดทางแยกตัดถนนรักการดี บริเวณพิกัด $X = 609486$ และ $Y = 1699798$ และต่อเนื่องเป็นเส้นตรงไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ จนจดถนนเลียบกำแพงวัดสังกัสรัตนคีรี บริเวณพิกัด $X = 609190$ และ $Y = 1699977$ ต่อเนื่องไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือตามแนวกึ่งกลางถนนเลียบกำแพงวัดสังกัสรัตนคีรี จนกระทั่งไปเชื่อมต่อกับถนนซอยวัดสังกัสรัตนคีรี บริเวณพิกัด $X = 609097$ และ $Y = 1700210$ และต่อเนื่องขึ้นไปทางทิศเหนือตามแนวกึ่งกลางถนนซอยวัดสังกัสรัตนคีรี จนกระทั่งไปจดทางแยกตัดทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3220 บริเวณพิกัด $X = 609761$ และ $Y = 1703394$

แผนที่ 5 ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี และพื้นที่ต่อเนื่อง

เส้นทางลำน้ำ	แหล่งน้ำ
เส้นทางคมนาคม	ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี
ภูเขา	ขอบเขตพื้นที่ต่อเนื่อง

อ้างอิงฐานข้อมูลจากกรมโยธาธิการและผังเมือง

โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แผนที่อำเภอเมืองอุทัยธานี

สัญลักษณ์

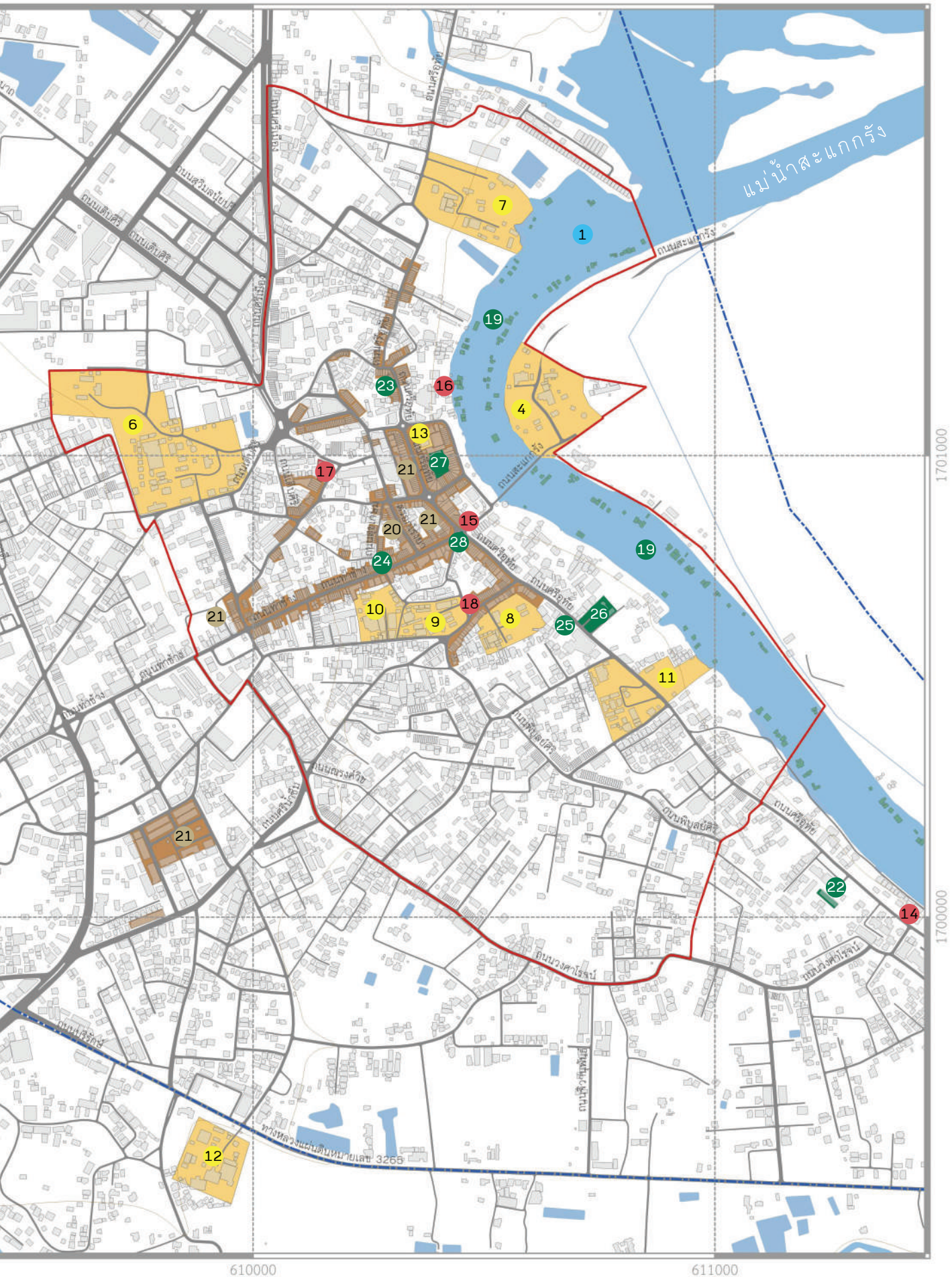
- ขอบเขตเมืองเก่า
- ขอบเขตพื้นที่ต่อเนื่อง
- ถนน
- แหล่งน้ำ

แหล่งมรดกที่สำคัญ (ดูหมายเลขประกอบ)

- ศาลสดาน
- ศาลเจ้า
- อาคารและสถานที่สำคัญ
- บ้านค้าขาย
- พื้นที่ป่าไม้
- แหล่งน้ำ

หมายเลข	ชื่อสถานที่
1	แม่น้ำสะแกกรัง
2	คลองท่าโพ
3	เขาสะแกกรัง
4	วัดอุโปสถาราม
5	วัดสังกัสรัตนคีรี
6	วัดมณีสถิตกปิฏฐาราม (วัดทุ่งแก้ว)
7	วัดธรรมโศภิต (วัดโค่ง)
8	วัดธรรมโมขก (วัดโรงโค)
9	วัดใหม่จันทาราม
10	วัดหลวงราชาวาส
11	วัดพิชัยปฐนาราม
12	วัดอมฤตวาริ (วัดหนองน้ำคัน)
13	วัดขวิด (ร้าง)
14	ศาลหลักเมืองอุทัยธานี

หมายเลข	ชื่อสถานที่
15	ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง (ปุงเถ่ากง)
16	ศาลเจ้าพ่อกวานอุ
17	ศาลเจ้าแม่ทับทิมอุทัยธานี
18	ศาลเจ้าแม่ละอองสำลี (ปุงเถ่าม่า)
19	ชุมชนเรือนแพแม่น้ำสะแกกรัง
20	ชุมชนชาวจีนตรอกโรงยา
21	กลุ่มอาคารเก่าเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี
22	อาคารไม้โรงเรียนเบญจมราชูทิศ
23	บ้านนอกแซ่ตั้ง
24	บ้านขุนกอบกัยกิจ
25	บ้านจงรัก
26	บ้านพระยารามราชภักติ (ใหญ่) ศรีลัมพ์)
27	โรงพยาบาลนรนิวเฉลิมอุทัย
28	วงเวียนวิทย์ (วงเวียนห้าแยกวิทย์)

บัญชีรายชื่อแหล่ง สถานที และโบราณสถานที่มีคุณค่า ในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

หมายเลขอ้างอิง: 1

แหล่ง: แม่น้ำสะแกกรัง

พิกัด: 15°23'08.1"N 100°01'46.7"E

ข้อมูลสังเขป: มีต้นกำเนิดที่อุทยานแห่งชาติแม่วงก์ จังหวัดกำแพงเพชร ไหลลงมาผ่านทางด้านตะวันออกของเมืองเก่าอุทัยธานี นับเป็นแม่น้ำสำคัญของเมืองเก่าอุทัยธานี

หมายเลขอ้างอิง: 2

แหล่ง: คลองท่าโพ

พิกัด: 15°22'04.2"N 100°02'33.2"E

ข้อมูลสังเขป: ไหลมาจากพื้นที่ตอนในแถบอำเภอหนองฉางมาบรรจบกับแม่น้ำสะแกกรังที่ตอนใต้ของเมืองอุทัยธานี สันนิษฐานว่าเป็นเส้นทางสัญจรและการเดินทางในสมัยโบราณด้วย

หมายเลขอ้างอิง: 3

แหล่ง: เขาสะแกกรัง

พิกัด: 15°22'49.4"N 100°00'58.6"E

ข้อมูลสังเขป: เป็นภูเขาลูกโดด วางตัวแนวเหนือ-ใต้ บนยอดเขาเป็นที่ตั้งของวัดสังกัสรัตนคีรี พระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก และหมุดแผนที่โลกซึ่งทำหน้าที่เป็นจุดหมายตาสำคัญของ จังหวัดอุทัยธานี

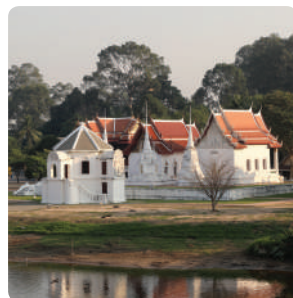
หมายเลขอ้างอิง: 4

แหล่ง: วัดอุโปสถาราม (วัดโบสถ์)

พิกัด: 15°23'02.3"N 100°01'50.2"E

โบราณสถาน: ประกาศเมื่อ 28 ตุลาคม 2536

ข้อมูลสังเขป: ตั้งอยู่บนเกาะเทโพทางตะวันออกของแม่น้ำสะแกกรัง ตรงข้ามกับตลาดสดเทศบาลเมืองเก่าอุทัยธานี ซึ่งภาพภูมิทัศน์วัดอุโปสถารามริมแม่น้ำสะแกกรังเป็นมุมมองที่เป็นภาพเมืองเก่าอุทัยธานีสำคัญที่คนจดจำ

หมายเลขอ้างอิง: 5
 แหล่ง: วัดสังกัสรัตนคีรี
 พิกัด: $15^{\circ}22'30.1''\text{N } 100^{\circ}01'03.7''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: เขตพุทธาวาสส่วนหนึ่งอยู่ที่เชิงเขาสะแกกรัง และอีกส่วนอยู่บนยอดเขา ซึ่งเดิมเป็นซากโบราณสถาน และได้รับการฟื้นฟูปฏิสังขรณ์เสนาสนะต่าง ๆ จนมีความงดงาม

หมายเลขอ้างอิง: 6
 แหล่ง: วัดมณีสถิตกปิฏฐาราม (วัดทุ่งแก้ว)
 พิกัด: $15^{\circ}23'00.5''\text{N } 100^{\circ}01'25.0''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: เดิมชื่อ “วัดทุ่งแก้ว” ก่อสร้างราวปี พ.ศ. 2431 โดยนายพุ่ม นางพินสร้างศาลาเพื่อถวายพระอาจารย์แยม วัดโมลีโลกยารามที่ธุดงค์มาพัก ต่อมาปี พ.ศ. 2481 วัดขวิดซึ่งตั้งอยู่กลางเมืองอุทัยธานีได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์ไฟไหม้ จึงย้ายมารวมกับวัดทุ่งแก้ว และเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “วัดมณีสถิตกปิฏฐาราม”

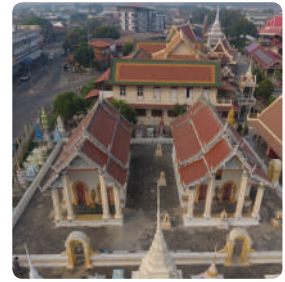

หมายเลขอ้างอิง: 7
 แหล่ง: วัดธรรมโศภิต (วัดโค้ง)
 พิกัด: $15^{\circ}23'17.5''\text{N } 100^{\circ}01'46.3''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: เดิมชื่อ “วัดราษฎร์จำนงค์” ตามชื่อผู้สร้างชาวพม่า ชื่อ “หม่องโค้ง” สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “วัดโค้ง” ต่อมาในปี พ.ศ. 2482 จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดธรรมโศภิต”

หมายเลขอ้างอิง: 8
 แหล่ง: วัดธรรมโฆษก (วัดโรงโค)
 พิกัด: $15^{\circ}22'49.4''\text{N } 100^{\circ}01'49.5''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: เดิมชื่อ “วัดโรงโค” สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อปี พ.ศ. 2325 เป็นวัดสำคัญของเมืองเก่าอุทัยธานี มีประวัติว่าเป็นสถานที่ประกอบพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของข้าราชการเมืองอุทัยธานี

หมายเลขอ้างอิง: 9
 แหล่ง: วัดใหม่จันทาราม
 พิกัด: 15°22'49.4"N 100°01'49.5"E
 ข้อมูลสังเขป: เดิมเป็นวัดร้าง ผังบริเวณเขตพุทธาวาสประกอบด้วย
 วิหารและอุโบสถสร้างคู่กันตามแบบแผนการวางผังวัด
 ในเมืองอุทัยธานี

หมายเลขอ้างอิง: 10
 แหล่ง: วัดหลวงราชวาส
 พิกัด: 15°22'50.2"N 100°01'38.0"E
 ข้อมูลสังเขป: สันนิษฐานว่าถูกสร้างขึ้นสมัยอยุธยาตอนปลาย ผังบริเวณ
 เขตพุทธาวาสประกอบด้วยวิหารและอุโบสถสร้างคู่กัน
 ตามแบบแผนการวางผังวัดในเมืองอุทัยธานี

หมายเลขอ้างอิง: 11
 แหล่ง: วัดพิชัยปรณาราม
 พิกัด: 15°22'44.8"N 100°01'59.0"E
 ข้อมูลสังเขป: เดิมชื่อ “วัดกร่าง” ตัววิหารของวัดเป็นสถาปัตยกรรม
 กำหนดอายุได้ราวอยุธยา ต่อมาปี พ.ศ. 2301 พระยา
 พิชัยสุนทรเจ้าเมืองอุทัยธานีได้เป็นแม่ข่ายในการ
 บูรณปฏิสังขรณ์ และเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดพิชัยปรณาราม”
 นอกจากวิหารเก่าในสมัยอยุธยาแล้ว ในวัดยังมีอุโบสถ
 ที่สร้างขึ้นต่อมาในชั้นหลัง และมีขนาดเล็กกว่าวิหาร

หมายเลขอ้างอิง: 12
 แหล่ง: วัดอมฤตวาริ (วัดหนองน้ำคัน)
 พิกัด: 15°22'11.6"N 100°01'27.2"E
 ข้อมูลสังเขป: สร้างขึ้นราวปี พ.ศ. 2325 เดิมชื่อ “วัดหนองน้ำคัน”
 ต่อมาปี พ.ศ. 2482 พระสุนทรมุณี (พุด สุกัดโต)
 เจ้าคณะจังหวัด และสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี)
 เปลี่ยนชื่อให้ใหม่เป็น “วัดอมฤตวาริ” หมายความว่า
 น้ำที่มีฤทธิ์ให้ผู้ดื่มเป็นอมตะ

หมายเลขอ้างอิง: 13
 แหล่ง: วัดชิวิต
 พิกัด: $15^{\circ}23'01.2''\text{N } 100^{\circ}01'42.3''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: ปัจจุบันเป็นวัดร้าง คงเหลือเพียงอุโบสถอยู่หลังเดียว อยู่ท่ามกลางวงล้อมของอาคารตลาดสด เนื่องจากเหตุเพลิงไหม้เมื่อปี พ.ศ. 2478 ทำให้มีการจัดผังเมืองและพื้นที่ใหม่ โดยย้ายเสนาสนะ คือ หมู่กุฏิ ไปสร้างรวมที่วัดทุ่งแก้ว ทำให้วัดชิวิตหมดบทบาทเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษากลายเป็นวัดร้างไปในที่สุด

หมายเลขอ้างอิง: 14
 แหล่ง: ศาลหลักเมืองอุทัยธานี
 พิกัด: $15^{\circ}22'23.5''\text{N } 100^{\circ}02'23.6''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: ตั้งอยู่หน้าศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2536 ทั้งนี้ รูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลหลักเมืองเป็นศาลาผังจตุรมุข และมีเรือนยอดทรงปราสาท

หมายเลขอ้างอิง: 15
 แหล่ง: ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง (ปungเถ่ากง)
 พิกัด: $15^{\circ}22'55.7''\text{N } 100^{\circ}01'45.3''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: ไม่ปรากฏปีที่สร้าง เดิมเป็นอาคารไม้ขนาดเล็ก ต่อมา นายพิพัฒน์ พัฒนารณ (จิกซอย แซ่ตั้ง) คหบดีเชื้อสายจีนที่ประกอบธุรกิจในตลาดอุทัยธานีได้ร่วมกับชาวดตลาดสร้างศาลขึ้นใหม่เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2477 เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ ตกแต่งด้วยองค์ประกอบแบบศิลปะจีน

หมายเลขอ้างอิง: 16
 แหล่ง: ศาลเจ้าพ่อกวนอู
 พิกัด: $15^{\circ}23'04.8''\text{N } 100^{\circ}01'43.8''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: เป็นศาลที่พ่อค้าชาวจีนที่ค้าขายทางเรือนิยมมาจอดเรือบรรทุกสินค้าที่ท่าหน้าศาลเจ้าในฤดูน้ำหลาก ต่อมาในปี พ.ศ. 2458 นายพิพัฒน์ พัฒนารณ (จิกซอย แซ่ตั้ง) ร่วมกับพ่อค้าชาวไทยเชื้อสายจีนสร้างอาคารศาลเจ้าขึ้นมาใหม่เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ยกได้สูง คล้ายกับศาลเจ้าพ่อหลักเมือง

หมายเลขอ้างอิง: 17

แหล่ง: ศาลเจ้าแม่ทับทิมอุทัยธานี

พิกัด: 15°22'59.8"N 100°01'36.2"E

ข้อมูลสังเขป: เดิมเป็นศาลเจ้าขนาดเล็กก่อสร้างด้วยไม้ของชาวจีนไท่หลำ ต่อมาแป๊ะหย่วน ชาวตรอกโรงยา เป็นแม่งานก่อสร้างใหม่ให้มีขนาดใหญ่กว่าเดิม ภายในประดิษฐานรูปเคารพเจ้าแม่ทับทิมที่เป็นไม้แกะสลักที่อัญเชิญมาจากเกาะไหหลำ ประเทศจีน

หมายเลขอ้างอิง: 18

แหล่ง: ศาลเจ้าแม่ละอองสำลี

พิกัด: 15°22'50.8"N 100°01'48.2"E

ข้อมูลสังเขป: สร้างก่อนศาลเจ้าพ่อหลักเมือง จึงมีอายุราว 100 ปี ในปัจจุบันเป็นศาลเจ้าก่อสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กยกพื้น แต่ยังคงรักษาโครงสร้างหลังคาเป็นไม้เช่นเดียวกับศาลเจ้าพ่อหลักเมือง

หมายเลขอ้างอิง: 19

แหล่ง: ชุมชนเรือนแพแม่น้ำสะแกกรัง

พิกัด: 15°23'08.3"N 100°01'47.7"E

ข้อมูลสังเขป: เป็นชุมชนที่อยู่อาศัยในเรือนแพที่ในแม่น้ำสะแกกรัง รวมกลุ่มอยู่ในพื้นที่เขตเมืองเก่าอุทัยธานีเนื่องจากเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ชาวแพส่วนใหญ่มีอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และปลูกพืชบนแพลอยน้ำ ตลอดจนขึ้นไปประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น การเกษตรกรรม การรับจ้างต่าง ๆ เป็นต้น

หมายเลขอ้างอิง: 20

แหล่ง: ย่านชุมชนชาวจีนตรอกโรงยา

พิกัด: 15°22'55.5"N 100°01'40.6"E

ข้อมูลสังเขป: ชื่อตรอกโรงยานั้นมาจากเจ้าแก้วจิกขอยสร้างโรงยาฝืนทำให้ย่านนี้มีความคึกคัก ต่อมาปีประกาศให้ฝืนเป็นสิ่งเสพติดและผิดกฎหมายในปี พ.ศ. 2500 ตรอกโรงยาจึงซบเซาลงโดยปริยาย ต่อมา มีการฟื้นฟูเป็นพื้นที่จัดกิจกรรมถนนคนเดินจึงทำให้กลับมาคึกคักขึ้น

หมายเลขอ้างอิง: 21
 แหล่ง: กลุ่มอาคารเก่าเขตเทศบาลเมืองอุทัยธานี
 พิกัด: $15^{\circ}22'56.9''\text{N } 100^{\circ}01'43.1''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ “กลุ่มบ้านค้าขายตึกแถว
 ละแวกห้าแยกวิทยุ และตลาดสดเทศบาล” “กลุ่มบ้าน
 ค้าขายเรือนแถวไม้ละแวกวัดธรรมโฆษ (ย่านตลาด
 พัฒนา)” และ “กลุ่มบ้านค้าขายเรือนแถวไม้ในตรอก
 โรงยา”

หมายเลขอ้างอิง: 22
 แหล่ง: อาคารไม้โรงเรียนเบญจมราชูทิศ
 พิกัด: $15^{\circ}22'29.3''\text{N } 100^{\circ}02'11.9''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: เดิมตั้งอยู่ตรงข้ามบ้านพักผู้พิพากษาหัวหน้าศาล ต่อมา
 ปี พ.ศ. 2461 ย้ายมาสร้างใหม่ด้านหลังที่ว่าการอำเภอ
 เมืองอุทัยธานี อาคารเดิมนั้นมีการปรับปรุงต่อเติมและ
 รื้อถอนบางส่วน ปัจจุบันใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์
 และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดอุทัยธานี

หมายเลขอ้างอิง: 23
 แหล่ง: บ้านฮกแซตั้ง
 พิกัด: $15^{\circ}23'05.4''\text{N } 100^{\circ}01'40.5''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: เป็นอาคารไม้ซึ่งมีแบบแผนการตกแต่งแบบจีน เคยใช้
 เป็นสมาคมเจรจาธุรกิจการค้าของชาวจีนในพื้นที่ภาค
 กลางตอนบน และ “สำนักฮกฮั่นตัว” เป็นศูนย์กลาง
 กิจกรรมในการกินเจ ต่อมาการค้าลดบทบาทลง ชินแส
 เล็ก แซ่ลี่ จึงเปิดแผนกรักษาโรคกับร้านขายยาจีนแบบ
 กึ่งสาธารณสุข และเปลี่ยนชื่อเป็น “ฮกแซตั้ง”

หมายเลขอ้างอิง: 24
 แหล่ง: บ้านขุนกอบกัยกิจ
 พิกัด: $15^{\circ}22'54.0''\text{N } 100^{\circ}01'43.0''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: เป็นเรือนไม้ 2 ชั้น สร้างขึ้นโดยขุนกอบกัยกิจ (นาย
 อุษุ่น แซ่ตั้ง หรือตั้งอูษุ่น) ต้นตระกูลกอบกัยกิจ
 สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 ราวปี พ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112)

หมายเลขอ้างอิง: 25
 แหล่ง: บ้านจรงรัก
 พิกัด: $15^{\circ}22'48.7''\text{N } 100^{\circ}01'53.0''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: เป็นเรือนหมู่แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ เรือนแถวไม้ 2 ชั้น อยู่ริมถนนศรีอุทัย ในปัจจุบันได้เปิดเป็นร้านกาแฟ และเรือนไทยสร้างในสมัยรัชกาลที่ 6 มีอายุมากกว่า 100 ปี

หมายเลขอ้างอิง: 26
 แหล่ง: บ้านพระยารามราชภักดี (ใหญ่ ศรีลัมพ์)
 พิกัด: $15^{\circ}22'49.6''\text{N } 100^{\circ}01'55.6''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: พระยารามราชภักดี” (ใหญ่ ศรีลัมพ์) เป็นชาวอุทัยธานี และได้รับตำแหน่งทางราชการที่สูงขึ้นจนย้ายไปเป็นผู้ว่าราชการเมืองสุโขทัยในสมัยรัชกาลที่ 6 ต่อมาเมื่อล่วงเข้าสู่รัชกาลและเจ็บป่วย จึงไม่ได้รับราชการ และกลับมาพำนักที่อุทัยธานีและก่อสร้างเรือนหลังนี้

หมายเลขอ้างอิง: 27
 แหล่ง: โรงภาพยนตร์นิเวศนิยมอุทัย
 พิกัด: $15^{\circ}22'59.8''\text{N } 100^{\circ}01'43.4''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: ก่อสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2486 ในช่วงการพัฒนาในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานีหลังจากไฟไหม้ เป็นสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ (Modern Architecture) ปัจจุบันทิ้งร้าง ไม่ได้ใช้ประโยชน์

หมายเลขอ้างอิง: 28
 แหล่ง: วงเวียนวิทยุ (วงเวียนห้าแยกวิทยุ)
 พิกัด: $15^{\circ}22'55.0''\text{N } 100^{\circ}01'44.9''\text{E}$
 ข้อมูลสังเขป: ตั้งอยู่บนจุดตัด ถ.ศรีอุทัย ถ.ท่าช้าง และ ถ.เปรมประชา ถือเป็นใจกลางย่านพาณิชยกรรมของเมืองเก่าอุทัยธานี เป็นที่ตั้งของหอกระจายเสียงวิทยุที่สร้างขึ้นราวปี พ.ศ. 2485 ถือเป็นจุดหมายตา (Landmark) และเป็นพื้นที่จัดกิจกรรมสำคัญต่าง ๆ ของเมือง

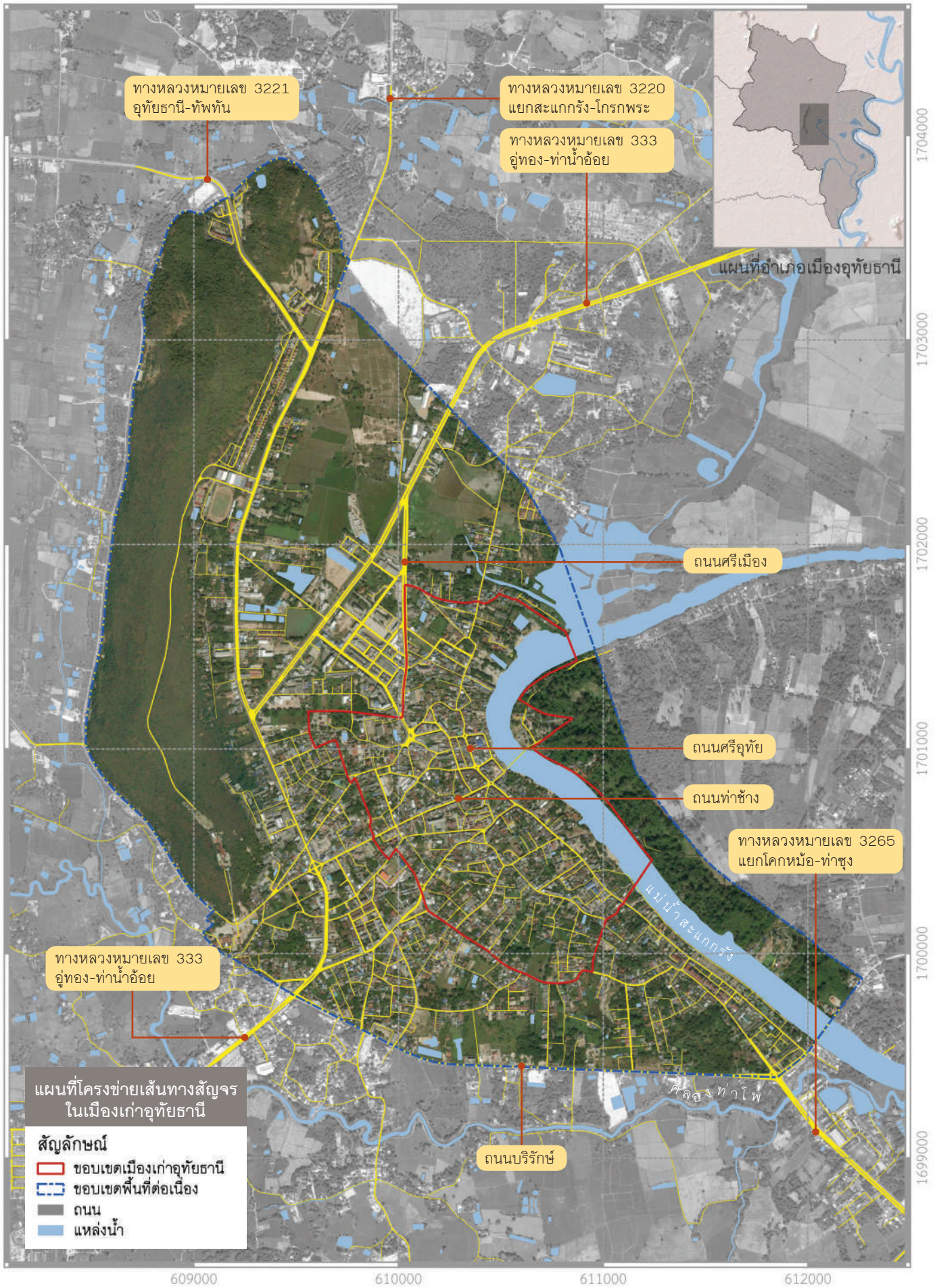

เส้นทางสัญจร และทำน้ำ
เมืองเก่าอุทัยธานี

ภาพมุมสูงชุมชนเรือนแพ
ในแม่น้ำสะแกกรัง
ภาพโดย: กนก สุไลมัน

โครงข่ายเส้นทางสัญจรในเมืองเก่าอุทัยธานีจากอดีตสู่ปัจจุบัน

เมืองอุทัยธานีเดิมอยู่ในท้องที่อำเภอหนองฉาง ปัจจุบันเรียกพื้นที่ดังกล่าวว่า “เมืองอุทัยธานีเก่า” มาตั้งแต่ “บ้านสะแกกรัง” ซึ่งย้ายมาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ในอดีตบริเวณดังกล่าวอยู่ภายใต้การปกครองของเมืองมโนรมย์ ชัยนาท ดังจะเห็นได้ว่าชื่อเดิมของ “วัดอุโปสถาราม” ซึ่งเป็นวัดสำคัญบนเกาะเทโพริมฝั่งแม่น้ำสะแกกรัง เคยถูกเรียกว่า “วัดโบสถ์มโนรมย์” เนื่องจากท้องที่บ้านสะแกกรังแห่งนี้เคยขึ้นกับเมืองมโนรมย์มาก่อน ทั้งนี้ เรียกเมืองอุทัยธานีที่ย้ายมาตั้งที่บ้านสะแกกรังนี้ว่า “เมืองอุทัยใหม่”

เหตุผลสำคัญของการย้ายเมือง คือ ท่าเลที่ตั้งใหม่ได้รับประโยชน์จากความสะดวกในการสัญจรทางน้ำเป็นอย่างมาก กล่าวคือ แม่น้ำสะแกกรังไหลลงทางทิศใต้ ไปบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาตรงท่าเลที่ตั้ง “ตลาดคู้งสำเภา” ซึ่งเป็นชุมทางการค้าที่สำคัญของ “เมืองมโนรมย์” ซึ่งขึ้นตรงกับ “เมืองชัยนาท” ทั้งนี้ ชาวอุทัยธานีเรียกจุดที่แม่น้ำสะแกกรังไหลมาบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาตรงนี้ว่า “ปากคลอง” ท่าเลที่ตั้งแห่งใหม่ที่บ้านสะแกกรังจึงได้รับประโยชน์อย่างยิ่งจากสายน้ำสะแกกรัง

ด้วยท่าเลที่ตั้งของอุทัยธานีได้ทำหน้าที่เป็นแหล่งรวบรวมสินค้านานาชนิด ทั้งข้าวเปลือก ข้าวสาร ตลอดจนสินค้าและผลิตภัณฑ์จากผืนป่าที่อยู่ตอนในทางปากตะวันตก จึงสร้างความมั่งคั่งแก่ชาวอุทัยธานี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน

จากพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินมาประพาสเมืองอุทัยธานี ทรงกล่าวพรรณนาถึงตลาดริมน้ำตรงบริเวณวัดขวิดไว้ว่ามีถนนหนทางตัดขึ้นจากท่าน้ำ และมีการสร้างบ้านเรือนสองชั้นมุงหลังคาด้วยวัสดุธรรมชาติ แต่ถนนหนทางนั้นยังไม่ได้ก่อสร้างอย่างดีนัก เป็นแต่เพียงถนนดินซึ่งจะกลายเป็นโคลนเฉอะแฉะในช่วงฤดูฝน และกลายเป็นฝุ่นในฤดูแล้ง

ชาวอุทัยธานีได้ติดต่อค้าขายกับพื้นที่อื่น ๆ โดยใช้ “แม่น้ำสะแกกรัง” เป็นเส้นทางสัญจรหลักมาตั้งแต่แรกสร้างบ้านแปงเมือง การติดต่อค้าขายทางน้ำยังมีบทบาทมากขึ้นเมื่อเข้าสู่ยุคของการใช้รถยนต์เชื่อมต่อกันจากกรุงเทพมหานครไปยังเมืองศูนย์กลางทางเศรษฐกิจเมืองต่าง ๆ ในพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง อาทิ สุพรรณบุรี อยุธยา นครสวรรค์ รวมทั้งอุทัยธานี โดยรถยนต์ขนส่งมวลขนและสินค้าเดินทางจากท่าเตียนที่ปากคลองตลาดเชื่อมโยงเข้ากับพื้นที่ต่าง ๆ ปากคลองตลาดจึงทำหน้าที่เป็นแหล่งรวบรวมผลิตภัณฑ์และสินค้านานาชนิดจากพื้นที่หลังเมืองท่า (Hinterland) ที่อยู่ลึกเข้าไปตามลำแม่น้ำสายต่าง ๆ ของภาคกลาง

ประวัติศาสตร์บอกเล่ากล่าวถึงการเดินทางจากเมืองอุทัยธานีไปยังกรุงเทพมหานคร มีเรือโดยสาร คือ “เรือแดง” ด้วยเป็นเรือเหล็กสองชั้นทาสีแดงจอตที่ “ท่าตาแวน” ตรงหน้าตลาดสดซึ่งเป็นพื้นที่ริมน้ำที่เทศบาลปรับปรุงเป็นพื้นที่สาธารณะในนามของ “ลานสะแกกรัง” และ “เรือสีเลือดหมู” เป็นเรือไม้สองชั้น ชื่อ “เรือศรีประจันต์” และ “เรือสุพรรณ” พื้นที่ชั้นล่างของเรือใช้บรรทุกสินค้าและพื้นที่ชั้นบนเป็นที่นั่งผู้โดยสาร ออกเดินทางประมาณหกโมงเช้าและถึงกรุงเทพมหานครในเช้าวันรุ่งขึ้น ซึ่งท่าเรือจะอยู่ถัดจากท่าคร้อหน้าวัดขวิดขึ้นไป

เรือเมล์โดยสารที่เชื่อมโยงการขนส่งมวลชนและสินค้าระหว่างอุทัยธานีและเมืองต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และกรุงเทพมหานคร ตลอดจนเรือขนข้าวซึ่งเป็นของบรรดาพ่อค้าที่เข้ามาซื้อข้าวเปลือกและข้าวสารลงไปขายสามารถสร้างรายได้และความมั่งคั่งให้แก่ชาวอุทัยธานีอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลารุ่งเรืองในประวัติศาสตร์ความทรงจำของชาวอุทัยธานีได้สิ้นสุดลงเมื่อก่อสร้างเขื่อนเจ้าพระยาสำเร็จในปี พ.ศ. 2500 ตลอดจนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ให้ความสำคัญกับการสร้างถนนหนทาง ทำให้เรือเมล์ที่เคยเป็นยานพาหนะที่ทำหน้าที่เชื่อมต่อระหว่างอุทัยธานีกับกรุงเทพมหานครยุติบทบาทลง

รูปแบบการสัญจรที่มีบทบาทขึ้นมาแทนที่การสัญจรทางแม่น้ำ คือ ถนน และรถไฟ ทว่าเส้นทางสัญจรทั้งสองรูปแบบนั้นไม่ได้ตัดผ่านอุทัยธานี ทำให้การเดินทางจากถนนพหลโยธินเข้ามายังอุทัยธานีต้องผ่าน “แยกทางน้ำสาคร” ที่ต่อเชื่อมเข้ามายัง “ตลาดคู้งสำเภา” อำเภอมนรมย์ จังหวัดชัยนาท ซึ่งมีท่าแพขนานยนต์ที่บรรทุกเรือและผู้โดยสารเพื่อข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาไปยังปากตรังข้ามที่เป็นเขตจังหวัดอุทัยธานี ต่อเชื่อมระหว่างถนนที่ตัดผ่านวัดท่าซุงเป็นเส้นทางเชื่อมต่อขึ้นไปยังเมืองอุทัยธานี

บรรยากาศการโดยสารแพขนานยนต์ข้ามปากจากฝั่งตลาดคู้งสำเภา อำเภอมนรมย์ จังหวัดชัยนาท ข้ามไปยังฝั่งเมืองอุทัยธานี ซึ่งให้บริการอย่างยาวนาน ก่อนที่จะเลิกกิจการไปเมื่อต้นปี พ.ศ. 2562 เมื่อการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาแล้วเสร็จ

เชื้อเพื่อภาพ: คุณลัดดา สมัครการคำ

ภาพบน: ภาพถ่ายทางอากาศแสดงทางแยกบนถนนศรีอุทัย แยกทางซ้ายมือเชื่อมต่อไปยังตลาดสด และลานสะแก ทางขวามือแยกไปยังชุมชนตรอกโรงยา ปัจจุบันแยกดังกล่าวเปลี่ยนเป็นวงเวียนน้ำพุ ถัดขึ้นไปเป็นเป็นวงเวียนขนาดเล็กปัจจุบันคือวงเวียนหอวิทยุ แยกทางซ้ายมือตรงไปยังท่าช้าง จากภาพยังปรากฏภาพโรงสีท่าต้นจันทร์อยู่ตรงมุมซ้ายบนของภาพ ถ่ายเมื่อปี พ.ศ. 2494

เชื้อเพื่อภาพ: คุณธงชัย ลิขิตพรสวรรค์ สำนักพิมพ์ต้นฉบับ

ภาพในหน้าถัดไป: ภาพถ่ายทางอากาศในขณะที่เครื่องบินอยู่เหนือเกาะเทโพ และบันทึกภาพในมุมมองไปยังพื้นที่ชุมชนตลาดสดอุทัยธานี ในแม่น้ำสะแกกรังยังมีเรือนแพอยู่เป็นจำนวนมาก ถัดขึ้นไปเป็นตึกแถวแบบสมัยใหม่สร้างโอบล้อมโรงภาพยนตร์นิวเฉลิมอุทัย และยังเห็นวิหารของวัดขวิดที่อยู่ริมแม่น้ำยังไม่ถูกรื้อลง

เชื้อเพื่อภาพ: คุณธงชัย ลิขิตพรสวรรค์ สำนักพิมพ์ต้นฉบับ

ภาพถ่ายทางอากาศที่บันทึกในปี พ.ศ. 2494 มุมมองจาก
ฝั่งเกาะเทโพมองย้อนกลับไปยังฝั่งเมืองเก่า ถัดจากย่านชุมชน
ออกไปยังเป็นสวนไม้ยืนต้นซึ่งมีบ้านเรือนตั้งแทรกตัวอยู่
ถัดไปเป็นทุ่งนา ฉากหลังของภาพ คือ ภูเขาสะแกกรัง จาก
ภาพจะเห็นถนนท่าช้างซึ่งเชื่อมต่อกับพื้นที่ริมน้ำต่อไปยัง
หัวเขาสะแกกรังอันเป็นที่ตั้งของวัดสังกัสรัตนคีรี
เชื้อเพื่อภาพ: คุณธงชัย ลิขิตพรสวรรค์ สำนักพิมพ์ต้นฉบับ

ต่อมา มีการสร้างถนนที่เชื่อมต่อกับถนนสายเอเชียเพิ่มเติมขึ้นตรงแยกทำนน้ำอ้อย ในเขตอำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ โดยมี “สะพานสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี)” ซึ่งทอดตัวข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาทำหน้าที่เชื่อมโยงการคมนาคมจากถนนพหลโยธินเข้ามายัง ตัวเมืองอุทัยธานี

จากการศึกษาโครงสร้างเส้นทางสัญจรภายในชุมชนตลาดเมืองเก่าอุทัยธานี จะเห็นว่า เริ่มขยายตัวจากพื้นที่ชายตลิ่งแม่น้ำสะแกกรังต่อเนื่องขึ้นไปบนลานตะพักริมแม่น้ำและพื้นที่ ตอนใน ผังของชุมชนบริเวณตลาดไม่ได้มีการวางแผนผังเมืองอย่างเป็นระบบมาแต่เดิม เป็นแต่ เพียงการขยายตัวตามความต้องการใช้สอยแบบพื้นถิ่น ถนนหนทางเดิมนั้นจึงเล็กแคบ และมีการตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านเรือนกันที่มีความหนาแน่นสูง

ในปี พ.ศ. 2478 เกิดเหตุอัคคีภัยครั้งใหญ่ทำให้อาคารบ้านเรือนที่ปลูกสร้างกันอย่าง แออัดในชุมชนตลาดถูกเพลิงไหม้เสียหายเป็นจำนวนมาก และเป็นเหตุให้มีการเริ่มต้นจัดรูปพื้นที่ ของชุมชนใหม่ด้วยการตัดถนนสายใหม่ การขยายขนาดของถนนเดิมที่แคบเล็ก ตลอดจนมีการ รื้อถอนเสนาสนะของ “วัดขวิด” ซึ่งแต่เดิมนั้นถือได้ว่าเป็นวัดสำคัญที่ตั้งอยู่กลางเมืองนำไปสร้าง รวมกับ “วัดทุ่งแก้ว” เพื่อการพัฒนาพื้นที่ศูนย์กลางเศรษฐกิจริมแม่น้ำสะแกกรัง และเปลี่ยนชื่อ เป็น “วัดมณีสถิตกปิฏฐาราม”

จากการศึกษาภาคสนามผสมกับการสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์ชุมชนพบว่า โครงข่าย เส้นทางสัญจรหลักของเมืองแต่เดิม คือ ถนนสองสายที่ตัดขนานกับแม่น้ำสะแกกรัง คือ “ถนน ศรีอุทัย” และ “ถนนรักการดี” ทอดตัวขนานไปกับแม่น้ำสะแกกรัง เกิดพื้นที่ย่านพาณิชยกรรม ขึ้นเป็นแนวยาวตลอดสองฟากฝั่งของถนน โดยมีความเข้มข้นของการก่อสร้างอาคารเพื่อการ พาณิชยกรรมและการอยู่อาศัยในรูปแบบของเรือนแถวไม้ และตึกแถวคอนกรีต เป็น “บ้านร้านค้า (Shop House)” อันเป็นแบบแผนการอยู่อาศัยและการทำธุรกิจของผู้คนเชื้อสายจีน โดยมีการ ก่อสร้างอย่างเข้มข้นบริเวณวงเวียนทั้ง 3 ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของเมืองเก่า อุทัยธานี ก่อนที่ความเข้มข้นของการใช้สอยพื้นที่จะลดลงที่ปลายแกนทั้งสองฟากตามระยะทาง ที่ทอดตัวออกไปจากศูนย์กลางเศรษฐกิจ

นอกจากนี้ ในพื้นที่ย่านศูนย์กลางธุรกิจยังมีการก่อสร้างอาคารธนาคาร อาทิ ธนาคาร กสิกรไทย ธนาคารกรุงไทย และธนาคารไทยพาณิชย์อยู่ในย่านศูนย์กลางธุรกิจด้วย ทางทิศใต้ ของถนนศรีอุทัยเป็นที่ตั้งของศูนย์ราชการ ทั้งนี้ ถนนสายหลักทั้ง 2 สายถูกเชื่อมกันด้วยถนน สายรอง และตรอกซอยขนาดเล็กเพื่อความสะดวกในการสัญจร

ทั้งนี้ ยังมีถนนสายสำคัญอีกสาย คือ “ถนนท่าช้าง” ซึ่งตัดตรงขึ้นมาจาก “ท่าช้าง” ที่เป็นทำนน้ำสำคัญของเมืองอุทัยธานี ผ่านศาลเจ้าพ่อหลักเมืองซึ่งมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรม แบบจีน ถนนท่าช้างตัดมุ่งตรงไปยังด้านหัวของเขาสะแกกรังซึ่งเป็นที่ตั้งของบันไดขึ้นสู่ยอดเขา สะแกกรัง อันเป็นที่ตั้งของพระมณฑปอันเป็นจุดหมายตาบนยอดเขา ยิ่งตอกย้ำให้เห็นถึงคุณค่า และความหมายของภูเขาสะแกกรัง ในฐานะภูเขาศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองเก่าอุทัยธานี

ด้วยคุณลักษณะดังกล่าวมาข้างต้น “ถนนท่าช้าง” จึงทำหน้าที่เป็นระเบียบเชื่อมโยงพื้นที่ทางจิตวิญญาณอันเป็นองค์ประกอบสำคัญของเมือง คือ “ภูเขาสะแกกรัง” และ “แม่น้ำสะแกกรัง” เข้าหากัน นับเป็นแนวถนนแกนสำคัญของเมืองเก่าอุทัยธานีที่ทำหน้าที่เป็นมรดกวัฒนธรรมทางกายภาพ หรือมรดกวัฒนธรรมจับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) ในที่นี้ ถนนท่าช้างยังเป็นเส้นทางวัฒนธรรม (Cultural Route) ที่เชื่อมโยงคุณค่าความหมายในมิติของมรดกวัฒนธรรมจับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) ระหว่างภูเขาสะแกกรังเข้ากับเมืองเก่าอุทัยธานี ดังตัวอย่างอันเป็นประจักษ์ของเทศกาลประเพณีออกพรรษาซึ่งมีการจัดงานดักบาตรเทโวโรหณะเป็นงานประจำปีของเมืองอุทัยธานี โดยพระสงฆ์ได้เดินบิณฑบาตลงจากยอดเขาสะแกกรังลงมายังลานหน้าวัดสังกัสรัตนคีรี จากนั้นจะมีขบวนแห่เข้ามายังตัวเมืองเก่าอุทัยธานีผ่านเส้นทางถนนท่าช้างเป็นประจำทุกปีด้วย

การดักบาตรเทโว ณ วัดสังกัสรัตนคีรี เป็นกิจกรรมสำคัญในวันออกพรรษาของจังหวัดอุทัยธานี พระสงฆ์นับร้อยรูปเดินลงจากเขาสะแกกรังเพื่อออกรับบิณฑบาตจากพุทธศาสนิกชนที่ลานวัดบริเวณเชิงเขา เป็นสัญลักษณ์ถึงพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากการโปรดพุทธมารดา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในวันออกพรรษา (วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11) ตำแหน่งที่เสด็จลงมา คือ “เมืองสังกัสสนคร” อันเป็นที่มาของชื่อ “วัดสังกัสรัตนคีรี”

เมืองเก่าอุทัยธานีมีถนนสายรอง ตรอก ซอก ซอย อีกหลายสาย ที่ตัดสานเพื่อเชื่อมถนนสายหลักเข้าด้วยกัน อาทิ ถนนศรีน้ำซึม ถนนพิบูลย์ศิริ ถนนบูรพาภิผล มีลักษณะตั้งเครือข่ายใยแมงมุมที่เชื่อมโยงกันไปมา เกิดจากความต้องการใช้ซอยแบบพื้นถิ่น ไม่ได้เกิดจากการออกแบบวางผังอย่างเป็นระบบมาแต่ต้น เส้นทางสัญจรจึงมีขนาดเล็กและคดโค้ง

นอกจากนี้ เส้นทางสัญจรในเมืองเก่าอุทัยธานียังมีเอกลักษณ์ที่ผู้คน ที่ผ่านไปมากล่าวถึง คือ การออกแบบให้จุดที่ถนนหลายสายมาตัดกันเป็น “วงเวียน” ไม่ว่าจะเป็นจุดตัดขนาดเล็ก หรือใหญ่ก็สร้างเป็นวงเวียนทั้งสิ้น ยกเว้นจุดตัดหน้าวัดธรรมโฆษกที่เป็นสี่แยกไฟแดง ชาวอุทัยธานีจะเรียกขานชื่อวงเวียนตามลักษณะเฉพาะตัวขององค์ประกอบหรือสัญลักษณ์ที่ก่อสร้างไว้กับวงเวียนแต่ละแห่ง ทำให้วงเวียนได้กลายเป็นเอกลักษณ์สำคัญของเส้นทางสัญจรภายในเมืองเก่าอุทัยธานีไปโดยปริยาย

ภาพถ่ายเมืองเก่าอุทัยธานี บันทึกเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2521 แสดงบรรยากาศ ถนนสายต่าง ๆ ภายในเมืองเก่าอุทัยธานีก่อนจะมีการขยายถนนในเวลาต่อมา
เชื้อเพื่อภาพ: คุณอนงค์ นาวิกรม

วงเวียนห้าแยกวิทยุในวันออกพรรษาซึ่งเป็นงานสำคัญของเมืองอุทัยธานี
ที่วงเวียนห้าแยกวิทยุมีการประดับตกแต่งด้วยริ้วผ้าสีต่าง ๆ อย่างงดงาม

วงเวียนหน้าวัดใหม่จันทรราม

ตำแหน่งโรงสี

- 1 โรงสีปล่องช้าง
- 2 โรงสีนายบัว
- 3 โรงสีท่าตันจันทร์
- 4 โรงสีวัดใหม่
- 5 โรงสีปล่องเสือ
- 6 โรงสีนายอุ

-

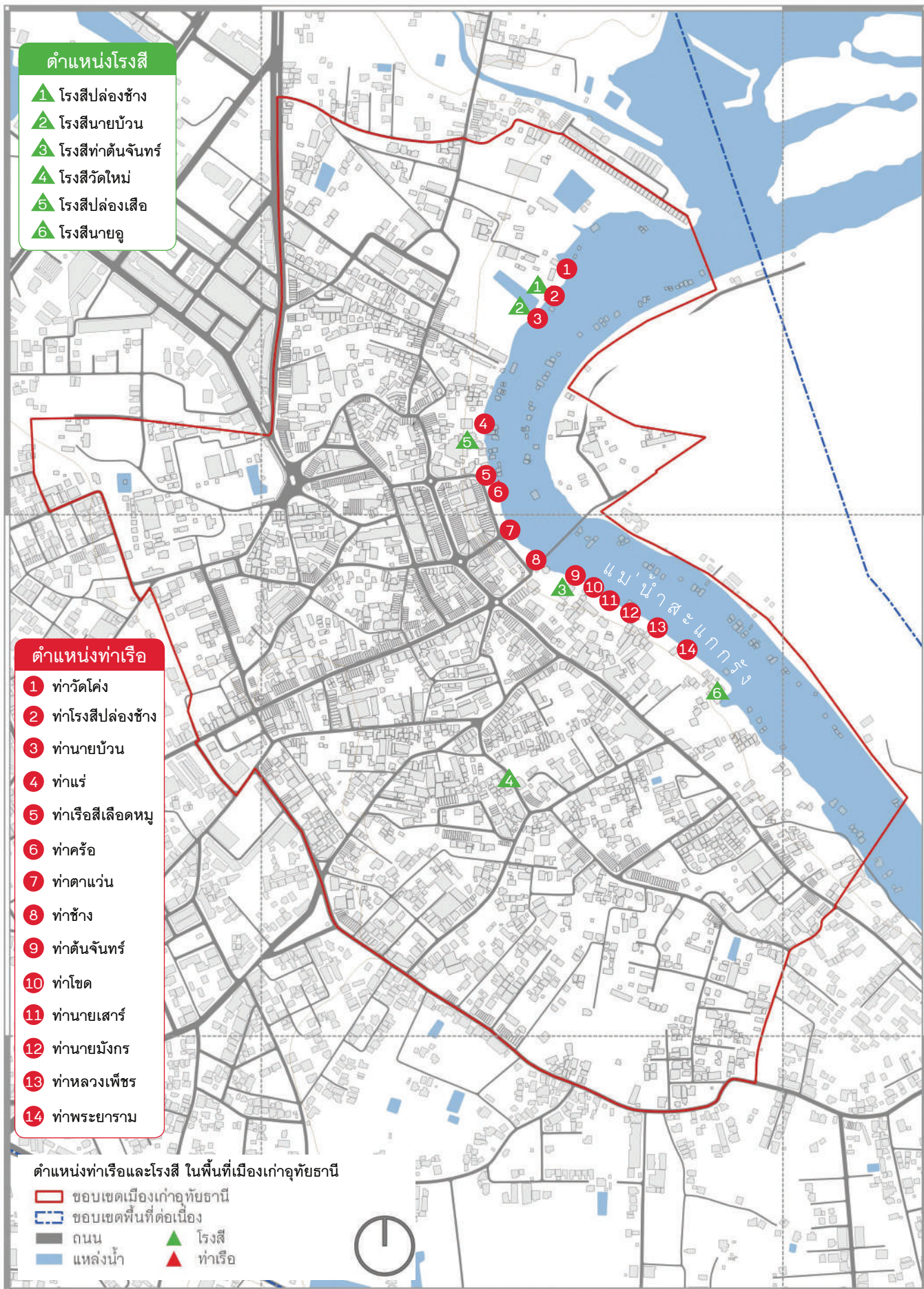
ตำแหน่งท่าเรือ

- 1 ท่าวัดโค้ง
- 2 ท่าโรงสีปล่องช้าง
- 3 ท่านายบัว
- 4 ท่าแร่
- 5 ท่าเรือสีเลือดหมู
- 6 ท่าครือ
- 7 ท่าตาแวน
- 8 ท่าช้าง
- 9 ท่าตันจันทร์
- 10 ท่าโชด
- 11 ท่านายเสาร์
- 12 ท่านายมังกร
- 13 ท่าหลวงเพชร
- 14 ท่าพระยาราม

- ตำแหน่งท่าเรือและโร
- ขอบเขตเมืองเก
 - ขอบเขตพื้นที่ด
 - ถนน
 - แหล่งน้ำ

 ขอบเขตเมืองเก่าอุทัยธานี
 ขอบเขตพื้นที่ต่อเนื่อง
 ถนน
 แหล่งน้ำ
 โรงเรียน
 ท่าเรือ

- 610000

ท่าน้ำ ท่าข้าว และโรงสีไฟ

ชุมชนเมืองอุทัยธานีในอดีตมีพลวัตทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับการค้าข้าวเป็นสำคัญ แม้ว่าในเมืองเก่าอุทัยธานีจะมีธุรกิจโรงสีไฟสีข้าวหลายแห่ง แต่ก็ยังมีข้าวเปลือกเหลือมากพอที่จะขายให้แก่โรงสีไฟที่พระนครศรีอยุธยา และกรุงเทพมหานคร

บริเวณริมแม่น้ำสะแกกรังจึงมีท่าเรือหลายแห่งสำหรับการคมนาคมขนส่งสินค้า และขนข้าวให้พ่อค้าข้าวที่ใช้เรือโยงเดินทางเข้ามารับซื้อข้าวในฤดูน้ำหลาก สำหรับท่าข้าวหลักของเมือง คือ “ท่าพระยาราม” “ท่าแร่” และ “ท่านายบัวน” ส่วนท่าเรือโดยสาร ได้แก่ “ท่าช้าง” “ท่าตาแวน” และ “ท่าเรือสีเลียดหนู” นอกจากนี้ ยังมีท่าเรือขนาดเล็กของเอกชนอันเป็นที่ตั้งยุ้งฉางของพ่อค้าคนกลางที่รับซื้อข้าวมาเก็บไว้อีกหลายแห่ง

ระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2490-2500 การค้าขายข้าวทางเรือและการใช้ท่าเรือต่าง ๆ เริ่มหมดบทบาทลงไป เพราะการคมนาคมทางบกในจังหวัดอุทัยธานีเริ่มได้รับการพัฒนาและเริ่มมีรถยนต์ใช้มากขึ้น รวมทั้งการเปิดใช้เขื่อนเจ้าพระยาอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 ทำให้การสัญจรและการขนส่งทางเรือมาเสียเวลารอที่ประตูน้ำ ทำให้ท่าข้าว และโรงสีที่เคยคึกคักก็กลับซบเซาลง และเมื่อการขนส่งทางบกเจริญรุดหน้าทำให้โรงสีของท้องถิ่นลดบทบาทลงจนเลิกทำธุรกิจลงไปในที่สุด เพราะจะบรรทุกข้าวไปขายยังโรงสีและท่าข้าวที่ให้ราคาดีกว่า และไม่ต้องรอฤดูกาลเช่นในอดีต

จากการศึกษาภาคสนาม และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่นพบว่า พื้นที่ริมแม่น้ำสะแกกรังในเขตเมืองเก่าอุทัยธานี นับจากบ้านเหนือลงมายังบ้านใต้ มีท่าเรือดังนี้

1) “ท่าวัดโค่ง” อยู่บริเวณหน้าวัดธรรมโศภิต (วัดโค่ง) ปัจจุบันยังคงใช้เป็นท่าน้ำสำหรับชาวแพ

2) “ท่าโรงสีปล่องช้าง” เป็นท่าเรือของโรงสีปล่องช้าง ซึ่งปัจจุบันเรือโรงเรือนลงแล้วคงเหลือเฉพาะปล่องไฟ ซึ่งตั้งอยู่ติดกับรั้ววัดโค่ง

3) “ท่านายบัวน” บางทีเรียกกันว่า “ท่าครูไต้” หรือ “ท่าโกว” ซึ่งชื่อเรียกท่าเรือที่ต่างกันนั้น เรียกตามชื่อผู้บริหารท่าเรือที่เปลี่ยนไป คือ นายบัวน ครูไต้ (มีโรงสีครูไต้) และโกว ตามลำดับ

4) “ท่าแร่” อยู่หน้าศาลเจ้าพ่อกวนอู เป็นท่าสำหรับการค้าขายมิดการขนส่งแร่เหล็กและโรงตีเหล็ก เป็นท่าข้าวที่พ่อค้าจีนมาจอดเรือหมุนฤดูน้ำหลากเพื่อรอ ซื้อข้าวเปลือกจากฉางข้าวนายขอม อบอวย ผู้เป็นเจ้าของท่าแร่

นอกจากนี้ บริเวณบ้านท่าแร่ยังเป็นนิवासสถานของสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) ถือกำเนิดในปี พ.ศ. 2425 และได้ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระราชาคณะฝ่ายมหานิกาย ปัจจุบันที่ท่าแร่นั้นยังคงใช้เป็นท่าน้ำสำหรับชาวแพผู้อยู่อาศัยในแม่น้ำสะแกกรังนำเรือมาจอดและขึ้นฝั่งเพื่อไปประกอบอาชีพและกิจธุระต่าง ๆ

5) “ท่าเรือสี่เลียดหมู” อยู่ตรงแนวแกนถนนที่ตรงมาจากวงเวียนที่มีประติมากรรมช้างตกแตง ในอดีตเป็นท่าเรือโดยสารที่เชื่อมต่อจากเมืองอุทัยธานีลงไปยังกรุงเทพมหานคร โดยมีเรือไม้สองชั้นชื่อ “เรือสุพรรณ” และ “เรือศรีประจันต์” ให้บริการโดยสาร

6) “ท่าคร้อ” ตั้งชื่อตามต้นตะคร้อที่เคยยืนต้นอยู่ด้านหน้าวิหารวัดขวิด ซึ่งต่อมาวิหารดังกล่าวก็ได้ถูกรื้อลง พื้นที่บริเวณนี้ได้พัฒนาเป็นตลาดสดเทศบาล ถนนและลานริมแม่น้ำ

7) “ท่าตาแวน” อยู่ทางทิศเหนือของท่าช้าง ตรงลานสะแกกรังที่เป็นท่าน้ำของเมืองชาวอุทัยธานีในอดีตบ้างเรียกว่า “ท่าเจ๊กแวน” ที่ท่าเรื่อนี้ยังเปรียบได้กับสถานีขนส่งในปัจจุบัน เพราะเป็นท่าเรือแดงโดยสารไปกรุงเทพมหานคร ออกจากอุทัยธานีในเวลา 6 โมงเช้า และจะไปถึงท่าเตียนปากคลองตลาดที่กรุงเทพมหานคร 6 โมงเช้าของวันรุ่งขึ้น

8) “ท่าช้าง” เป็นท่าน้ำที่สำคัญมากที่สุดของเมืองอุทัยธานี ตั้งอยู่บริเวณศูนย์กลางเมืองที่มีการค้าที่คึกคัก และมีขบวนเรืออยู่ในบริเวณใกล้เคียง ในอดีตเคยเป็นท่าน้ำสำคัญสำหรับใช้ขนลากซุงมาลงเรือเพื่อนำซุงส่งไปขาย ซึ่งเป็นที่มาของการตั้งชื่อ “ถนนท่าช้าง” และยังเป็นที่ขนส่งสินค้าของร้านค้าขายสินค้าเบ็ดเตล็ดในเมืองอุทัยธานี

ในขณะเดียวกันท่าช้างยังเป็นที่ท่าหลักสำหรับสัญจรข้ามฝั่งไปมาระหว่างฝั่งเทศบาลเมืองและฝั่งวัดอุปถัมภ์ที่อยู่นอกเกาะเทโพ ด้วยการใช้เรือที่มีเชือกสำหรับสาวข้ามฟาก โดยไม่ต้องใช้คนพาย และยกเลิกไปเมื่อมีการสร้างสะพานคลองกรุงรัตนโกสินทร์

ในปัจจุบันบริเวณท่าช้างปรับปรุงเป็นลานสะแกกรัง มีตลาดสดในช่วงเช้าและเย็น และเป็นที่น้ำสำหรับการตกบาตรยามเช้า และการจัดงานเทศกาลของจังหวัด

9) “ท่าต้นจันทร์” ปัจจุบันคือท่าเลที่ตั้งของอาคารตรงเชิงสะพานที่ใช้ข้ามไปยังวัดอุปถัมภ์ อยู่ริมน้ำถัดจากบ้านคุณยายครอบครัว นฤนาถ ใกล้กับท่าโขด

10-12) “ท่าโขด” “ท่านายเสาร์” และ “ท่านายมังกร” ซึ่งเป็นท่าเรือขนาดเล็ก ตั้งเรียงกันนับจากทิศเหนือไปทิศใต้ บริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งขบวนของบรรดาพ่อค้าคนกลางที่หาซื้อข้าวเปลือกมารวมไว้รอขายให้กับเรือโยงรับซื้อข้าวที่จะล่องเข้ามาในฤดูน้ำหลาก

13) “ท่าหลวงเพ็ชร” อยู่ริมน้ำบริเวณด้านหน้าโรงแรมพิบูลย์สุข

14) “ท่าพระยาราม” อยู่ริมน้ำหน้าบ้านพระยารามราชภักดี

นอกจากท่าเรือ และท่าข้าวที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของเมืองเก่าอุทัยธานีดังกล่าวมาข้างต้น องค์ประกอบของเมืองเก่าที่ถูกพันกับท่าข้าวและท่าเรือ คือ “โรงสีไฟ”

ทั้งนี้ จากการศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ ภาพถ่ายเก่า และการสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์มุขปาฐะจากผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนได้พบว่า โรงสีไฟเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจในการค้าข้าว ซึ่งส่งผลต่อการขยายตัวของเมืองเก่าอุทัยธานี จนเมื่อกาลเวลาเปลี่ยนแปลงไปและบริบทแวดล้อมของการค้าข้าวในอุทัยธานีซบเซาลง ทำให้โรงสีไฟต่าง ๆ ได้ถูกรื้อเพราะหมดประโยชน์ใช้สอย แม้ว่าบางแห่งยังคงเหลือปล่องไฟเป็นจุดหมายตา บางแห่งคงเหลือแต่เป็นภูมินามอยู่ในความทรงจำของคนเก่าแก่ชาวอุทัยธานี ดังรายการต่อไปนี้

- 1) “โรงสีปล่องช้าง” เป็นของนายห้างควร พรพิบูลย์ ตั้งอยู่ติดกับรั้ววัดโค่ง
- 2) “โรงสีนายบัวน” เป็นของนายบัวน อยู่ใกล้ริมน้ำที่ท่านายบัวน
- 3) “โรงสีท่าต้นจันทร์” เป็นของนายห้างควร พรพิบูลย์ (เจ้าของอาคารพรพิบูลย์) อยู่ถัดไปจากบ้านคุณยายครอบ นฤนาถ ใกล้กับท่าโขด
- 4) “โรงสีวัดใหม่” เป็นของคหบดีชาวอุทัยธานีหลายคนเป็นหุ้นส่วนกัน มีทำเลที่ตั้งอยู่บริเวณตรงกันข้ามกับร้านหนังสือบุ๊คโทเปีย
- 5) “โรงสีปล่องเสือ” อยู่ใกล้กับวัดมณีสถิตกปิฏฐาราม (วัดทุ่งแก้ว) เป็นของคุณกำจัด วัฒนภาส
- 6) “โรงสีนายอุ” เป็นของคุณตาของภรรยาคุณอดุลย์ เหลืองบริบูรณ์ โรงสีเคยอยู่ในบริเวณเรือนไทยของคุณอดุลย์ เหลืองบริบูรณ์ อยู่ไม่ไกลจากบ้านพระยารามราชภักดี

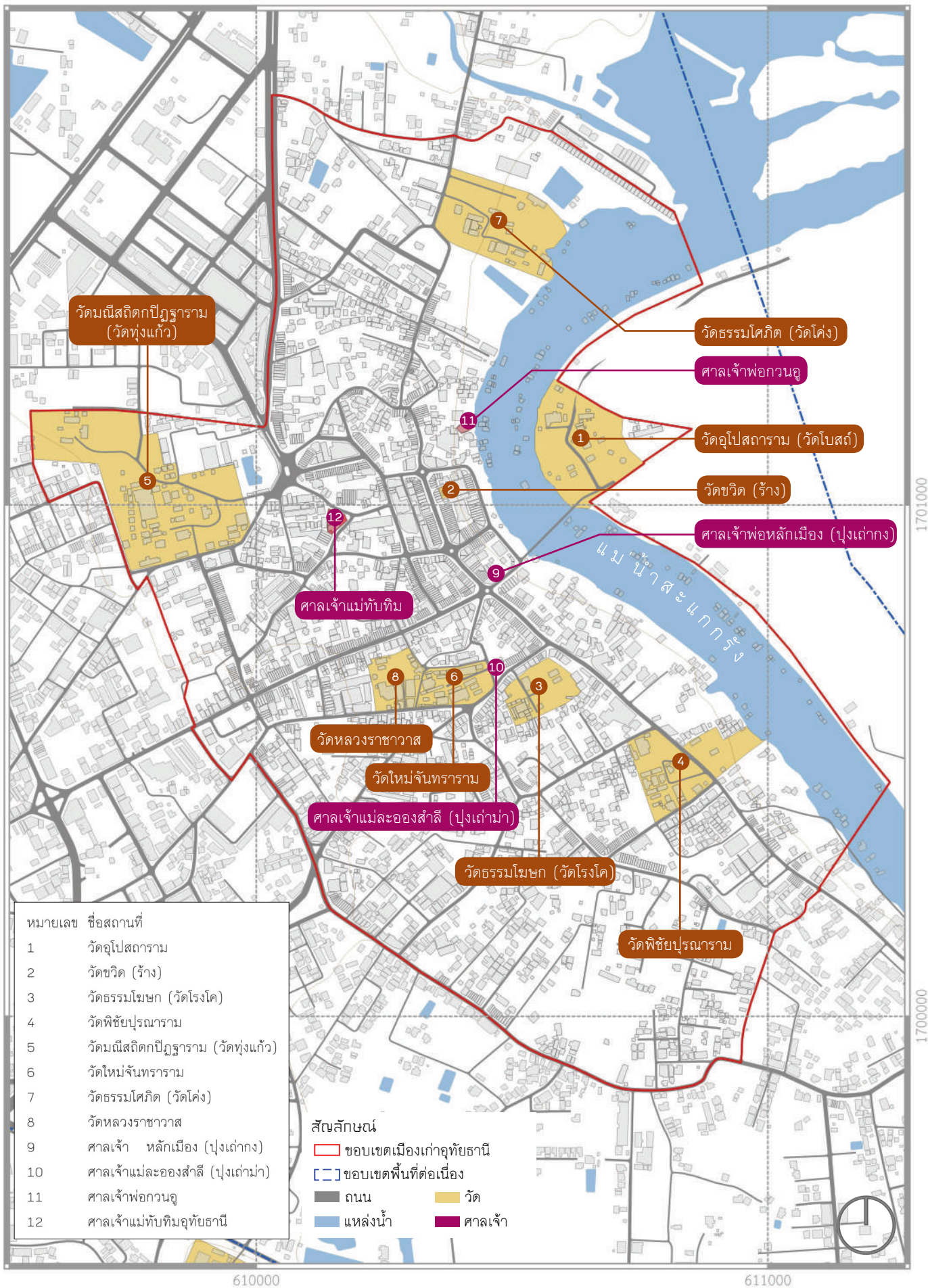
ภาพเก่าแสดงทิวทัศน์ริมแม่น้ำสะแกกรัง ทางซ้ายมือของภาพ คือ โรงสีปล่องช้างซึ่งตั้งอยู่ติดกับวัดโค่ง ซึ่งจะเห็นปล่องควันของเมรุวัดโค่งอยู่ด้านข้างกับปล่องไฟโรงสี ซึ่งยังเป็นจุดหมายตาจนกระทั่งปัจจุบัน เนื่องจากตัวโรงเรือนได้รื้อลงหมดแล้ว คงเหลือแต่ส่วนของปล่องไฟขนาดใหญ่ตั้งตระหง่านอยู่

เชื้อเพื่อภาพ: คุณเอก นาวิกมูล

ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง (ปungเต๋ากง)
ภาพโดย: อิศรชัย บุรณะอรจรณ์

วัด และ ศาลเจ้า ในพื้นที่
เมืองเก่าอุทัยธานี

วัด และศาลเจ้า ในเขตเมืองเก่าอุทัยธานี

เมืองเก่าอุทัยธานีที่ริมฝั่งแม่น้ำสะแกกรังก่อร่างสร้างเมืองขึ้นอย่างเป็นทางการในราวรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยเมืองอุทัยธานีเดิมที่ตั้งอยู่ท่าเกวียนหนองฉางนั้น หมดบทบาทลงไป ผู้ปกครองเมืองจึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ย้ายที่ตั้งเมืองมาอยู่ที่ตั้งปัจจุบัน

จากการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และการศึกษาประวัติศาสตร์ ศิลปสถาปัตยกรรมของวัดวาอารามต่าง ๆ จะเห็นว่า ทำเลที่ตั้งเมืองอุทัยธานี ที่บ้านสะแกกรังมีการตั้งถิ่นฐานอย่างเก่าแก่มากตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ดังมีหลักฐานเชิงประจักษ์ คือ “วิหารวัดพิชัยปุณาราม” เนื่องจากพระพุทธรูปประธานในวิหารมีพุทธศิลป์ที่ผสมผสานรูปแบบระหว่างศิลปะแบบสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น นอกจากนี้ จากการศึกษารูปถ่ายเก่าพบว่า วิหารหลังเก่าของวัดขวิดมีรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาตอนปลาย ทว่าวิหารหลังดังกล่าวได้ถูกรื้อลงไปแล้ว ซึ่งปัจจุบันคือพื้นที่ตลาดสด และลานริมแม่น้ำสะแกกรังที่เทศบาลเมืองอุทัยธานีได้ปรับปรุงใหม่นั้นเอง

จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของขั้นตอนการจัดทำแผนที่แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าอุทัยธานี พบว่า ทำเลที่ตั้งของเมืองซึ่งอยู่ทางปากตะวันตกของแม่น้ำสะแกกรัง และอยู่ด้านหน้าภูเขาสะแกกรัง ทำให้ภาพรวมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองอุทัยธานีมีหน้าเมืองคือ “แม่น้ำ” และด้านหลังของเมือง คือ “ภูเขา” ถือเป็นชัยภูมิที่เป็นมงคลตามแบบแผนวัฒนธรรมจีนด้วย

นอกจากนี้ การตั้งเมืองให้หันหน้าลงสู่แม่น้ำสะแกกรังซึ่งก็คือการหันหน้าสู่ทิศตะวันออกนั้น ทำให้การออกแบบก่อสร้างเสนาสนะภายในวัดได้หันหน้าของตัวอาคารลงสู่แม่น้ำเพื่อเปิดรับการเข้าถึงสู่ทางทิศตะวันออกตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนาได้

ทั้งนี้ ในขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี และพื้นที่ต่อเนื่องมีแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นวัด และศาลเจ้า 12 แห่ง คือ วัดอุโปสถาราม (วัดโบสถ์) วัดธรรมโศภิต (วัดโค่ง) วัดมณีสถิตกปิฏฐาราม (วัดทุ่งแก้ว) วัดขวิด (ปัจจุบันเป็นวัดร้าง) วัดหลวงราชवास วัดใหม่จันทร์าราม วัดธรรมโฆษก (วัดโรงโค) วัดพิชัยปุณาราม ศาลเจ้ากวนอู ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง (ปุงเถ่ากง) ศาลเจ้าแม่ละอองสำลี (ปุงเถ่าม่า)

1

ชื่อ: วัดอุโปสถาราม (วัดโบสถ์)
พิกัด: 15°23'02.3"N 100°01'50.2"E
ที่ตั้ง: ตำบลสะแกกรัง

ภาพโดย: รัฐนกร ปิยะศิริโสภณ

“วัดอุโปสถาราม” เรียกกันว่า “วัดโบสถ์” ตั้งอยู่บนเกาะเทโพซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับฝั่งเมืองเก่าอุทัยธานี มีประวัติว่าสร้างขึ้นราวปี พ.ศ. 2325 ภายในผังบริเวณมีอาคารสำคัญหลายหลัง อาทิ “แพโบสถ์น้ำ” “ศาลาท่าน้ำ” “มณฑปแปดเหลี่ยม” ถัดเข้าไปเป็นฐานยกสูงรองรับ “อุโบสถ” “วิหาร” และ “เจดีย์ราย” นอกจากนี้ มีอาคารยกใต้ถุนสูงมีหลังคาทรงไทย คือ “หอประชุมอุทัยพุทธสภา” ซึ่งเก็บรักษาเอกสารโบราณและโบราณวัตถุ ถัดลึกเข้าไปเป็น “หมู่กุฏิ” อาคารต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นมรดกทางสถาปัตยกรรมทรงคุณค่ายิ่งของเมืองอุทัยธานี

2

ชื่อ: วัดขวิด
พิกัด: $15^{\circ}23'01.2''\text{N } 100^{\circ}01'42.3''\text{E}$
ที่ตั้ง: ถนนศรีอุทัย ตำบลอุทัยใหม่

“วัดขวิด” มีทำเลที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสะแกกรัง แต่เดิมเป็นวัดขนาดใหญ่ ปัจจุบันเป็นวัดร้างเหลือเพียงอุโบสถหลังเดียว เนื่องจากมีเหตุเพลิงไหม้บริเวณตลาดและชุมชนทางทิศใต้ และทิศตะวันตกของวัดขวิด ใน พ.ศ. 2478 จากเหตุดังกล่าวทำให้มีการจัดผังพื้นที่ใหม่เพื่อสร้างตลาด และขยายพื้นที่พาณิชยกรรม จึงขอรื้อถอนเสนาสนะไปปลูกใหม่ที่วัดทุ่งแก้ว ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดมณีสถิตกปิฏฐาราม” เพื่อคงรักษาความหมายคำว่า “แก้ว” อันเป็นชื่อเดิมของ “วัดทุ่งแก้ว” และความหมายของคำว่า “มะขวิด” อันเป็นชื่อเดิมของ “วัดขวิด” ที่ได้ผนวกเข้ามารวมเป็นวัดเดียวกัน

3

ชื่อ: วัดธรรมโฆษก (วัดโรงโค)
 พิกัด: 15°22'49.4"N 100°01'49.5"E
 ที่ตั้ง: ตำบลสะแกกรัง

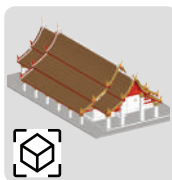

ภาพโดย: เกรียงไกร เกิดศิริ

“วัดธรรมโฆษก” เดิมชื่อ “วัดโรงโค” สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ราวปี พ.ศ. 2325 มีประวัติศาสตรบอกเล่ากันว่าเป็นวัดสำคัญที่เคยใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาของข้าราชการเมืองอุทัยธานี และเคยเป็นลานประหารนักโทษ ภายในวัดมีสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น คือ “วิหาร” และ “อุโบสถ” ซึ่งวางผังให้อยู่เคียงกัน หากมองเข้าไปจากหน้าวัดวิหารอยู่ทางขวามือ และอุโบสถอยู่ทางซ้ายมือ ทั้งนี้ความโดดเด่นของอุโบสถ คือ ผลงานศิลปกรรมตกแต่งซุ้มประตู-หน้าต่างด้วยปูนปั้นลวดลายพันธุ์พฤกษาและตัวละครในรามเกียรติ์ที่ลงสีตามแบบแผนของช่างจีน ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นผลงานการบูรณปฏิสังขรณ์ในชั้นหลังในช่วงที่เมืองอุทัยธานีมีชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมาก

4

ชื่อ: วัดพิชัยปรณาราม
พิกัด: 15°22'44.8"N 100°01'59.0"E
ที่ตั้ง: ถนนศรีอุทัย ตำบลอุทัยใหม่

“วัดพิชัยปรณาราม” จากการศึกษาารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวิหารและพุทธศิลป์พระประธาน จึงมีข้อเสนอว่าเป็นวัดที่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ทั้งนี้ มีประวัติศาสตร์บอกเล่าของวัดกล่าวว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในราวปี พ.ศ. 2301 โดยพระยาพิชัยสุนทร ผู้เป็นเจ้าเมืองอุทัยธานี ชักชวนพุทธศาสนิกชนร่วมกัน และเปลี่ยนชื่อจาก “วัดกร่าง” เป็น “วัดพิชัยปรณาราม” หรือที่นิยมเรียกกันว่า “วัดพิชัย”

ชื่อ: วัดมณีสถิตกปิฏฐาราม
พิกัด: 15°23'00.5"N 100°01'25.0"E
ที่ตั้ง: ตำบลอุทัยใหม่

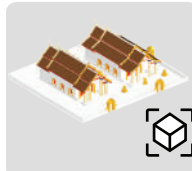

“วัดมณีสถิตกปิฏฐาราม” นามเดิม คือ “วัดทุ่งแก้ว” เริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. 2431 โดยพระอาจารย์แย้ม วัดโมลีโลกยาราม ซึ่งอุทิศมาพักที่ป่าไผ่ นายพุ่ม และนางพิน จึงได้สร้างศาลาพื้นกระดานถวายเป็นที่พัก และได้พัฒนาขึ้นเป็นวัดทุ่งแก้ว ต่อมาในปี พ.ศ. 2481 เกิดเหตุเพลิงไหม้ครั้งใหญ่ในละแวกวัดขวิดที่ริมแม่น้ำสะแกกรังด้วยเป็นย่านพาณิชยกรรมหนาแน่น จึงมีการวางผังพื้นที่บริเวณดังกล่าวใหม่ ประกอบกับวัดขวิดที่ตั้งอยู่นั้นก็ลุดทบทาลงมาก เนื่องจากตั้งอยู่ท่ามกลางพื้นที่การค้าขาย จึงได้รื้อถอนเสนาสนะออก รวมทั้งรื้อย้ายหมู่กุฏิเรือนไทยมาก่อสร้างไว้ที่วัดทุ่งแก้ว และเพื่อรักษาความทรงจำที่มีต่อชื่อวัดทุ่งแก้ว และวัดขวิด จึงเปลี่ยนชื่อวัดทุ่งแก้วเป็น “วัดมณีสถิตกปิฏฐาราม” ดังกล่าวมาข้างต้น

6

ชื่อ: วัดใหม่จันทาราม
พิกัด: 15°22'49.4"N 100°01'49.5"E
ที่ตั้ง: ตำบลอุทัยใหม่

“วัดใหม่จันทาราม” แต่เดิมเป็นวัดร้าง และกลับมาฟื้นฟูอีกครั้ง รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบผสมผสาน ทั้งศิลปะแบบไทย จีน และตะวันตกได้อย่างกลมกลืน เช่น การทำซุ้มประตู-ซุ้มหน้าต่างเป็นซุ้มโค้งแบบ ตะวันตกทาสีเหลือง หน้าบันตกแต่งด้วยภาพแกะ และการปั้นปูนลงสีตามแบบช่างจีน เป็นต้น

7

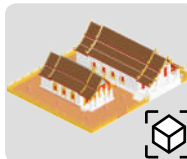
ชื่อ: วัดธรรมโคกิต (วัดโค้ง)
พิกัด: 15°23'17.5"N 100°01'46.3"E
ที่ตั้ง: ถนนศรีอุทัย ตำบลอุทัยใหม่

“วัดธรรมโคกิต” เดิมมีชื่อว่า “วัดราชภู่
จำนงโค้ง” ตั้งตามชื่อของ “หม่องโค้ง”
ชาวพม่าผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์
สร้างวัด ทว่าชาวชุมชนเรียกกันสั้น ๆ ว่า
“วัดโค้ง” ต่อมาในปี พ.ศ. 2482 จึงได้
เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดธรรมโคกิต”

8

ชื่อ: วัดหลวงราชาวาส
พิกัด: 15°22'50.2"N 100°01'38.0"E
ที่ตั้ง: ถนนท่าช้าง ตำบลอุทัยใหม่

“วัดหลวงราชาวาส” หรือที่เรียกกันว่า “วัดหลวง” มีทำเลที่ตั้งอยู่บนถนนท่าช้างติดกับวัดใหม่
จันทร์าราม สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา
ในปี พ.ศ. 2428 การวางผังวัดมีอุโบสถตั้งคู่วิหาร ในวิหารประดิษฐาน “หลวงพ่อในวิหาร”
เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิที่มีพุทธศิลป์ที่สวยงาม มีดอกบัวรองรับพระหัตถ์ ตกแต่งเสภาภายใน
วิหารด้วยภาพวาดสัญลักษณ์มงคล และเทพเจ้าแบบจีน

ชื่อ: ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง (ปรางค์กู่)
พิกัด: 15°22'55.7"N 100°01'45.3"E
ที่ตั้ง: 22 ถนนท่าช้าง ตำบลอุทัยใหม่

“ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง (ปรางค์กู่)” ไม่ปรากฏปีที่สร้าง เดิมเป็นอาคารไม้ขนาดเล็ก ต่อมา นายพิพัฒน์ พัฒนารณ (จิกชอย แซ่ตั้ง) คหบดีเชื้อสายจีนได้ร่วมมือกับผู้ค้าในตลาด และผู้อยู่อาศัยในย่านเมืองเก่าร่วมกันสร้างขึ้นใหม่เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2477 เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กผสมไม้ ตกแต่งด้วยองค์ประกอบแบบศิลปะจีน

ชื่อ: ศาลเจ้าแม่ละอองสำลี
พิกัด: 15°22'50.8"N 100°01'48.2"E
ที่ตั้ง: ตำบลอุทัยใหม่

“ศาลเจ้าแม่ละอองสำลี” หรือ “ศาลเจ้าปรางค์กู่” ตั้งอยู่บนถนนนครคีรี บริเวณทางแยกฝั่งตรงข้ามกับวัดใหม่จันทาราม สร้างก่อนศาลเจ้าพ่อหลักเมือง จึงมีอายุมากกว่า 100 ปี

ชื่อ: ศาลเจ้าพ่อกวานอู
พิกัด $15^{\circ}23'04.8''\text{N } 100^{\circ}01'43.8''\text{E}$
ที่ตั้ง: ถนนศรีอุทัย ตำบลอุทัยใหม่

“ศาลเจ้าพ่อกวานอู” เป็นศาลที่พ่อค้าชาวจีนที่ค้าขาย ทางเรือนิยมมาจอดเรือที่หน้าศาล ต่อมา ในปี พ.ศ. 2458 นายพิพัฒน์ พัฒนภรณ์ (จิกซอย แซ่ตั้ง) ร่วมกับกลุ่มพ่อค้าชาวไทย เชื้อสายจีนในเมืองอุทัยธานีร่วมกันสร้างศาลเจ้าพ่อกวานอูขึ้นมาใหม่

ชื่อ: ศาลเจ้าแม่ทับทิมอุทัยธานี
พิกัด $15^{\circ}22'59.8''\text{N } 100^{\circ}01'36.2''\text{E}$
ที่ตั้ง: 12 ซ.พระยาวิฑูรย์ ตำบลอุทัยใหม่

“ศาลเจ้าแม่ทับทิมอุทัยธานี” หรือ “ศาลเจ้าจื๋ยบ๊วยเนี้ย” เป็นศาลเจ้าของชาวจีนไหหลำ ต่อมา แป๊ะหยวน ตรอกโรงยาร่วมกันสร้างใหม่ ประดิษฐานรูปเคารพเจ้าแม่ทับทิมที่เป็นไม้แกะสลัก

งานดักบาตรเทโวโรหนะประจำปีของวัดสังกัสรัตนคีรี

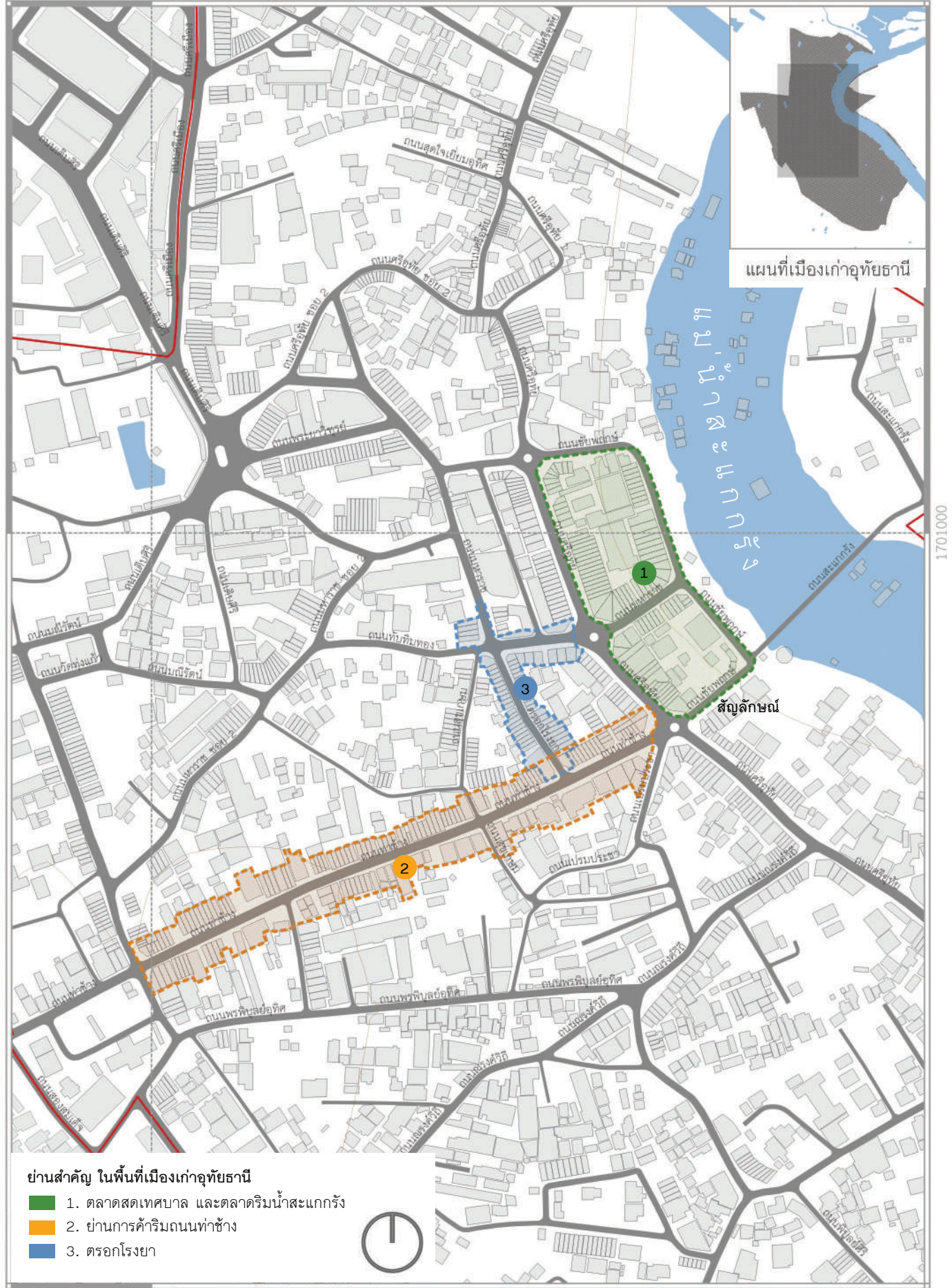
พระพุทธรูปมงคลศักดิ์สิทธิ์ พุทธศิลป์แบบสุโขทัย เดิมประดิษฐานอยู่ที่วัดขวิด ต่อมามีการรื้อถอนเสนาสนะของวัดขวิดเพื่อเปิดพื้นที่สำหรับการพัฒนา จึงได้มีการอัญเชิญมาประดิษฐานในพระมณฑปที่เชิงเขาสะแกกรังในวัดสังกัสรัตนคีรี

ภาพมุมสูงบรรยากาศตลาดเช้า
ที่ตลาดสดเทศบาลอุทัยธานี
ภาพโดย: อิศรชัย บุณเอร์รัตน์

ย่านสำคัญ ในพื้นที่ เมืองเก่าอุทัยธานี

แผนที่เมืองเก่าอุทัยธานี

แม่น้ำสะแกกรัง

สัญลักษณ์

ย่านสำคัญ ในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี

- 1. ตลาดสดเทศบาล และตลาดริมน้ำสะแกกรัง
- 2. ย่านการค้าริมถนนท่าช้าง
- 3. ตรอกโรงยา

ย่านสำคัญ ในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี

1. ตลาดสดเทศบาล และตลาดริมน้ำสะแกกรัง

“ย่านตลาดสดเทศบาล” และ “ตลาดริมน้ำสะแกกรัง” ในปัจจุบันปลูกขึ้นหลังเหตุเพลิงไหม้ครั้งใหญ่ในตัวเมืองอุทัยธานีเมื่อปี พ.ศ. 2478 จึงมีการจัดผังของเมืองใหม่ มีการปรับปรุงและตัดถนนใหม่ในพื้นที่ 3 สาย คือ “ถนนศรีอุทัย” “ถนนมหาราช” และ “ถนนชัยพฤกษ์” จึงได้ดำเนินการย้ายเสนาสนะและนมัสการพระสงฆ์จากวัดขวิดเข้าร่วมกับวัดทุ่งแก้ว

เมื่อมีการการจัดรูปและพัฒนาพื้นที่ขึ้นใหม่นั้น มีการก่อสร้างตึกแถวที่ตอบโจทย์ทั้งการอยู่อาศัยและพาณิชย์กรรมอยู่ในอาคารหลังเดียวกัน และเลือกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ช่วงต้น (Early Modern) ที่มีความนิยมแพร่หลายในช่วงเวลาดังกล่าว โดยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมนั้นแสดงถึงความต้องการใช้สอยที่แท้จริง แสดงลักษณะความมั่นคงแข็งแรง ไม่ตกแต่งรายละเอียดมากสอดคล้องกับการใช้งาน และการดูแลรักษา อาคารชั้นล่างใช้ในกิจการพาณิชย์กรรมจึงมีบาทวิถีด้านหน้าที่มีการยื่นชายคากันสาดออกมาเพื่อกันแดดกันฝนให้กับผู้ที่มาจับจ่ายใช้สอยและใช้ทางเดิน

ตึกแถวริมถนนชัยพฤกษ์ล้อมรอบตลาดสดเทศบาลริมน้ำสะแกกรัง เป็นอาคารแบบสมัยใหม่ช่วงต้น (Early Modern) สร้างขึ้นหลังจากเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่เมื่อปี พ.ศ. 2478

ภาพโดย: จักรินทร์ ปิยะศิริโสพล

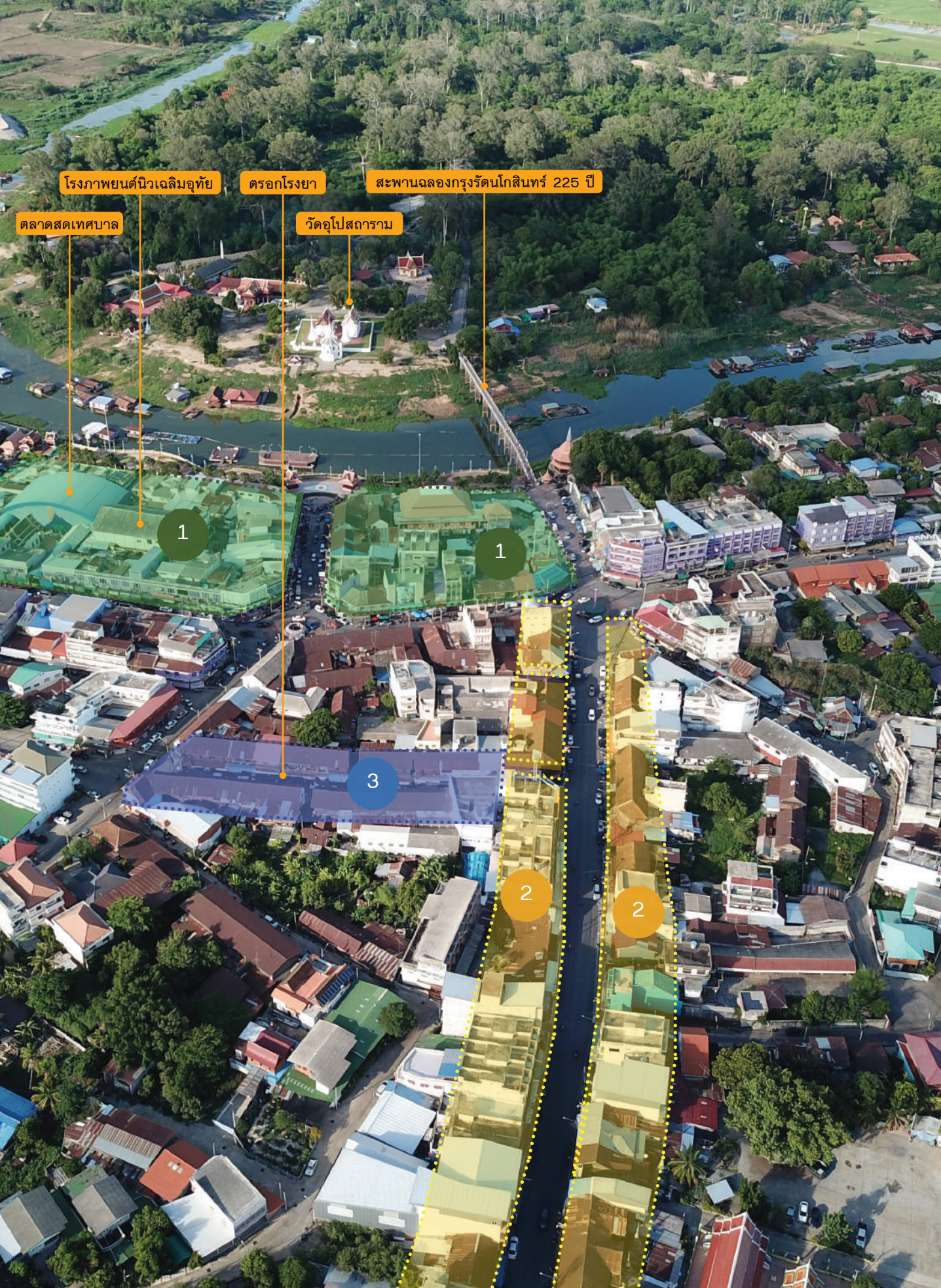

ภาพโดย: รัฐนกร ปิยะศิริโสพล

บรรยากาศ และความคึกคักของตลาดสดริมแม่น้ำสะแกกรังในช่วงเวลาต่าง ๆ

ภาพโดย: รัฐนกร ปิยะศิริโสพล

โรงภาพยนตร์นิวเฉลิมอุทัย

ตรอกโรงยา

สะพานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 225 ปี

ตลาดสดเทศบาล

วัดอุโปสถาราม

1

1

3

2

2

2. ย่านการค้าริมถนนท่าช้าง

ตลอดแนวถนนท่าช้าง ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ท่าช้างซึ่งเป็นท่าสำคัญของเมืองเก่าอุทัยธานี ซึ่งปัจจุบันได้มีการก่อสร้างสะพานคลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี เชื่อมระหว่างฝั่งเมืองเก่าอุทัยธานีกับเกาะเทโพ จากท่าช้างตัดถนนตรงเข้าไปยังที่ตั้งของวัดสังกัสรัตนาราม ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหัวเขาสะแกกรัง ถนนท่าช้างจึงเปรียบเป็นแกนสำคัญทางจิตวิญญาณของเมืองอุทัยธานี และในปัจจุบันก็เป็นถนนที่มีเส้นทางเชื่อมต่อจากเส้นทางเข้าเมือง ทำให้ถนนท่าช้างเปรียบเป็นประตูทางเข้าสู่เมืองอุทัยธานี

ในอดีตบริเวณร้านค้านับตั้งแต่ร้านข้าวมันไก่โกดี ฝั่งเดียวกันเรื่อยมาจนถึงซอยถนนสุขเกษมเป็นที่ตั้งของร้านค้าขายสังฆภัณฑ์ ซึ่งอยู่ในละแวกวัดหลวงราชवास ปัจจุบันย่านถนนท่าช้างเป็นที่ตั้งของภาคธุรกิจสำคัญ อาทิ ธนาคาร ร้านค้า ร้านอาหาร และร้านค้าแฟรนไชส์ใหม่ เนื่องจากเป็นแกนถนนที่เชื่อมมาจากทางเข้าเมืองอุทัยธานี ทว่าแม้จะมีการพัฒนาเพื่อตอบโจทย์การใช้สอยร่วมสมัย แต่ก็ยังรักษาสำนึกในถิ่นที่และบรรยากาศของเมืองเก่าก็ยังคงอยู่คู่กับบ้านเรือนเก่าแก่ไว้ได้

นอกจากนี้ ในย่านถนนท่าช้างยังเป็นที่ตั้งของบ้านของบุคคลสำคัญในอดีต เช่น บ้านขุนกอบภัยกิจ และร้านค้าดั้งเดิมที่อยู่คู่กับเมืองเก่าอุทัยธานีมาอย่างยาวนานมากกว่า 40 ปี เช่น ร้านกาแฟโบราณของป่าทอง และร้านยาแผนโบราณของหมอวีรติ เป็นต้น

3. ตรอกโรงยา

“ตรอกโรงยา” เป็นย่านที่ได้รับการพัฒนาพื้นที่ตลอดสองฟากถนนด้วยการก่อสร้างเรือนแถวไม้ และมีโรงยาฝิ่นของเจ้าแก้วจิกซอย จึงเป็นที่มาของชื่อตรอกแห่งนี้ ในอดีตตรอกโรงยาจึงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจอีกแหล่งนอกเหนือไปจากย่านชุมชนตลาดริมน้ำ จึงมีทั้งโรงแรมที่พัก ร้านอาหาร และสถานบันเทิงต่าง ๆ สร้างความคึกคักและฐานะทางเศรษฐกิจแก่ผู้ประกอบการธุรกิจในย่านอย่างมาก

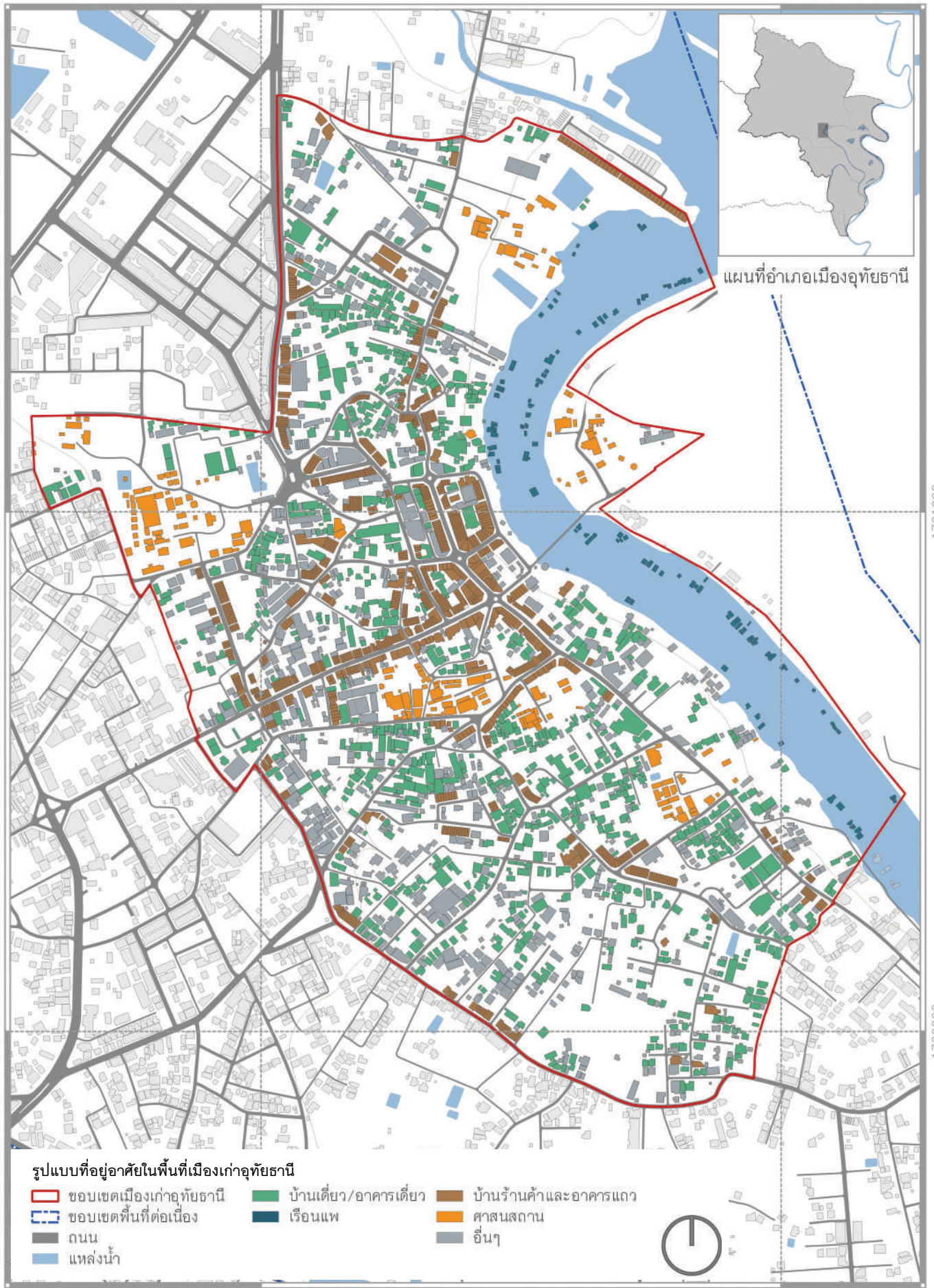
ต่อมา มีการประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 37 โดยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ลงวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2501 ให้เลิกจำหน่ายและเสพฝิ่นโดยเด็ดขาดตั้งแต่วันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2502 โรงยาฝิ่นก็เลิกกิจการไป นับจากนั้นตรอกโรงยาในฐานะของแหล่งโรงยาฝิ่นก็ซบเซาลงด้วยเป็นแต่เพียงชุมชนสำหรับการอยู่อาศัยและการค้าขายที่ไม่เข้มข้นเช่นในอดีต บ้านเรือนต่าง ๆ จึงปิดหน้าบ้านกันเป็นจำนวนมาก

ทว่าในเวลาต่อมา ในปี พ.ศ. 2558 เกิดการรวมกลุ่มกันของชาวตรอกโรงยา ชุมชนอุทัยเมืองวิไล ภายใต้การหนุนเสริมความรู้และความเข้มแข็งจากหน่วยงานวิชาการ คือ มหาวิทยาลัยนเรศวร และหน่วยงานภาครัฐ คือ การเคหะแห่งชาติ ได้ดำเนินโครงการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และเสริมศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น จนนำไปสู่การจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนและริเริ่มการจัดกิจกรรมถนนคนเดินเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชนผ่านการอนุรักษ์แหล่งเรียนรู้ และการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งชุมชนตรอกโรงยากลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของอุทัยธานีในปัจจุบัน

ภาพบน: ความคึกคักของการจัดกิจกรรมถนนคนเดินตรอกโรงยาซึ่งจัดกิจกรรมช่วงเย็นถึงหัวค่ำที่ในตรอกโรงยา
ภาพล่าง: บรรยากาศตรอกโรงยาในตอนกลางวัน

การจําแนกรูปแบบ
การอยู่อาศัย ในพื้นที่
เมืองเก๋าอุทัยธานี

การจำแนกรูปแบบที่อยู่อาศัย ในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี

จากโครงการศึกษาเพื่อกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานีได้กำหนดขอบเขต “พื้นที่เมืองเก่า” หรือ “พื้นที่หลัก (Core Zone)” มีเนื้อที่รวมกันทั้งหมด 1.69 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,058.87 ไร่ ทั้งนี้ จากแผนที่ในหน้า 110 แสดงการจำแนกรูปแบบอาคารตามอยู่อาศัย โดยกำหนดให้ สีนํ้าเงิน คือ เรือนแพ สีนํ้าตาล คือ บ้านร้านค้าและอาคารแถว สีเขียว คือ บ้านเดี่ยว และสีส้ม คือ ศาสนสถาน

สำหรับพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานีมีการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบที่อยู่อาศัยที่หลากหลาย ทั้ง “ชุมชนฐานน้ำ (Water-Based Community)” และ “ชุมชนฐานแผ่นดิน (Landed-Base Community)”

ทั้งนี้ ชุมชนเรือนแพก่อสร้างที่อยู่อาศัยเป็น “เรือนลอยน้ำ” หรือ “เรือนแพ” ในแม่น้ำสะแกกรัง ซึ่งมีการปรับตัวและปรับทำเลที่ตั้งของเรือนแพตามพลวัตของกระแสนํ้า โดยเลือกทำเลจอดอยู่บริเวณที่มีทํานํ้าหรือชายตลิ่งสาธารณะที่สามารถเชื่อมขึ้นไปยังบนฝั่งได้โดยง่าย ดังจะเห็นได้ว่า เรือนแพจะจอดอยู่ฝั่งเกาะเทโพมากกว่าฝั่งเมืองเก่าอุทัยธานี จากการสัมภาษณ์ ทำให้ทราบว่า สาเหตุที่ชาวแพนิยมจอดแพริมตลิ่งฝั่งเกาะเทโพ เพราะมีลักษณะกายภาพไม่ชัน จนเกินไป เพราะตลิ่งฝั่งเมืองก่อสร้างเป็นเขื่อนและถมหินจนตลิ่งมีความสูงและชัน หากระดับนํ้าลดลงอย่างรวดเร็ว จนชาวแพไม่อาจย้ายแพได้ทันท่วงที จนแพเกยแห้งก็จะทำให้โครงสร้างของเรือนแพเสียหาย อีกทั้งพื้นที่ฝั่งเมืองในปัจจุบันไม่มีทำเลทํานํ้าที่จะเชื่อมต่อลงไปยังแพ แม้จะมีทํานํ้าสาธารณะบริเวณตลาดสดเทศบาลที่พัฒนาขึ้นเพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจที่เข้าถึงได้โดยสาธารณะ ซึ่งรู้สึกไม่เป็นส่วนตัวจึงไม่นําแพมาจอดบริเวณทํานํ้าริมฝั่งตลาดสดดังกล่าว

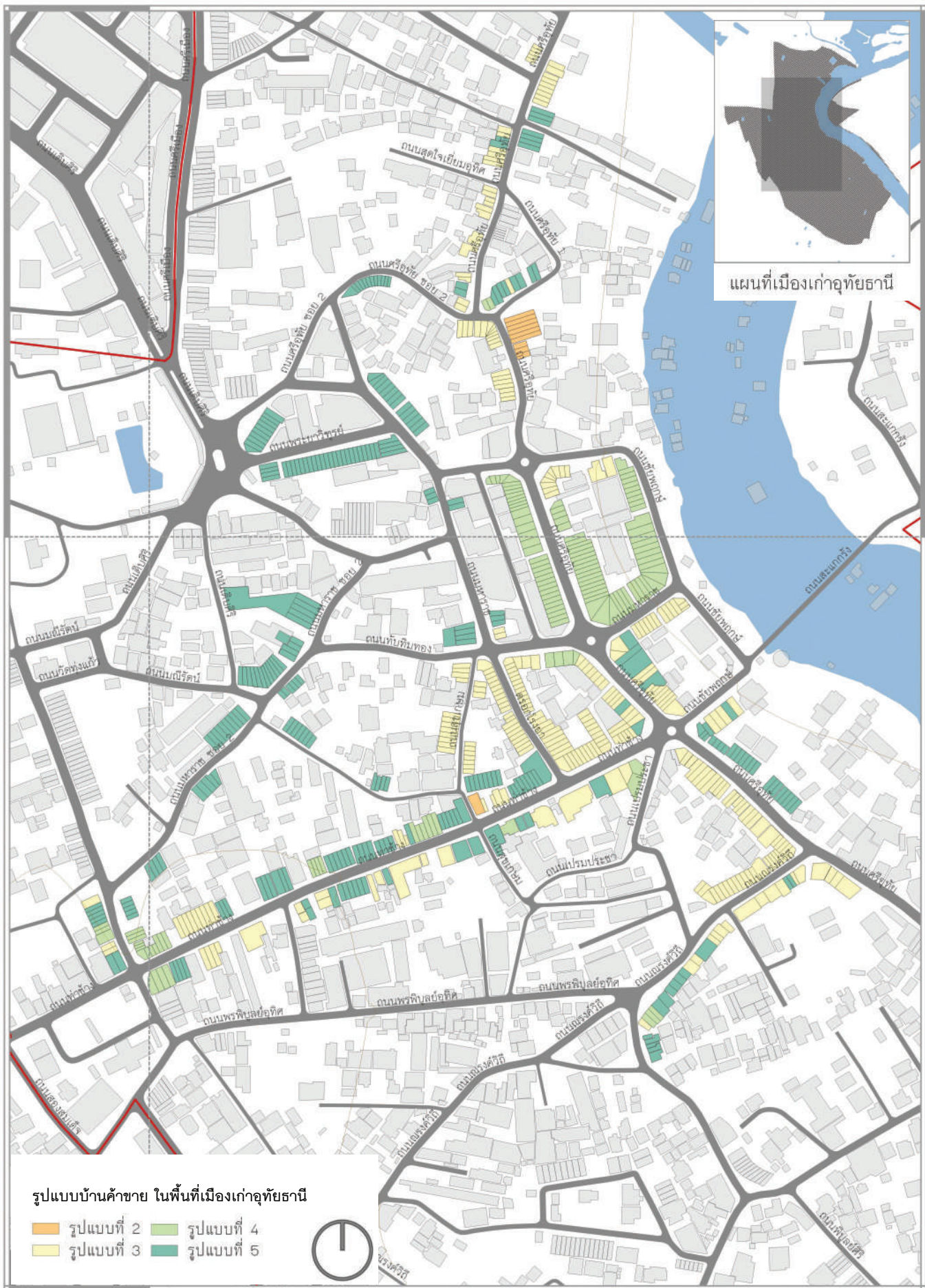
สำหรับการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ขอบเขตเมืองเก่าอุทัยธานีมีการก่อสร้างบ้านเรือนร่วมกันเป็นย่านการค้ามาตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยก่อสร้างในรูปแบบบ้านร้านค้า (Shop House) เป็นเรือนแถวไม้ (Wooden Row House) ซึ่งต่อมาประสบอัคคีภัยในปี พ.ศ. 2478 จึงมีการจัดรูปพื้นที่ พัฒนาเส้นทางสัญจร ตลอดจนการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคขึ้นใหม่ จึงก่อสร้างอาคารตึกแถวคอนกรีตเสริมเหล็กขึ้นแทนที่ ต่อมาเมืองอุทัยธานีออกไปตามเส้นทางถนนศรีอุทัย ถนนท่าช้าง และถนนสายอื่น ๆ ก็มีการก่อสร้างอาคารตึกแถวคอนกรีตเสริมเหล็กอยู่เคียงคู่ด้วย ทั้งนี้ อาคารที่เป็นบ้านร้านค้าทั้งเรือนแถวไม้และตึกแถวคอนกรีตเสริมเหล็กได้กำหนดให้แสดงในแผนที่ด้วยสีนํ้าตาล ซึ่งจะเห็นว่าเกาะตัวอยู่ตลอดแนวถนนหลักที่เป็นย่านการค้า

ทั้งนี้ อาคารที่กำหนดให้เป็นสีเขียว คือ อาคารที่อยู่อาศัยแบบอาคารเดี่ยว ซึ่งจะเห็นว่ามีการกระจายตัวออกมาจากย่านการค้าตามถนนสายต่าง ๆ โดยรอบพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี

ภาพถ่ายมุมสูงแสดงย่านพาณิชย์กรรมในเมืองเก่าอุทัยธานี
ภาพโดย: อิศรชัย บุระนอร์จน

พัฒนาการรูปแบบ
บ้านร้านค้า ในพื้นที่
เมืองเก่าอุทัยธานี

พัฒนาการรูปแบบบ้านร้านค้า ในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี

แบบแผนในการมีพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่พาณิชยกรรมอยู่ภายในอาคารหลังเดียวกัน เป็นเอกลักษณ์ของการจัดการพื้นที่ใช้สอยในบ้านเรือนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในย่านการค้าขายในชุมชนเมืองต่าง ๆ ของชาวจีน เรียกบ้านตามแบบแผนนี้ว่า “บ้านร้านค้า (Shop House)” ทั้งนี้ นับเป็นพันปีมาแล้วที่พ่อค้าวานิชชาวจีนได้ออกเดินทางมาจากดินแดนมาตุภูมิเพื่อแสวงหาโชคและโอกาสที่จะสร้างความมั่งคั่งและเพื่อจะนำทรัพย์สินส่งกลับไปยังดินแดนต้นทาง ทั้งนี้ เมื่อคนจีนโพ้นทะเล (Oversea Chinese) ได้เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองท่าต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในประเทศไทย ก็ลงหลักปักฐานตามเมืองท่าเริ่มต้นประกอบธุรกิจและแสวงหาโอกาสทางธุรกิจเพิ่มเติมเพื่อสร้างความมั่งคั่ง ซึ่งแรกเริ่มนั้นตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณปากแม่น้ำสายต่าง ๆ ที่ไหลมาบรรจบกับทะเล อาทิ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำบางปะกง ต่อมาได้ขยับตัวเข้าไปตั้งถิ่นฐานและแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจยังดินแดนหลังเมืองท่าที่อยู่ตอนในแผ่นดินของแม่น้ำสายต่าง ๆ เหล่านั้นเอง

สำหรับอุทัยธานี กลุ่มชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มแรก ๆ คือ “ชาวจีนแต้จิ๋ว” ซึ่งในพื้นที่ภาคกลางตอนบนมีคนจีนแต้จิ๋วเข้ามาตั้งถิ่นฐานมาแล้วตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างช้า ดังตัวอย่าง พระราชบิดาของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็เป็นชาวจีนแต้จิ๋วจากเมืองเฉิงไห้ที่อพยพมาลงหลักปักฐานที่เมืองตาก เป็นต้น สำหรับ “ชาวจีนไหหลำ” นั้นก็เป็นผู้มีบทบาทในเมืองอุทัยธานี แต่เดินทางเข้ามาในพื้นที่เป็นลำดับต่อมา

จากการศึกษาพบว่า ในเมืองเก่าอุทัยธานีมีชาวไทยเชื้อสายจีนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นผู้มีเชื้อสายจีนแต้จิ๋วและจีนไหหลำเป็นหลัก ซึ่งได้นำพาสัมภาระทางวัฒนธรรม (Cultural Baggage) ด้านแบบแผนในการอยู่อาศัยในลักษณะของบ้านร้านค้า (Shop House) มาปลูกสร้างเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาความเป็นย่านพาณิชยกรรมในเมืองเก่าอุทัยธานีด้วย

จากการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมทางสถาปัตยกรรมบ้านร้านค้าในอุทัยธานีใช้ข้อมูลจากภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ และพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อการเสด็จประพาสอุทัยธานี ครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2449 ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่า มีการสร้างเรือนแถวไม้ริมถนนและก่อสร้างเป็นอาคารสองชั้น นับเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาย่านพาณิชยกรรมด้วยการก่อสร้างตลาด และเรือนแถวไม้ในย่านตลาดเมืองอุทัยธานี และสามารถจำแนกรูปแบบได้ดังนี้

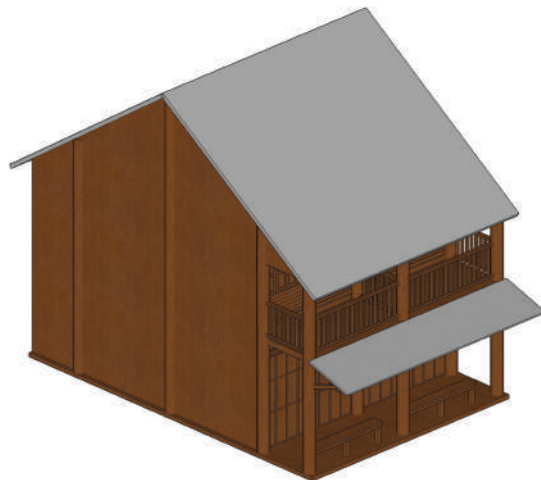
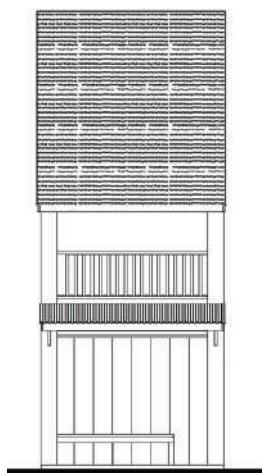
สถาปัตยกรรมบ้านร้านค้าแบบที่ 1

สถาปัตยกรรมบ้านร้านค้าแบบที่ 1 เป็นรูปแบบที่ก่อสร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2449 ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นต้นทางของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมอาคารบ้านร้านค้าในย่านตลาดเมืองอุทัยธานี ดังมีหลักฐานยืนยันจากภาพถ่ายฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ที่ทรงบันทึกไว้ในคราวเสด็จประพาสยังอุทัยธานีครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2449 และทรงมีพระราชหัตถเลขากล่าวถึงลักษณะทางสถาปัตยกรรมว่าเป็นอาคาร 2 ชั้น หลังคามุงจาก ปัจจุบันไม่พบเรือนแถวกลุ่มนี้แล้ว สันนิษฐานว่าคงประสบเหตุในคราวอัคคีภัยใหญ่บริเวณตลาดนั่นเอง

จากภาพแสดงลักษณะว่าเป็นเรือนแถวไม้สร้างต่อเนื่องกันสองฟากถนน มีความสูง 1-2 ชั้น หลังคาทรงจั่วมุงด้วยกระเบื้องดินเผาและสังกะสี และจากพระราชหัตถเลขาแสดงให้เห็นว่ายังใช้หลังคาที่ทำจากใบไม้ นำมามุงหลังคาด้วย โครงสร้างเสาไม้ซุงกลม ผนังไม้กระดาน ด้านหน้าอาคารชั้นล่างยื่นหลังคากันสาดมุงด้วยสังกะสีคลุมทางเดินเท้า ส่วนผนังทั้งสองชั้นมีระยะถอยลึกเข้าไปภายในอาคารเพื่อใช้งานพื้นที่ดังกล่าว ชั้นบนใช้งานเป็นระเบียง ส่วนชั้นล่างใช้งานเป็นพื้นที่ค้าขาย ประตูทางเข้าหลักเป็นบานเฟี้ยมไม้สามารถเปิดเป็นช่องโล่งได้ตลอดช่วงแนวเสา ส่วนค้ายันหรือระเบียงกันตานั้นเป็นไม้เรียบเกลี้ยง ไม่มีการประดับตกแต่งใด ๆ

ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. 2449 แสดงรูปสถาปัตยกรรมบ้านร้านค้า แบบที่ 1 ในย่านตลาดสดที่ได้เสด็จพระราชดำเนินผ่าน

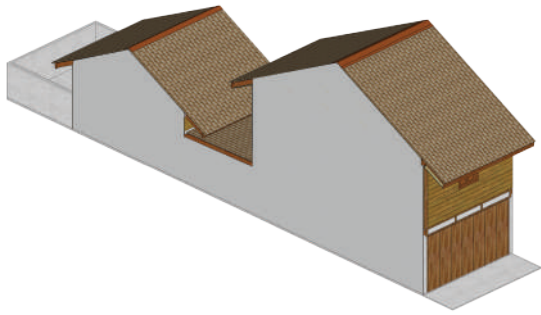
แบบสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมบ้านร้านค้า แบบที่ 1 เขียนจากภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อปี พ.ศ. 2449 เป็นบ้านสองชั้น โครงสร้างเสาไม้ มีระเบียงด้านหน้า และกันสาด ใช้พื้นที่ได้ระเบียงหน้าสำหรับการออกร้าน ค้าขาย

สถาปัตยกรรมบ้านร้านค้าแบบที่ 2

สถาปัตยกรรมบ้านร้านค้าแบบที่ 2 สร้างระหว่างปี พ.ศ. 2450-2465 ใช้กรณีศึกษาจากเรือนขุนกอบกัยกิจ และเรือนแถวไม้ที่อยู่แถบถนนศรีอุทัยชุมชน 8 บ้านเหนือ บ้านเดิม สะพานยาว มีทำเลที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากบ้านฮกแซตตั้ง

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของบ้านร้านค้าแบบที่ 2 มีลักษณะเป็นอาคารไม้ สูง 1-2 ชั้น หลังคาทรงจั่วมุงด้วยกระเบื้องดินเผาและสังกะสี ส่วนโครงสร้างอาคารมีทั้งไม้ซุงกลม และ ไม้เนื้อแข็งไสปรับผิวให้เรียบ ผนังด้านหน้าอาคารชั้นบน-ล่างตั้งอยู่ในระนาบเดียวกันวางขีดริม ทางเดินเท้า ยื่นหลังคา กันสาดมุงด้วยสังกะสีคลุมทางเดินนั้น ผนังตีไม้ตีชิดใช้ไม้หน้ากว้าง และ เสาร่องเพื่อทอนของแผ่นไม้ให้มีขนาดดูสมสัดส่วน ประตูทางเข้าหลักมี 2 แบบ คือ ประตู บานเพี้ยมไม้ และประตูบานเปิดคู่ไม้ซึ่งใช้ร่วมกับบานฝาถึง ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการเปิดพื้นที่ ด้านหน้าให้โล่งตลอดช่วงเสา เหนือประตูเป็นช่องระบายอากาศ หน้าต่างชั้นบนเป็นบานเปิดคู่ พบหลายรูปแบบทั้งลูกฟักบานทึบ ลูกฟักกระดานดุน บานเกล็ดติดตาย และหน้าต่างบานเปิดคู่ ร่วมกับช่องลมกระเบื้องปรูลวดลายอย่างจีนอีกด้วย มีลักษณะที่โดดเด่นจากองค์ประกอบตกแต่ง แบบจีนทั้งงานไม้แกะสลักและภาพเขียนสี

บ้านขุนกอบกัยกิจเป็นกรณีศึกษาที่หาได้ยากยิ่งของรูปแบบเรือนร้านค้าแบบที่ 2 และมีความน่าสนใจในเรื่องภูมิปัญญาในการก่อสร้างซึ่งใช้โครงสร้างไม้ไผ่สานฉาบด้วยดินแล้วไล้ด้วย น้ำปูนขาว เพื่อลดน้ำหนักผนังของอาคารลง ทว่าภาพรวมยังคงรักษาบรรยากาศและความรู้สึกถึงเป็นอาคารเครื่องก่อตามแบบแผนการก่อสร้างของจีนได้อย่างน่าสนใจอีกด้วย

ผนังไม้แผ่นใหญ่ ดีแนวอน

ประตูบานเฟี้ยมไม้แผ่นใหญ่

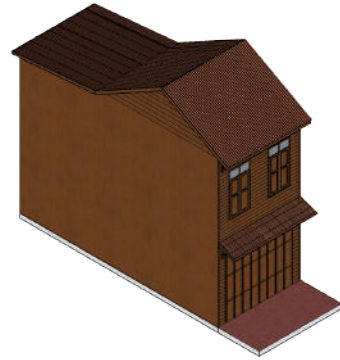
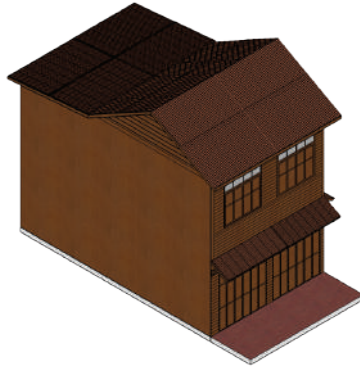
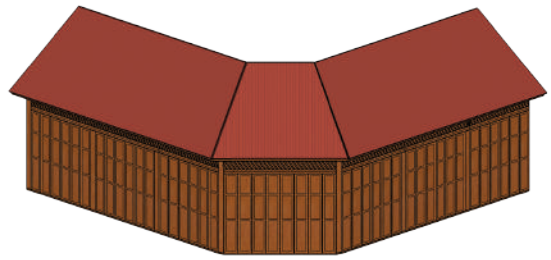
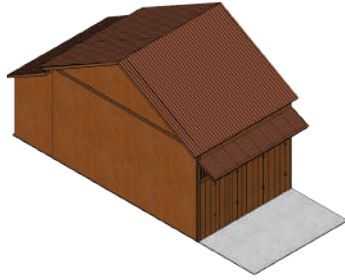

ภูมิปัญญาในการก่อสร้างฝาผนังเป็นโครงไม้ไผ่สาน ฉาบด้วยดินผสมเศษวัสดุก่อสร้างและไล้ด้วยน้ำปูนขาว สร้างบรรยากาศภาพรวมให้แสดงคุณลักษณะเป็นอาคารเครื่องก่อ

สถาปัตยกรรมบ้านร้านค้า แบบที่ 2 สร้างระหว่างปี พ.ศ. 2450-2465 โดยมีเรือนกรณีศึกษาสำคัญ คือ เรือนขุนกอบกัยกิจ และเรือนแถวไม้ละแวกบ้านฮกแซตัง

สถาปัตยกรรมบ้านร้านค้าแบบที่ 3

สถาปัตยกรรมบ้านร้านค้าแบบที่ 3 เป็นรูปแบบที่สร้างขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2465-2478 ลักษณะเป็นอาคารไม้ มีความสูง 1-2 ชั้น หลังคาทรงจั่วมุงด้วยกระเบื้องดินเผา และสังกะสี โครงสร้างอาคารเป็นไม้เนื้อแข็งไสปรับผิว ผนังอาคารชั้นบน-ล่างเป็นผนังไม้ตีซ้อนเกล็ด ด้านหน้าอาคารมีหลังคาทึบมุงด้วยสังกะสีคลุมทางเดินเท้า ประตูเป็นบานเฟี้ยมไม้ เหนือประตูเจาะช่องลมระบายอากาศ หน้าต่างชั้นบนเป็นบานเปิดคู่ อาคารบางหลังมีช่องหน้าต่างที่เปิดลงจรดระดับพื้นชั้นสองและมีราวกันตกคล้ายกับเป็นช่องประตู บ้านร้านค้าแบบนี้สร้างแพร่หลายบนถนนท่าช้าง ถนนศรีอุทัย

ความหลากหลายของรูปแบบสถาปัตยกรรมบ้านร้านค้า แบบที่ 3 มีช่วงเวลาก่อสร้างระหว่าง ปี พ.ศ. 2465-2478 พบกระจายตัวอยู่บนถนนศรีอุทัย และถนนท่าช้าง

สถาปัตยกรรมบ้านร้านค้าแบบที่ 4

สถาปัตยกรรมบ้านร้านค้าแบบที่ 4 เป็น “ตึกแถว” ซึ่งหากจัดหมวดหมู่ตามรูปแบบพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมจะจัดอยู่ในสมัยใหม่ช่วงต้น (Early Modern) มีการก่อสร้างอยู่ระหว่างปี พ.ศ. 2481-2495

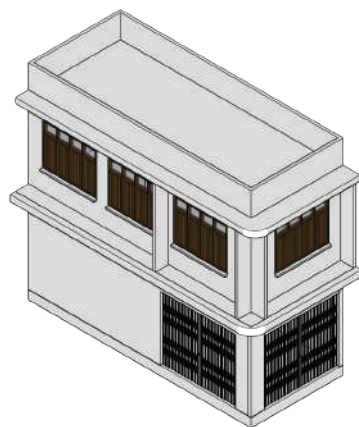
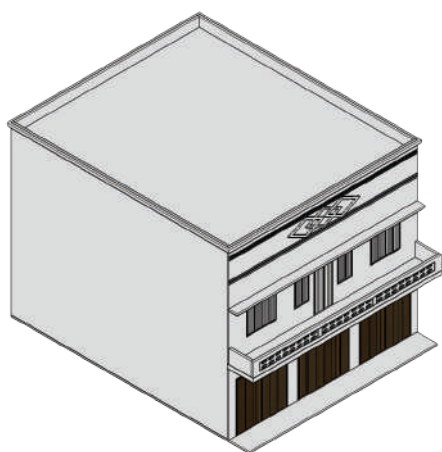
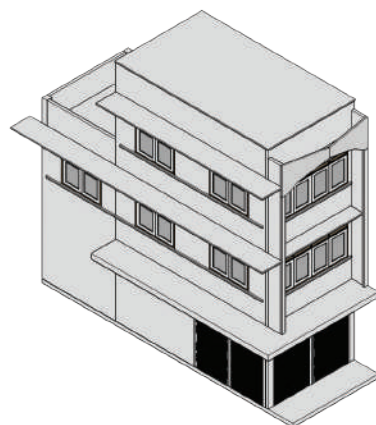
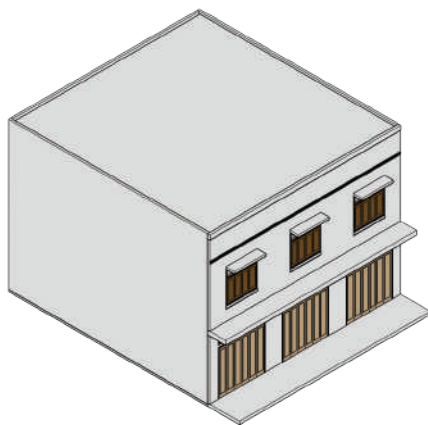
ตัวอาคารสูง 2 ชั้น ระบบการก่อสร้างแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งเป็นเทคโนโลยีใหม่ในการก่อสร้างในช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งนี้ ด้วยเทคโนโลยีการก่อสร้างดังกล่าวนี้สามารถก่อรูปทรงได้หลากหลายกว่าอาคารโครงสร้างไม้ ตลอดจนสามารถมีระยะยื่นของโครงสร้างออกจากโครงสร้างหลักได้โดยไม่ต้องมีเสารับน้ำหนักที่ปลายส่วนยื่น

นอกจากนี้ ทศนคติที่มีต่อคุณสมบัติของคอนกรีตเสริมเหล็ก ยังตอบโจทยในการพัฒนาในพื้นที่อุทัยธานี ซึ่งนอกเหนือจากการให้ภาพลักษณ์ของการเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่แล้ว อาคารคอนกรีตเสริมเหล็กที่ก่อสร้างขึ้นเหล่านี้ยังช่วยสร้างความมั่นใจว่ามีความคงทนถาวรมากกว่าอาคารที่ก่อสร้างด้วยไม้ เนื่องจากย่านตลาดสดเมืองอุทัยธานีนั้นได้สูญลงจากเหตุมหาอัคคีภัยเมื่อปี พ.ศ. 2478 นั่นเอง

สำหรับโครงสร้างอาคารเป็นเสา-คานคอนกรีตเสริมเหล็ก ผนังด้านหน้าอาคารชั้นบนและชั้นล่างตั้งอยู่บนระนาบเดียวกัน ผนังอาคารก่อด้วยอิฐมวลเบา มีการใช้แผงบังแดด (Fin) ในระนาบตั้งและนอน มีกันสาดคอนกรีตคลุมทางเดินเท้า บานประตูเป็นบานเหล็กยึด เหนือขึ้นไปเป็นช่องระบายอากาศรูปสี่เหลี่ยมคี่ด หน้าต่างชั้นบนมีทั้งบานเปิดคู่ และบานเปิดเดี่ยว ลักษณะบานมีทั้งลูกฟักบานทึบและลูกฟักกระจก โดยเหนือหน้าต่างเป็นช่องแสงกระจก ซึ่งกระจกเป็นอีกวัสดุสมัยใหม่ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในช่วงนี้

หลังคาอาคารเป็นหลังคาราบ (Slab) หรือที่เรียกว่าเป็นดาดฟ้า มีกันสาด และมีแผงกรอบอาคาร (Parapet) หลังคาดาดฟ้าคอนกรีตเสริมเหล็กช่วยเพิ่มพื้นที่และความหลากหลายของรูปแบบการใช้สอย ทว่าด้วยเทคโนโลยีการก่อสร้างและคุณสมบัติของวัสดุทำให้มีน้ำรั่วซึม ทำให้มีการแก้ปัญหาด้วยการสร้างโครงสร้างหลังคาด้วยกระเบื้องซีเมนต์เพื่อแก้ปัญหาในอาคารบางหลัง

ตึกแถวในกลุ่มนี้มีจำนวนที่เพิ่มขึ้นบริเวณตลาดสดริมแม่น้ำสะแกกรังบนถนนมหาราช ถนนท่าช้าง และถนนศรีอุทัย ซึ่งบริเวณนี้เป็ย่านที่มีการจัดรูปและก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานใหม่หลังจากเหตุเพลิงไหม้ใหญ่ในปี พ.ศ. 2478 จึงได้รู้เสนาสนะของวัดขวิดออกไปรวมกับวัดทุ่งแก้ว ในปี พ.ศ. 2481 เอื้อให้สามารถพัฒนาและจัดการพื้นที่บริเวณอย่างมีคุณภาพ และคงได้ปลูกสร้างตึกแถวกลุ่มนี้ขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งนี้ จากการศึกษาภาพถ่ายมุมสูงในปี พ.ศ. 2494 (ในหน้า 76-77) จะเห็นว่ามีการก่อสร้างตึกแถวชุดดังกล่าวแล้วนั่นเอง

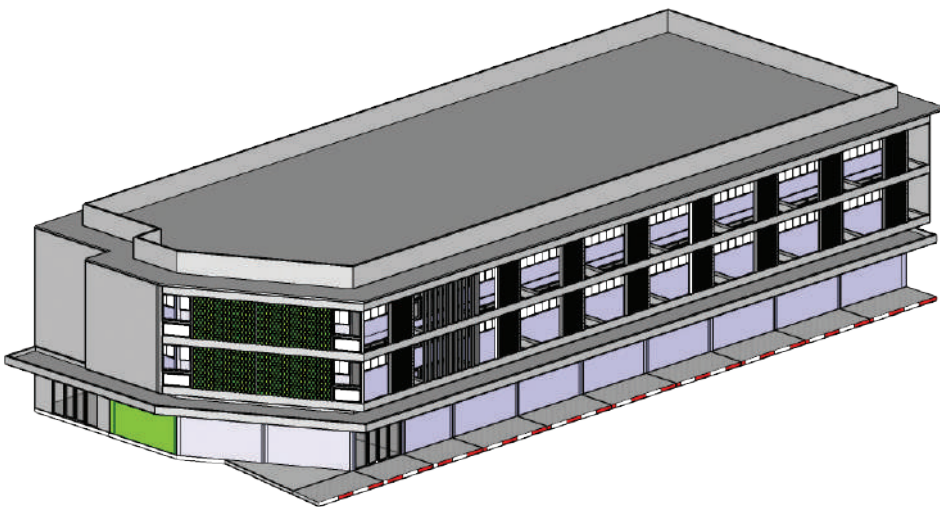

ความหลากหลายของรูปแบบสถาปัตยกรรมบ้านร้านค้า แบบที่ 4 เริ่มก่อสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2478 เป็นต้นมา สร้างกระจายตัวอยู่บนถนนมหาราช ถนนศรีอุทัย และถนนท่าช้าง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนาและจัดรูปพื้นที่ขึ้นใหม่ภายหลังเหตุการณ์ไฟไหม้ใหญ่ในปี พ.ศ. 2478

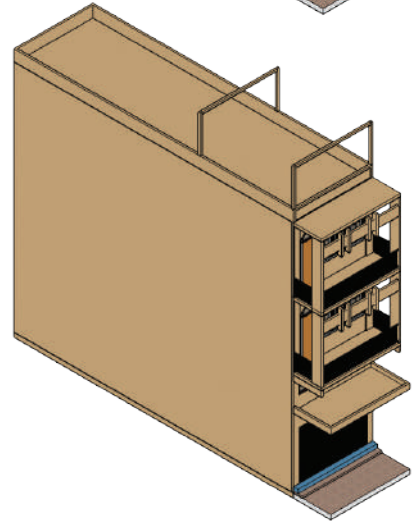
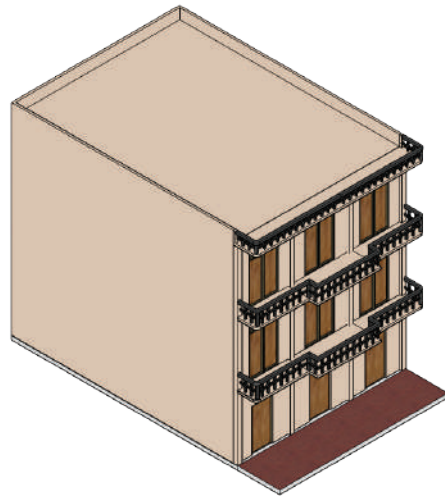
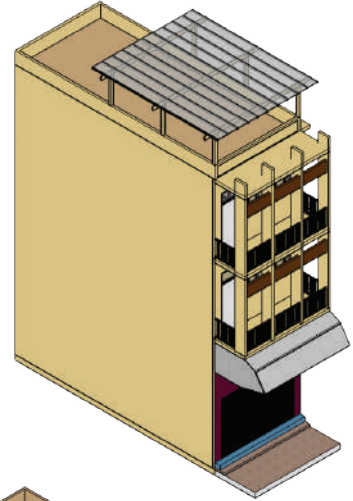
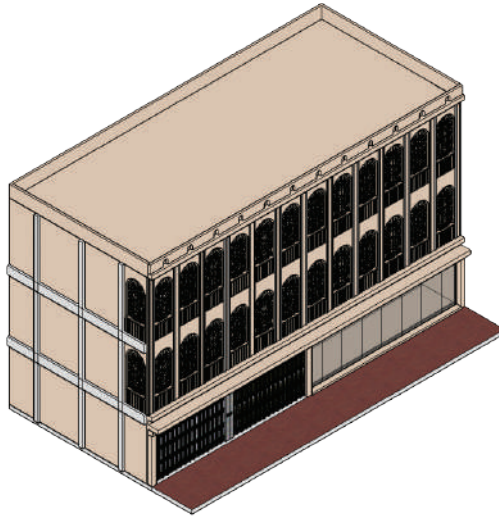
สถาปัตยกรรมบ้านร้านค้าแบบที่ 5

สถาปัตยกรรมบ้านร้านค้าแบบที่ 5 มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบ “ตึกแถวสมัยใหม่ (Modern)” ก่อสร้างระหว่างปี พ.ศ. 2495-2515 มีระบบการก่อสร้างแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก สูง 2-4 ชั้น ผนังก่ออิฐ หลังคาเป็นหลังคาแบน (Slab) และมีแผงหน้าจั่ว (Parapet) มีการยื่นกันสาด และระเบียงออกจากกระนาบผนังอาคารเพื่อใช้สอยประโยชน์พื้นที่ดังกล่าว มีการใช้แผงบังแดด (Fin) แนวตั้ง-นอน ประตูทางเข้าเป็นบานเหล็กยึด เหนือประตูเป็นช่องลมกรูเหล็กดัด หน้าต่างมีทั้งแบบบานเปิดคู่ และบานเปิดเดี่ยว ลักษณะเป็นบานลูกฟักกระจก เหนือหน้าต่างเป็นช่องแสงกระจก

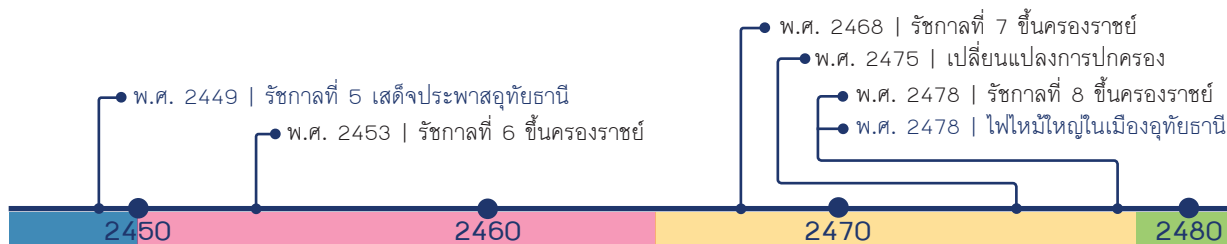
ทั้งนี้ สถาปัตยกรรมแนวคิดสมัยใหม่ (Modern) มีหลักคิดสำคัญในการขับเคลื่อน คือ “แนวคิดหน้าที่นิยม (Functionalism)” สร้างอาคารที่คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยสูงสุด ไม่เน้นการประดับตกแต่ง วัสดุก่อสร้างที่นิยมใช้ควบคู่กับอาคารรูปแบบสมัยใหม่นี้ ตัวอย่างเช่น การใช้หน้าต่างเหล็กคู่กับลูกฟักกระจก อย่างไรก็ดี พบว่าในภูมิภาคซึ่งมีข้อจำกัดเรื่องเทคนิควิธีในการก่อสร้างและการใช้วัสดุก่อสร้างแบบอุตสาหกรรมที่ยังไม่แพร่หลายกว้างขวางนักในช่วงเวลาดังกล่าว จึงพบมีการประยุกต์ใช้หน้าต่างไม้ลูกฟักกระจกทดแทนงานเหล็ก ซึ่งตึกแถวแบบนี้มีการก่อสร้างกระจายตัวอยู่ทั่วไปในเมืองเก่าอุทัยธานี สัมพันธ์กับการขยายตัวของเนื้อเมืองออกไปจากพื้นที่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี

รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ ก่อสร้างระหว่างปี พ.ศ. 2495-2515 กรณีศึกษาตัวอย่าง คือ “โรงแรมพิบูลย์สุข” จะเห็นได้ว่าในช่วงเวลาในการก่อสร้างนั้น โรงแรมถือเป็นการที่ใช้สอยของอาคารแบบใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นสัมพันธ์กับการพัฒนาและการขยายตัวของเมืองเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่

ความหลากหลายของรูปแบบสถาปัตยกรรมบ้านร้านค้า แบบที่ 5 การก่อสร้างนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495-2515 พบการก่อสร้างกระจายตัวอยู่บนถนนศรีอุทัยและถนนท่าช้าง ในช่วงที่เป็นพื้นที่ขยายตัวต่อเนื่องออกมาจากย่านศูนย์กลางเศรษฐกิจหลักเดิมของเมืองขยายตัวออกมา ตัวอาคารจึงมีขนาด สัดส่วน ความสูง จำนวนชั้นมากกว่าอาคารที่ก่อสร้างก่อนหน้านี้

บ้านร้านค้าแบบที่ 1

ก่อนปี พ.ศ. 2449

ความสูง: 1-2 ชั้น

โครงสร้าง:

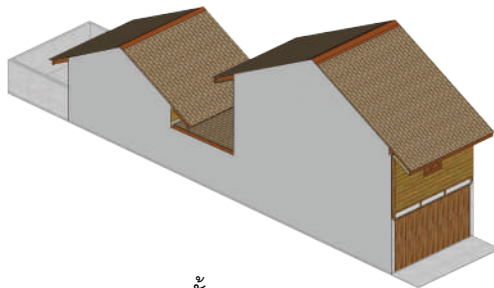
- ไม้ซุงกลม
- ผนังไม้กระดาน
- หน้ากว้าง

ลักษณะเฉพาะ:

- มีระยะผนังที่ถอยร่นทางด้านหน้าของอาคาร เพื่อเป็นพื้นที่ค้าขายในชั้นล่าง และเป็นระเบียงชั้นบน
- มีหลังคา กันสาดคลุมทางเดิน

บ้านร้านค้าแบบที่ 2

พ.ศ. 2450-2465

ความสูง: 1-2 ชั้น

โครงสร้าง: - ไม้ซุงและไม้แปรรูปผิวเรียบ

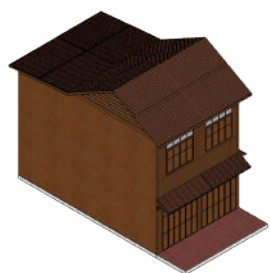
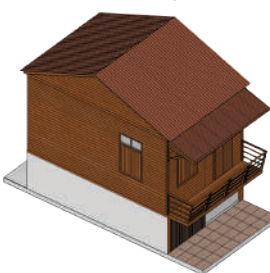
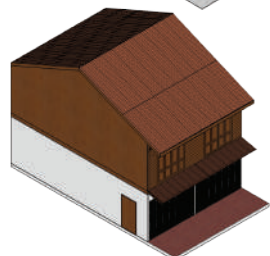
- ผนังตีไม้ตีชิดและเจาะร่อง

ลักษณะเฉพาะ:

- ประตูบานเฟี้ยมไม้ยาวตลอดช่วงเสา เพื่อเปิดพื้นที่ด้านให้โล่งเพื่อการค้าขาย
- ประตู-หน้าต่าง มีทั้งลายลูกฟักบานทึบ ลูกฟักกระดานดุน บานเกล็ดติดตาย และช่องลมกระเบื้องปูลวดลายอย่างจีน

บ้านร้านค้าแบบที่ 3

พ.ศ. 2465-2478

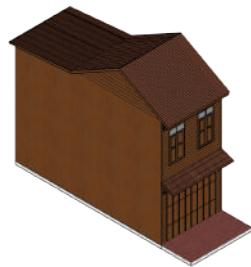
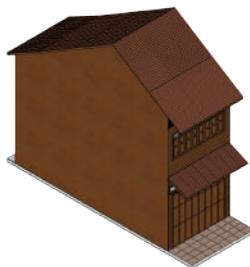
ความสูง: 1-2 ชั้น

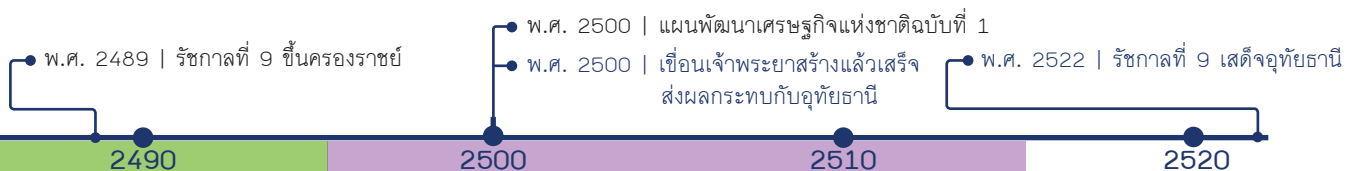
โครงสร้าง:

- ไม้แปรรูปผิวเรียบ
- ผนังตีไม้ซ้อนเกล็ด

ลักษณะเฉพาะ:

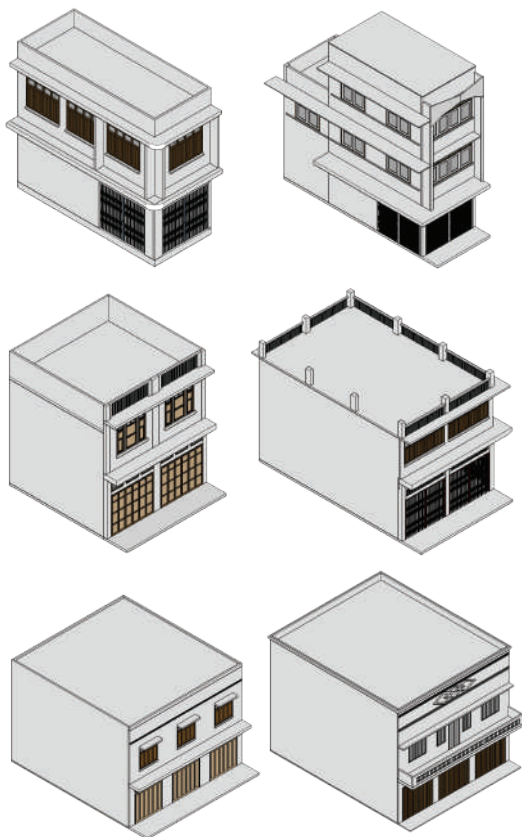
- มีหลังคา กันสาดคลุมทางเดิน
- ประตูเป็นบานเฟี้ยมไม้เหนือประตูทำช่องลมระบายอากาศ
- หน้าต่างบานเปิดคู่ยาวจรดพื้น

บ้านร้านค้าแบบที่ 4

พ.ศ. 2481-2495

ความสูง: 2-3 ชั้น

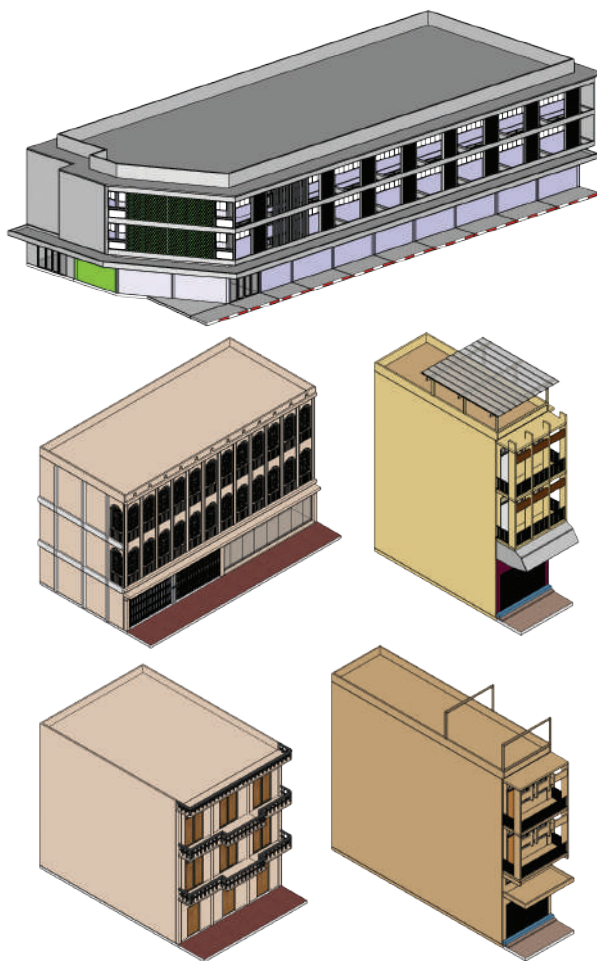
โครงสร้าง: คอนกรีตเสริมเหล็ก

ลักษณะเฉพาะ:

- สถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ช่วงต้น (Early Modern)
- หลังคาแบน (Flat Slab)
- แผงค้ำบังแดด (Fin) เหนือช่องเปิด
- หน้าต่างบานเหล็กลูกฟักกระจก

บ้านร้านค้าแบบที่ 5

พ.ศ. 2495-2515

ความสูง: 2-4 ชั้น

โครงสร้าง: คอนกรีตเสริมเหล็ก

ลักษณะเฉพาะ:

- หลังคาแบนเรียบ (Flat Slab)
- แผงหน้าจั่ว (Parapet)
- แผงค้ำบังแดด (Fin) แนวตั้ง และแนวนอน
- ประตูพับเหล็กยึด และแผงเหล็กดัด
- หน้าต่างบานเหล็กลูกฟักกระจก

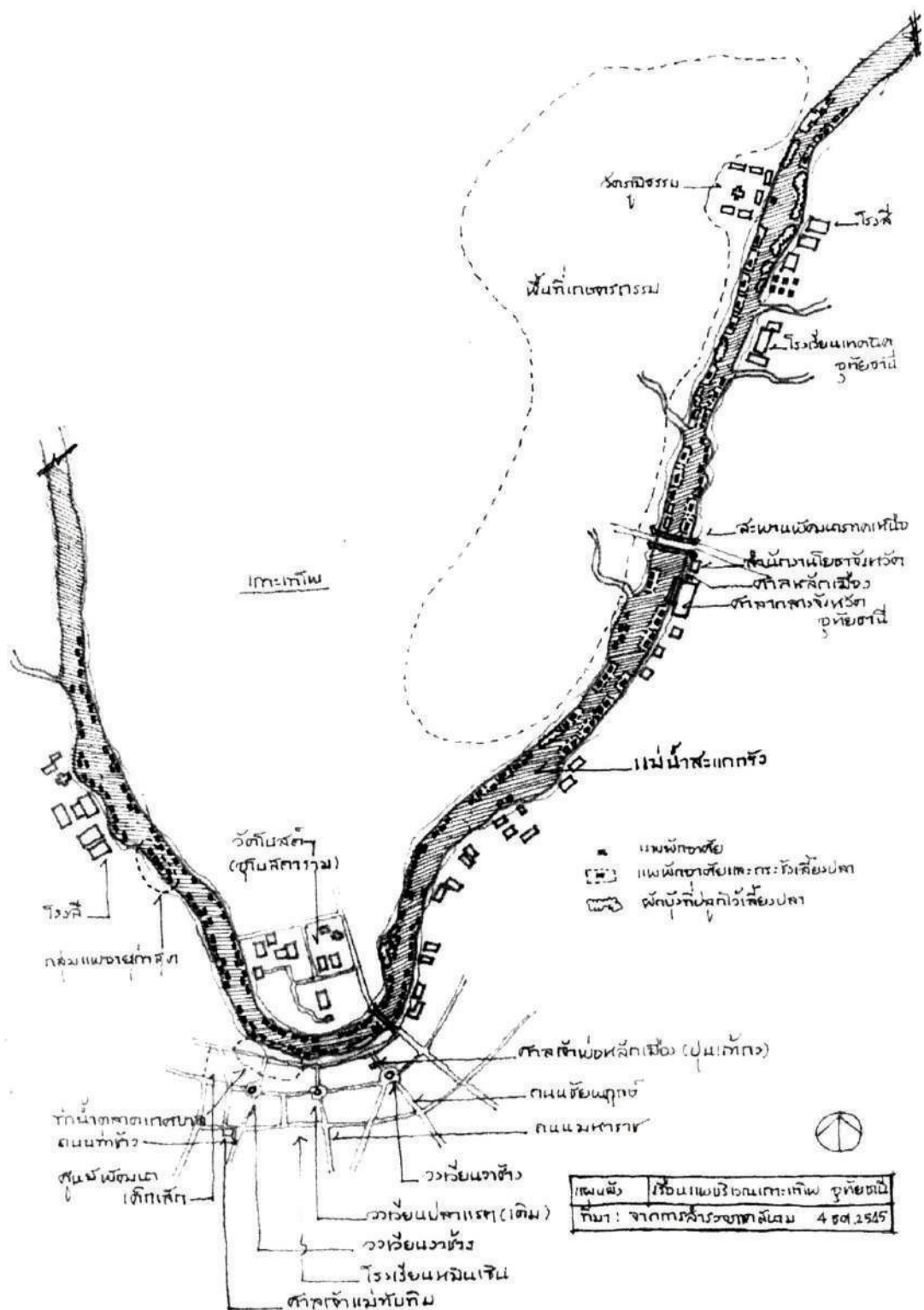
บรรยากาศชุมชนชาวแพยามเช้า พระสงฆ์เสร็จ
กิจจากการบิณฑบาตโดยใช้เรือกำลังเดินทางกลับ
ไปยังวัดอุโปสถารามโดยมีลูกศิษย์วัดเป็นผู้พาย
ภาพโดย: กนก สุไลมัน

เรือนแพ

ชุมชนลอยน้ำ ในพื้นที่

เมืองเก่าอุทัยธานี

แผนที่สำรวจแม่น้ำสะแกกรัง องค์ประกอบของเมืองเก่า และเรือนแพ เมื่อการสำรวจในปี พ.ศ. 2546
 ที่มา: อรศิริ ปาณินท์. (2546). หมู่บ้านลอยน้ำของไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

เรือนแพ: ชุมชนลอยน้ำ ในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี

แม่น้ำสะแกกรังเป็นสายน้ำแห่งชีวิตที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวเมืองอุทัยธานีมาตั้งแต่อดีตในยุคก่อร่างสร้างชุมชน จนกระทั่งถึงยุครุ่งเรืองของเมืองอุทัยธานีที่ยังฉายภาพอยู่ในความทรงจำของผู้ทรงวัยวุฒิในเมืองเก่าก็จะต้องกล่าวกันว่าด้วยมีสายน้ำสะแกกรังเป็นเครื่องหนุนเสริมสร้างให้เกิดความเจริญรุดหน้าด้านพาณิชยกรรม ทว่าในปัจจุบันวิถีผู้คนได้ถอยห่างจากแม่น้ำมากขึ้นด้วยการพัฒนาที่เน้นหนักไปสู่การพัฒนาบนฐานของการขนส่งทางบก ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นกับแม่น้ำสะแกกรังเพียงสายเดียว ทว่าแม่น้ำทุกสายของประเทศไทยก็ถูกลดความสำคัญเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ดี แม้วาทิตบาทและความหมายของสายน้ำที่มีต่อผู้คนและการตั้งถิ่นฐานจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก แต่แม่น้ำสะแกกรังก็ยังเป็นแม่น้ำที่ลมหายใจแทบจะเป็นแม่น้ำสายสุดท้ายของประเทศไทยที่ยังมีผู้คนมีการอยู่อาศัยและดำรงชีพร่วมกับสายน้ำอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะการก่อสร้าง “เรือนแพ” อยู่อาศัยร่วมกันเป็น “ชุมชนลอยน้ำ” แห่งสุดท้ายของประเทศ

จากการศึกษาเรื่อง “หมู่บ้านลอยน้ำของไทย”¹ โดยศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์ เมื่อปี พ.ศ. 2546 ให้ข้อมูลว่า จากการสำรวจรูปทรงภายนอกของตัวเรือนแพสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 รูปแบบ คือ เรือนจั่วเดี่ยว เรือนจั่วแฝด และเรือนสามจั่ว ทั้งนี้รูปทรงหลังคานั้นมีทั้งที่เป็นแบบหลังคาทรงจั่ว และหลังคาแบบปั้นหยา สำหรับโครงสร้างของตัวแพแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนฐานซึ่งเป็นทุนสำหรับประคองตัวเรือนมีทั้งที่ยังใช้ไม้ไผ่มัดรวมกันเป็นฟอนขนาดใหญ่จนมีกำลังมาพอที่จะหนุนให้ตัวเรือนนั้นลอยบนผิวน้ำได้ เรียกทุนไม้ไผ่ว่า “แพลูกบวบ” และแบบที่เป็นทุนโลหะซึ่งเรียกกันว่า “แท่ง” ซึ่งเป็นรูปแบบของทุนที่มาทดแทนการใช้ลูกบวบไม้ไผ่ในปัจจุบัน ทว่ามีราคาสูงในการลงทุนก่อสร้างครั้งแรกแต่มีอายุการใช้งานที่ยาวนานและการซ่อมแซมดูแลน้อยกว่าแพลูกบวบไม้ไผ่ จึงเป็นทางเลือกของชาวชุมชนชาวแพในสถานการณ์ที่ไม่ได้เริ่มมีจำนวนน้อยลง ตลอดจนเวลาและทักษะในการบำรุงรักษาและซ่อมแซมของผู้อยู่อาศัยบนแพนั้นมีน้อยลง

สำหรับจำนวนเรือนแพในแม่น้ำสะแกกรัง มีดังนี้ “รายงานวิจัยเพื่อการวางแผนและจัดทำผังเมืองรวมอุทัยธานี ปรับปรุงครั้งที่ 1/2534” ให้ข้อมูลจำนวนเรือนแพ 307 หลัง² ข้อมูลจากโครงการวิจัย “หมู่บ้านลอยน้ำของไทย” ปี พ.ศ. 2546 ให้ข้อมูลจำนวนเรือนแพว่ามี 225 หลัง³

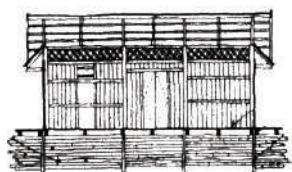
¹ อรศิริ ปาณินท์. (2546). หมู่บ้านลอยน้ำของไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

² รายงานวิจัยเพื่อการวางแผนและจัดทำผังเมืองรวมอุทัยธานี ปรับปรุงครั้งที่ 1/2534. อ้างถึงใน อรศิริ ปาณินท์. (2546). หมู่บ้านลอยน้ำของไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. หน้า 38.

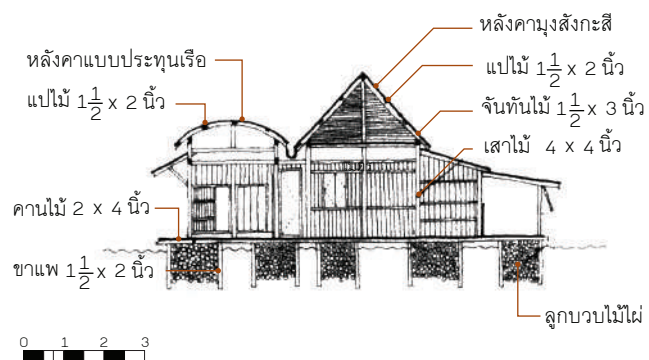
³ อรศิริ ปาณินท์. (2546). หมู่บ้านลอยน้ำของไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. หน้า 38

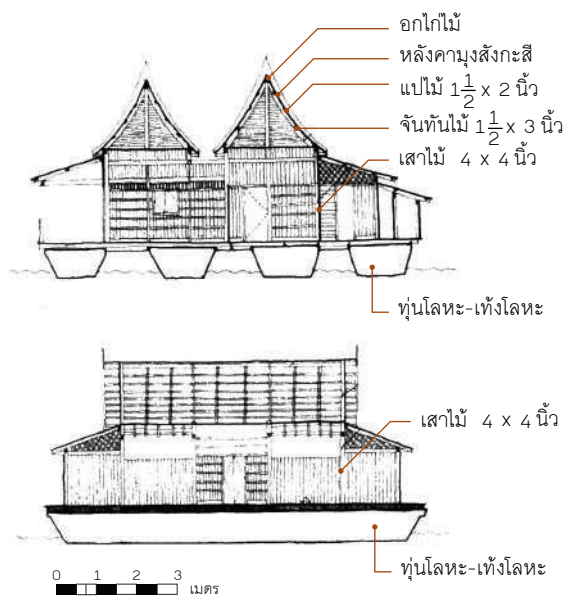
ภาพมุมสูงมุมมองจากวัดอุโปสถารามเห็นแม่น้ำ
สะแกกรังด้านหน้าวัดซึ่งมีชุมชนเรือนแพ ข้ามฟาก
แม่น้ำไปคือตลาดสดและเมืองเก่าอุทัยธานี
ภาพโดย: ธีรกร ปิยะศิริโสภณ

พื้นไม้ 1×4 นิ้ว
เสาไม้ 4×4 นิ้ว
ขาแพ $1\frac{1}{2} \times 2$ นิ้ว

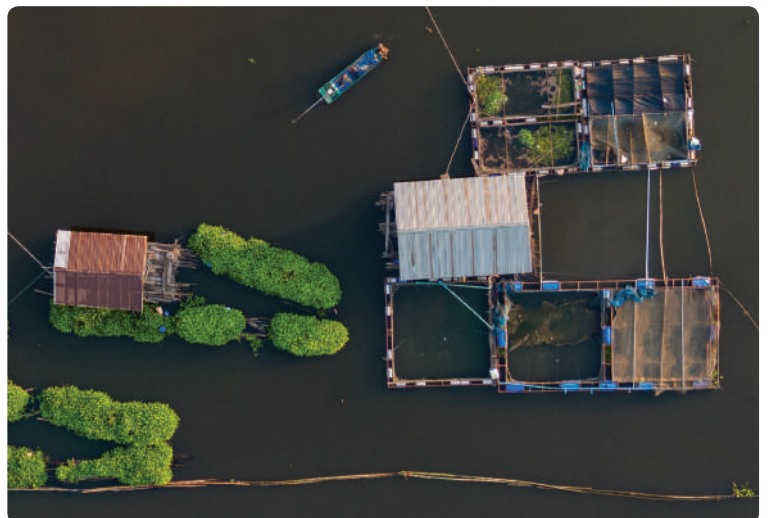
แบบสถาปัตยกรรมแสดงภาพตัด (Cross Section) เรือนแพที่ใช้ท่อน
ลอยที่ทำจากฟ่อนไม้ไผ่มัดรวมกันที่เรียกว่า “ลูกบวบ”
ที่มา: อรศิริ ปาณินท์. (2546). หมู่บ้านลอยน้ำของไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยา
สิรินธร.

แบบสถาปัตยกรรมแสดงภาพตัด (Cross Section) เรือนแพ
หลังคาทรงไทยที่ใช้ท่อนโลหะ หรือที่เรียกกันว่า “แท่งโลหะ”
ที่มา: อรศิริ ปาณินท์. (2546). หมู่บ้านลอยน้ำของไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์
มานุษยวิทยาสิรินธร.

ภาพมุมสูงบันทึกภาพจากเกาะเทโพมองเข้าไปยังพื้นเมืองเก่าอุทัยธานี มุมล่างซ้ายของภาพ คือ วัดอุโปสถาราม อันประกอบด้วยศาลาการเปรียญ หนุมานูถิ ถัดออกไปยังพื้นที่ริมแม่น้ำสะแกกรัง คือ ฐานไฟที่ที่ยกสูงเป็นที่ตั้งของอุโบสถ และวิหาร ใกล้กับชายตลิ่ง คือ มณฑปผังแปดเหลี่ยมอันเป็นเอกลักษณ์ของวัดอุโปสถาราม อีกฟากฝั่งของแม่น้ำสะแกกรัง คือ พื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี บริเวณตลาดสดเทศบาลและย่านพาณิชยกรรมหลักของเมืองเก่าอุทัยธานี ทั้งนี้ จะเห็นว่ากลุ่มของเรือนแพจอดเรียงรายขนานกันตามแนวลำแม่น้ำอยู่ริมตลิ่งฝั่งเกาะเทโพเป็นส่วนใหญ่เนื่องจากชายตลิ่งฝั่งตลาดได้มีการก่อสร้างเป็นเขื่อนและตลิ่งถมหิน รวมทั้งชุมชนชาวแพต้องการพื้นที่ที่เป็นจุดเชื่อมกับแผ่นดิน ในปัจจุบันเรือนแพส่วนใหญ่จึงเลือกจอดเรียงรายตลอดแนวตลิ่งฝั่งเกาะเทโพบริเวณชายตลิ่งวัดอุโปสถารามซึ่งสะดวกแก่การเชื่อมต่อขึ้นฝั่งมากกว่าฝั่งตลาดสดเทศบาล

ภาพที่ผ่านการประมวลผลด้วยเทคนิค
โฟโตแกรมเมตรี (Photogrammetry)
ภาพโดย: อิศรชัย บุรณะอรุณ

จากการสำรวจภาคสนามในโครงการวิจัยเพื่อการจัดทำหนังสือ “แผนที่มรดกวัฒนธรรมเมืองเก่าอุทัยธานี” ในการศึกษาใช้วิธีการสำรวจและบันทึกภาพถ่ายทางอากาศชุมชนลอยน้ำด้วยอุปกรณ์อากาศยานไร้คนขับ (Unmanned Aerial Vehicle - UAV) โดยดำเนินการในระหว่างวันที่ 1-2 มกราคม พ.ศ. 2564 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่แม่น้ำสะแกกรังแห้งลงเป็นประวัติการณ์ในรอบหลายสิบปี จึงเป็นโอกาสสำคัญในการสำรวจแม่น้ำสะแกกรัง และการนำข้อมูลไปปรับปรุงฐานข้อมูลจำนวนเรือนแพในแม่น้ำสะแกกรังที่อยู่ในเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี และนำข้อมูลมาประมวลผลด้วยเทคโนโลยี “โฟโตแกรมเมตรี (Photogrammetry)” ซึ่งนำเข้าข้อมูลภาพถ่ายของวัตถุและสิ่งแวดล้อมเพื่อการประมวลผลให้ได้ภาพแผนที่สำหรับการศึกษาวิจัยต่อเนื่อง

ทั้งนี้ ภาพถ่ายที่นำมาใช้ในกระบวนการประมวลผลเป็นภาพที่บันทึกจากอากาศยานไร้คนขับ ซึ่งแต่ละภาพจะมีข้อมูลอ้างอิงพิกัดทางภูมิศาสตร์และพิกัดของระดับความสูง (Altitude) จุดที่เครื่องมือได้ทำการบันทึกภาพทำให้ชุดของภาพถ่ายที่ได้มีข้อมูลสำคัญที่ส่งผลต่อการประมวลผลที่มีแม่นยำในการสำรวจได้กำหนดเส้นทางการบินตามแนวลำแม่น้ำสะแกกรังซึ่งเป็นลำน้ำในส่วนที่อยู่ในเขตพื้นที่เมืองเก่า ซึ่งได้บันทึกภาพได้ทั้งสิ้น 1,191 ภาพสำหรับการประมวลผล

จากการประมวลผลข้อมูล และการแปลความหมายข้อมูลที่เป็นผลลัพธ์จากกระบวนการโฟโตแกรมด้วยเทคนิคการสัมผัสระยะไกล (Remote Sensing) พบว่าเรือนแพในแม่น้ำสะแกกรังที่มีท่าเลที่จอดอยู่ในขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี มีจำนวนประมาณ 120 หลัง โดยใช้การสำรวจและนับจำนวนจากผืนหลังคาของเรือนแพที่ปรากฏจากการประมวลผลภาพถ่ายทางอากาศด้วยเทคนิคโฟโตแกรมเมตรี

ทั้งนี้ การประเมินจำนวนของเรือนแพในครั้งนี้ เป็นการประเมินจากสภาพทางกายภาพจากภาพถ่ายทางอากาศเป็นสำคัญ จำนวนข้อมูลเรือนแพจึงอาจจะคลาดเคลื่อนไปจากฐานข้อมูลทะเบียนราษฎรซึ่งเป็นข้อมูลจำนวนเรือนแพที่จดทะเบียนบ้าน ซึ่งเรือนแพจำนวนหนึ่งนั้นได้พังหรือเปลี่ยนมือเจ้าของไปแล้ว นอกจากนี้ ขอบเขตพื้นที่ศึกษาเมืองเก่าอุทัยธานี ด้วยเหตุนี้เรือนแพที่มีท่าเลที่ตั้งนอกพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่ต่อเนื่องก็ไม่ได้สำรวจจำนวนไว้ในการศึกษา

สำหรับข้อมูลสถานการณ์การอนุรักษ์ของเรือนแพในปัจจุบันนั้น จะเห็นได้ว่าหน่วยงานภาคส่วนต่าง ๆ ได้เริ่มให้ความสำคัญต่อเรือนแพ อาทิ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยกลไก

คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่าที่ได้กำกับและขับเคลื่อนการศึกษาเพื่อการประกาศขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี และให้ความสำคัญต่อชุมชนลอยน้ำและเรือนแพในฐานะองค์ประกอบสำคัญอันเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ อาทิ การเคหะแห่งชาติ รวมทั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผ่านการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างเหมาะสม ต่างเล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนลอยน้ำในแม่น้ำสะแกกรังที่อยู่ในขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี เพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิต และการอนุรักษ์เรือนแพอันเป็นไปตามขอบเขตอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานด้วย

จากการสำรวจพบว่า ผู้อยู่อาศัยบนเรือนแพในแม่น้ำสะแกกรังยังประกอบอาชีพการทำประมงเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ โดยเฉพาะการเพาะเลี้ยง “ปลาแรด” ซึ่งได้จดทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดอุทัยธานี และยังคงมีกลุ่มสหกรณ์ผู้ประกอบอาชีพแปรรูปสัตว์น้ำเพื่อการถนอมอาหารที่ตั้งอยู่บนเกาะเทโพ และยังคงมีเรือนแพหลังสุดท้ายที่ยังประกอบอาชีพการทำปลาอย่าง ปลากรอบ และการทำน้ำพริกชนิดต่าง ๆ ด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยมีทำเลที่ตั้งของเรือนแพที่อยู่อาศัยและประกอบกรอยู่ฝั่งเกาะเทโพตรงข้ามกับวัดโค้ง นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกต้นเตยบนแพลูกบวบที่ลอยบนผิวน้ำอยู่ด้านใต้ของสะพานหน้าวัดอุโปสถาราม

กอบกับสถานการณ์ปัจจุบันที่แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อเรียนรู้และการทำความเข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรมมีบทบาทที่สูงขึ้น ชุมชนเรือนแพในแม่น้ำสะแกกรังในเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานีจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ที่เริ่มได้รับความนิยมมากขึ้น โดยในปัจจุบันมีผู้ประกอบการเรือนำเที่ยวแม่น้ำสะแกกรังทั้งที่เป็นเรือขนาดใหญ่ และเรือขนาดย่อมเพื่อให้บริการแก่ผู้มาเยือน พร้อมมีบรรยายชี้ชมแหล่งมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมต่าง ๆ ยามที่เรือแล่นผ่านเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนเรือนแพในแม่น้ำสะแกกรัง

จากการสำรวจและการสัมภาษณ์พบว่า เรือนแพในแม่น้ำสะแกกรังกำลังตกอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการหมดบทบาทลง เนื่องด้วยเหตุผลแวดล้อมหลายประการ อาทิ ค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมเรือนแพซึ่งนับวันจะสูงขึ้นทั้งในแง่ของค่าแรงและค่าวัสดุ นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยสำคัญอีกประการที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตชาวแพ คือ การเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะของพื้นที่ชายตลิ่งในลักษณะของเขื่อนซึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการจอดแพและการใช้ชีวิตของชาวแพ ดังจะเห็นได้ว่าเรือนแพเกือบทั้งหมดขยับไปจอดที่ชายตลิ่งฝั่งเกาะเทโพซึ่งคงคุณลักษณะแบบตลิ่งธรรมชาติในการนี้ จึงเป็นข้อพึงคำนึงในการพัฒนาพื้นที่และการก่อสร้างที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพต่อพื้นที่ชายตลิ่ง หากปราศจากความเข้าใจและไม่ได้ออกแบบอย่างเกื้อกูลต่อบริบทของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวิถีชีวิตก็จะส่งผลกระทบต่อวิถีชาวแพและชุมชนเรือนแพโบราณแห่งสุดท้ายของประเทศ

An aerial map of Kaohsiung City, Taiwan, rendered in a dark blue monochrome style. The map shows a dense urban grid with numerous buildings, streets, and green spaces. A large body of water, likely the Kaohsiung Bay, is visible on the right side of the image. The text is overlaid on the right side of the map.

เมืองเก๋าทัยธานี ต้นทุนในการพัฒนา เศรษฐกิจฐานวัฒนธรรม ในบริบทสังคมร่วมสมัย

การปรับปรุงบ้านร้านค้าที่เป็นเรือนแถวไม้ให้เป็นร้านหนังสือขนาดเล็กประจำเมือง กรณีศึกษา ร้านหนังสือ Booktopia

บรรยากาศถนนคนเดินตรอกโรงยา ในคำคืนวันเสาร์

การปรับปรุงบ้านที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าเป็นพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคลที่แสดงเรื่องราวของวิถีชีวิต สังคม และเศรษฐกิจของเมืองอุทัยธานีในอดีตผ่านข้าวของ เครื่องใช้ สินค้าสาธิตประเภทต่าง ๆ และมีรายได้เพื่อดูแลพื้นที่ทางวัฒนธรรมจากการจำหน่ายเครื่องดื่มต่าง ๆ กรณีศึกษา พิพิธภัณฑ์บ้านจรงรัก

เมืองเก่าอุทัยธานี ต้นทุนในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานวัฒนธรรม ในบริบทสังคมร่วมสมัย

เมืองเก่าอุทัยธานี สามารถรักษาต้นทุนมรดกทางวัฒนธรรมของพื้นที่ไว้ได้เป็นอย่างดีตลอดหน้าประวัติศาสตร์พัฒนาการเมืองเก่าอุทัยธานี ทั้ง “มรดกทางวัฒนธรรมจับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage)” และ “มรดกทางวัฒนธรรมจับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage)” ในช่วงเวลารุ่งโรจน์การค้าและการสัญจรโดยอาศัยแม่น้ำสะแกกรังมีบทบาทสำคัญในการสัญจรเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น ๆ ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นพื้นที่เมืองอุทัยธานีก็ได้ก่อรูปก่อร่างขึ้นเป็นเนื้อเมือง และมีการบูรณปฏิสังขรณ์ และการก่อสร้างมรดกทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ขึ้น ทั้งเสนาสนะต่าง ๆ ในวัดวาอาราม การก่อสร้างและปรับปรุงอาคารบ้านเรือน เรือนแถว ตึกแถว ตลาดสด และย่านการค้าพาณิชยกรรม ตลอดจนองค์ประกอบของเมืองอื่น ๆ ต่อมาเมื่อการสัญจรทางน้ำได้ลดบทบาทลงภายหลังจากการสร้างเขื่อนเจ้าพระยา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่ เพื่อการพัฒนาลุ่มน้ำเจ้าพระยาสำหรับการเพาะปลูกในพื้นที่ราบภาคกลางสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา อันเป็นเหตุให้เรือขนส่งและเรือโดยสารที่เคยเชื่อมโยงอุทัยธานีเข้ากับกรุงเทพมหานคร และชุมชนอื่น ๆ ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้หมดบทบาทลง รวมทั้งการขนส่งทางรางและการขนส่งทางบกที่ตัดเชื่อมขึ้นไปสู่ภาคเหนือก็อยู่ห่างออกจากทำเลที่ตั้งเมืองเก่าอุทัยธานีออกไป ทำให้การอัดราการเติบโตทางเศรษฐกิจของอุทัยธานีนั้นลดลงจากเดิมมาก

การเติบโตและพัฒนาอย่างช้า ๆ ของเมืองเก่าอุทัยธานีในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่สร้างความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในพื้นที่ต่าง ๆ ทว่าเมืองเก่าอุทัยธานีกลับยังสามารถรักษาต้นทุนมรดกทางวัฒนธรรม และองค์ประกอบอันทรงคุณค่าของเมืองเก่าไว้ได้เป็นอย่างดี

ดังจะเห็นได้ว่าอุทัยธานีเป็นเพียงจังหวัดเดียวในพื้นที่ภาคกลางของไทยที่ยังคงรักษาวิถีชีวิตชุมชนชาวแพที่ยังมีลมหายใจสืบทอดมาจากอดีตจนกระทั่งปัจจุบันไว้ได้ นับเป็นต้นทุนสำคัญที่รอคอยให้มีการศึกษาและการวางแผนทางการบริหารและการจัดการต้นทุนอันทรงคุณค่านั้นอย่างเหมาะสม ในฐานะของที่อยู่อาศัยที่มีคุณภาพสำหรับบริบทร่วมสมัยที่ยังคงรักษาคุณค่าและความสัมพันธ์อันใกล้ชิดและเกี่ยวพันกับสายน้ำเช่นในอดีต และเป็นแหล่งที่มีศักยภาพที่จะส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้วิถีชีวิตของคนไทย

กับสายน้ำผ่านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และการพักค้างตามวิถีเจ้าของบ้าน (Home Stay) ที่เน้นให้ผู้มาเยือนได้เรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่นผ่านเจ้าของบ้านเรือนที่ผู้มาเยือนได้พักแรม เป็นต้น

นอกจากนี้ เมืองเก่าอุทัยธานียังรักษาทัศนียภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมริมแม่น้ำสะแกกรังบนเกาะเทโพซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับลานสะแกกรังซึ่งเป็นพื้นที่ลานอเนกประสงค์ริมแม่น้ำหน้าตลาดสดไว้ได้เป็นอย่างดี ภาพมรดกทางสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าของวัดอุโปสถารามทำหน้าที่เป็นประธานของฉากทัศนียภาพ โดยมีสุ่มทุมพุกฤษของ “ต้นยางนา” ขนาดใหญ่เป็นฉากหลังเป็นภาพจำที่ทุกคนที่มาเยือนอุทัยธานีมีความทรงจำร่วม ทั้งนี้ ทัศนียภาพแบบดังกล่าวนั้นเคยเป็นภาพที่สามารถพบเห็นทั่วไปของชุมชนริมแม่น้ำในเขตภาคกลางของไทย ทว่าในปัจจุบันกลับกลายเป็นตัวอย่างที่หาได้ยากยิ่งเพราะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจนหมดสิ้น ทว่ายังรักษาไว้ได้ที่อุทัยธานี ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าองค์รวมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมดังกล่าวทรงคุณค่าอย่างยิ่งและควรค่าแก่การรักษาให้คู่กับเมืองเก่าอุทัยธานีต่อไป

สำหรับย่านตลาด ย่านการค้า ในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานีที่เต็มไปด้วย “เรือนแถวไม้” และ “ตึกแถว” ที่ทำหน้าที่เป็น “บ้านร้านค้า” รองรับการใช้สอยทั้งพาณิชย์กรรมและการอยู่อาศัยก่อให้เกิดเป็นบรรยากาศที่งดงามของ “ภูมิทัศน์ชุมชนและย่านประวัติศาสตร์ (Historic Community and Urban Landscape)” ที่บ่งบอกถึงประวัติศาสตร์การพัฒนาของพื้นที่เมืองเก่าได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ ในย่านพาณิชย์กรรมเมืองเก่าอุทัยธานียังมีร้านอาหารหลายร้านที่ดำเนินกิจการมาอย่างยาวนาน ซึ่งยังคงรักษาคุณภาพ และรสชาติแบบดั้งเดิม เช่น สัมภาระทางวัฒนธรรม (Cultural Baggage) ทางด้านอาหารของชาวจีนโพ้นทะเลที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอุทัยธานี ได้แก่ ก๋วยเตี๋ยวไก่ ข้าวหมูแดง ข้าวมันไก่ และเป็ดพะโล้ รวมทั้งสำหรับอาหารที่ปรุงจากวัตถุดิบอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น อาทิ ปลาแรด ส้มซ่า และเห็ดโคน

ในปัจจุบันย่านพาณิชย์กรรมในพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานีทำหน้าที่เป็นทรัพยากรในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนฐานวัฒนธรรม (Cultural Based Economy) ของจังหวัดอุทัยธานี ซึ่งตอบโจทย์การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Tourism) และการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ (Creative Tourism) ซึ่งปัจจุบันมีแนวโน้มว่านักท่องเที่ยวจะให้ความสนใจกับการท่องเที่ยวในฐานะของการเรียนรู้ และการสร้างประสบการณ์ (Experience Tourism) ให้กับผู้มาเยือน อาทิ “ถนนคนเดินตรอกโรงยา” ซึ่งเคยซบเซาลงไปหลังจากที่มีประกาศห้ามสุบยาฝิ่นในราวปี พ.ศ. 2500 และ “ย่านตลาดพัฒนา” ซึ่งเป็นย่านที่พัฒนาขึ้นในยุคที่กิจการโรงเลื่อยแปรรูปไม้มีบทบาทอยู่ในพื้นที่

และไม้แปรรูปยังมีราคาไม่สูงนัก ผู้ประกอบการเจ้าของพื้นที่จึงลงทุนพัฒนาพื้นที่ โดยนำไม้แปรรูปดังกล่าวมาลงทุนก่อสร้างเป็นกลุ่มอาคารเรือนแถวสองชั้น ครึ่งปูนครึ่งไม้ ให้เช่าเป็นที่พักอยู่อาศัยและประกอบธุรกิจ โดยมีผังการก่อสร้างเป็นกลุ่มอาคารล้อมรอบพื้นที่เปิดโล่งซึ่งเดิมเคยเป็นสถานีขนส่งอุทัยธานี และเมื่อสถานีขนส่งย้ายออกไปเทศบาลเมืองอุทัยธานีได้พัฒนาเป็นลานสำหรับออกกำลังกายของชุมชน

ทั้งนี้ ย่านตลาดพัฒนาในปัจจุบันนี้เป็นพื้นที่ที่มีการลงทุนประกอบธุรกิจที่เป็นความต้องการและวิถีใหม่ตามบริบทสังคมร่วมสมัย ซึ่งใช้ต้นทุนมรดกทางสถาปัตยกรรมอันเป็นเอกลักษณ์เป็นจุดดึงดูดความสนใจของผู้มาเยือน อาทิ ที่พัก ร้านอาหาร ร้านกาแฟ พื้นที่แสดงงานศิลปะ ซึ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจใหม่ที่เกิดขึ้นเหล่านี้ นอกจากจะสร้างรายได้ให้แก่ผู้ประกอบการแล้ว ยังเป็นกลไกสำคัญที่ส่งเสริมการอนุรักษ์อาคารแถวไม้ทรงคุณค่าเหล่านี้ไว้ด้วย

ทั้งนี้ จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 และภาวะชะงักงันที่เกิดจากบริบทแวดล้อมทั้งภายในบริบทประเทศไทยและบริบทโลก นับแต่ปี พ.ศ. 2563 ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมและเศรษฐกิจของประเทศอย่างสูง วิกฤตการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวอุทัยธานีที่ไปแสวงหาโอกาสยังพื้นที่อื่น ๆ ได้หวนกลับคืนถิ่นฐาน และได้นำความรู้ ความสามารถ ตลอดจนประสบการณ์มาใช้พัฒนากิจการเดิมของครอบครัว รวมทั้งมีการสร้างธุรกิจใหม่ ๆ ที่ตอบโจทย์ความต้องการของวิถีชีวิตในบริบทสังคมร่วมสมัย ทว่าป็นกิจกรรมบนฐานการเคารพในมิติคุณค่าของเมืองเก่า และมรดกทางวัฒนธรรม นับเป็นนิมิตหมายที่ดีสำหรับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าอุทัยธานีที่มุ่งสร้างคุณภาพชีวิตและโอกาสให้แก่ผู้อยู่อาศัยเป็นสำคัญ

จะเห็นได้ว่า ในปัจจุบันเมืองเก่าอุทัยธานีเริ่มมีการปรับปรุงอาคารและที่อยู่อาศัยเพื่อการยื่นขอใบอนุญาตประกอบธุรกิจโรงแรม¹ และจัดแจ้งเป็นสถานที่พักที่ไม่เป็นโรงแรม² และมีการลงทุนประกอบธุรกิจตามแนวทางเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ (Creative Economy) ที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการต่อยอดต้นทุนทางวัฒนธรรมเพื่อตอบโจทยวิถีชีวิตรูปแบบใหม่ ๆ นับเป็นการรักษาคุณค่าของมรดกทางสถาปัตยกรรมไว้ด้วยการปรับเปลี่ยนใช้สอยใหม่ให้กับตัวอาคาร อาทิ บ้านพักเกสต์เฮาส์ (Guest House) ร้านกาแฟ ร้านหนังสือ ตลอดจนมีพื้นที่ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม และพื้นที่ส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งดำเนินการโดยภาคเอกชน ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีสำหรับการขับเคลื่อนให้เกิดการอนุรักษ์และการพัฒนาเมืองเก่าโดยกระบวนการมีส่วนร่วมและกลไกการขับเคลื่อนของภาคประชาชน และภาคธุรกิจ ซึ่งสอดคล้องกับการส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าตามแนวทางที่ระดับนานาชาติได้ขับเคลื่อนอยู่ในปัจจุบัน

ตัวอย่างการปรับเปลี่ยนใช้สอยใหม่ของตัวอาคารที่ยังคงรักษาคุณค่าทางสถาปัตยกรรมของอาคารไว้ กรณีศึกษา โรงแรมอุทัยเฮอริเทจ ซึ่งปรับปรุงอาคารของโรงเรียนเอกชนเก่าเป็นโรงแรม

¹ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. การขออนุญาตประกอบกิจการโรงแรม. สืบค้นจาก: <https://www.dopa.go.th/>

² กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. การออกหนังสือแจ้งสถานที่พักที่ไม่เป็นโรงแรม. สืบค้นจาก: <https://www.dopa.go.th/>

อาคารเรือนแถว 2 ชั้น ครึ่งปูนครึ่งไม้ ย่านตลาดพัฒนา ปัจจุบันเป็นย่านที่อยู่ในความสนใจของผู้ประกอบการรุ่นใหม่ ที่เล็งเห็นโอกาสในการใช้ต้นทุนทางสถาปัตยกรรมของย่านเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่มาเยือนอุทัยธานี จึงมีธุรกิจ ร้านกาแฟ ร้านอาหาร ร้านขายสินค้าที่ระลึก และที่พัก ซึ่งปรับปรุงและปรับประโยชน์ใช้สอยอาคารใหม่เพื่อตอบโจทย์กับความต้องการและบริบทในสังคมร่วมสมัย ที่ยังคงรักษาคุณค่าทางสถาปัตยกรรมของย่านในภาพรวมไว้ได้เป็นอย่างดี

การปรับปรุงพื้นที่ภายในของอาคารบ้านร้านค้าในย่านตลาดพัฒนามาเพื่อรองรับธุรกิจใหม่ ภาพซ้าย คือ การปรับปรุงอาคารเป็นสถานที่พักสำหรับผู้มาเยือน กรณีศึกษา คำนี้อูทัย ภาพขวา คือ กรณีศึกษาการปรับปรุงอาคาร เป็นสถานที่พัก พื้นที่จำหน่ายสินค้าที่ระลึก และพื้นที่แสดงผลงานศิลปะ กรณีศึกษา เส้น นอน วาด

กาแฟส้มซ่า กรณีศึกษา โดนคาเฟ่

การปรับปรุงบ้านค้าขายเป็นร้านจำหน่ายหนังสือ กรณีศึกษา กาลครั้งหนึ่ง

unashu

เรือนแพในแม่น้ำสะแกกรังที่เป็นที่อยู่อาศัย มีการเพาะเลี้ยง
สัตว์น้ำในกระชัง และปลูกต้นเตยแบบแพลอยน้ำ
ภาพโดย: ธีรวัชร ปิยะศิริโสพล

“เมืองเก่าอุทัยธานี” เป็นพื้นที่เมืองเก่าเป้าหมายในการขับเคลื่อนกลไกการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ผ่านการศึกษาวิจัย การจัดทำฐานข้อมูล ตลอดจนการรับฟังความคิดเห็นของทุกภาคส่วนในท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การประกาศพื้นที่เมืองเก่าตามมติคณะรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2564

เมืองเก่าอุทัยธานีสามารถธำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรม ตลอดจนภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ ด้วยเป็นเมืองที่มีการอยู่อาศัยและมีพัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับแม่น้ำสะแกกรัง ก่อรูปภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมแม่น้ำที่เป็นเอกลักษณ์ที่น่าสนใจตั้งแต่อดีตจวบจนกระทั่งปัจจุบัน อีกทั้งยังรักษาวินัยชีวิตชุมชนฐานน้ำที่มีเรือนแพสำหรับการอยู่อาศัยเป็นแหล่งสุดท้ายของไทยไว้ได้ จากคุณค่าที่กล่าวมาข้างต้นทำให้อุทัยธานีมีต้นทุนในการขับเคลื่อนไปสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ฐานวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยมีการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญ รวมไปถึงการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่บนฐานต้นทุนทางวัฒนธรรม

จากคุณค่าความสำคัญดังกล่าวมาข้างต้นจึงมีความจำเป็นเร่งด่วนในการสร้างกลไกส่งเสริมการอนุรักษ์และการพัฒนาเมืองเก่า ผ่านการศึกษาวิจัยเพื่อรวบรวมข้อมูลในมิติต่างๆ ไปจัดทำฐานข้อมูล และนำเสนอความรู้และคุณค่าผ่าน “แผนที่ทางวัฒนธรรม” เนื่องจากแผนที่เป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถอธิบายความเชื่อมโยงข้อมูลทางภูมิศาสตร์ที่มีพิกัดเป็นเครื่องมือในการสร้างอ้างอิงกับทำเลที่ตั้งบนผิวโลก เข้ากับข้อมูลในแง่มุมต่าง ๆ ของพื้นที่ ทั้งที่เป็นลักษณะทางกายภาพที่เห็นประจักษ์ และข้อมูลที่เป็นนามธรรมต่างก็สามารถเชื่อมโยงเข้าหากันภายใต้พิกัดทางภูมิศาสตร์ อันจะนำไปสู่การวิเคราะห์เพื่อหาบริบทแวดล้อมและความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อสร้างทำให้เห็นคุณค่า ความหมาย ตลอดจนคุณลักษณะเฉพาะตัวของเมืองเก่าอุทัยธานีในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกันและกันอย่างซับซ้อน

ทั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อถอดรหัสความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ เพื่อสร้างให้เกิดความเข้าใจและความตระหนักรู้ในคุณค่าของพื้นที่เมืองเก่าในมิติต่าง ๆ อาทิ การตั้งถิ่นฐาน ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ตลอดจนการบ่งชี้แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมต่าง ๆ และนำเสนอทำเลที่ตั้งของแหล่งมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ผ่านกระบวนการค้นคว้าวิจัยอย่างเป็นระบบโดยใช้เครื่องมือกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นให้ได้แลกเปลี่ยนข้อมูลด้านต่าง ๆ ของพื้นที่ ตลอดจนทัศนคติความคิดของชุมชนท้องถิ่น เพื่อเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าบนฐานของการตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสมต่อไป

- Shyam Singh. (1995). "International Geoid Commission National Report for India" in International Geoid Commission Activity Report 1991-1995. pp. 91-101.
- กรมศิลปากร. (2531). บ้านหลุมเข้า: รายงานเบื้องต้นเรื่องชั้นดินและหลักฐานทางโบราณคดีบางประเภท. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- เกรียงไกร เกิดศิริ และอิสริชัย บุรณะอรุณจัน. (2561). คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก. กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. และกีก้อง เสือดี. (2553). แผนที่ที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสมุทรสงคราม. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2508). พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ ในรัชกาลที่ 5. พระนคร: กรมศิลปากร.
- ตรึงใจ บุรณสมภพ. (2543). อุทัยธานี: โครงการรักษาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ (2559). เมืองอุไทยธานี. กรุงเทพฯ: โครงการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองอุไทยธานี.
- พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ. (2550). จดหมายเหตุเมืองอุทัยธานี. อุทัยธานี: สมาคมชาวอุทัยธานี.
- มหาวิทยาลัยนเรศวร. (2552). แผนพัฒนาที่อยู่อาศัยและแผนป้องกัน/แก้ปัญหาชุมชนแออัดในเขตเมืองอุทัยธานี. กรุงเทพฯ: การเคหะแห่งชาติ และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2563). โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี. กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). กฎหมายตราสามดวงฉบับราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์ตามต้นฉบับหลวง. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. (2559). โครงการพิพิธภัณฑ์เสมือนจริงที่อยู่อาศัยที่เป็นเอกลักษณ์สะท้อนถึงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนเมืองอุทัยธานี. กรุงเทพฯ: การเคหะแห่งชาติ และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.

- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2541). **โครงการจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติบริเวณเขาปลาร้าและเขาช่องชัย จังหวัดอุทัยธานี**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2563). **โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า:เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2563). **โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าอุทัยธานี**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อมรรตธนารักษ์, จมื่น. (2512). **พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 6**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา.
- อรศิริ ปาณินท์. (2546). **หมู่บ้านลอยน้ำของไทย**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์การมหาชน.
- เอนก นาวิกมูล และธงชัย ลิขิต พรสวรรค์. (2561). **ของสวยของงามอุทัยธานี**. กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ.
- เอนก นาวิกมูล และธงชัย ลิขิต พรสวรรค์. (2561). **สมุดภาพเมืองอุทัยธานี**. กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ.

แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าอุทัยธานี

วิดิทัศน์ โครงการศึกษา สำรวจ
และจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าอุทัยธานี

วิดิทัศน์ เก่า-ใหม่ หลงใหลอุทัยธานี
โดย Research Cafe

สำนักงานนโยบายและแผน
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร